

קונטרס

תרגום קריאת התורה בזמנינו

לבאר חובת התרגום גם בזמנינו

ולברר כל חמירא בדיניו

פתחתי לו פתחא זעירא

לגלות מקורו של התרגום

ומשם יפרד לחמשה ראשים

חלק ראשון – ע"י מי נתייסד תרגום קריאה"ת בציבור, ואיך נתייסד כתקנה או מנהג.

חלק שני – טעם שמתרגמין קריאת התורה בציבור, ואי שייך גם בזמנינו

חלק שלישי – דיני קריאת התרגום

חלק רביעי – המקראות והמועדות שאין מתרגמים

חלק חמישי – דינים העולים

- מהדורת בקורת – ניסן ה'תשע"ה ב'שכ"ו -

לחי עולמים אנו מודים, אשר גאלנו מבית עבדים,
ועל שזיכני בימים טרופים של ערבי פסחים, לערוך ולסדר מהדורת ביקורים,
מאשר חנני בסוגית התרגום, אשר לרבים הוא כספר החתום,
ולוא שזכות אבות עמדה לי, כמעט ויצאתי במקלי.
ומאוד אייחל ואשמח, בכל מי שיאיר עיני בתוספת לשבח,
ואשר לתועלת יבקר, אותו אכבד ואייקר.

אביחי שרעבי

משך חכמה 54 מודיעין עילית

050-4139964

תוכן העניינים:

הרמב"ם. ביאור נוסף בשיטת הרמב"ם. שיטת רב נטרונאי גאון.

פרק ו' -14

מ"מ בראיות שהביאו הראשונים לשיטות שא"צ לתרגם בזמנינו.

הראיה דכבר בזמן חז"ל היו מקומות שאין מתרגמים. יישוב הראיה לשיטת הרמב"ם וסיעתו. יישוב נוסף שכתב הב"ח. ראיה נוספת לשיטת הרא"ש ודחיתה. ראיה שניה שכתב הרא"ש. יישוב הראיה לשיטת הרמב"ם וסיעתו. תמיהה בכוונת הרא"ש בראיה זו.

פרק ז' -18

דברי רבנן קמאי בחומר ביטול מצוות התרגום.

רב האי גאון. דברי רבינו שמאול הנגיד בהשתלשלות ביטול התרגום בספרד. דברי רבינו יהודה ברצלוני החולק על דברי הר"ש הנגיד. רבי יהודה בן קוריש. בעל האשכול.

חלק שלישי – דיני קריאת התרגום

פרק ח' -20

אין הקורא רשאי לקרות למתורגמן יותר מפסוק אחד

שיטת רש"י וסיעתו בטעם ההלכה. שיטת הר"ן.

פרק ט' -21

אין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, ולא יגביה המתרגם קולו יותר מן הקורא

מקור הדין. בילדים המתרגמים א"צ להקפיד על השווית הקול.

פרק י' -22

ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אחר עד שיכלה התרגום מפי המתרגם

מקור הדין וטעמו.

פרק יא -23

ואין המתרגם נשען לא לעמוד ולא לקורה אלא עומד ביראה ובאימה

מקור הדין וטעמו. עמידה בתרגום ההפטרה. סמיכה אסורה. בדיעבד יצא. במקום חולשה שרי.

פרק יב -24

ולא יתרגם מתוך הכתב אלא על פה

מקור הדין וטעמו. היתר תרגום מתוך הכתב משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, ומאימתי הותר. בירור דעת רבותינו הרי"ף והרמב"ם בהיתר זה. גדר חדש בהיתר עת לעשות לה',

מבוא - הקדמה קצרה לגלות מקורו של התרגום

פרק א' -1

תרגום מסיני בא

ראיה ראשונה מנדרים דהתרגום מדאוריתא. ראיה שניה ממגילה.

פרק ב' -3

מה ניתן בסיני

שיטת הרמ"א דהלשון עצמו ניתן בסיני, והכרעת דבריו בענין. מסקנת הדברים. מעלת תרגום אונקלוס דוקא.

תרגום קריאת התורה בציבור פתיחה

חלק ראשון- ע"י מי נתייסד תרגום קריאה"ת בציבור, ואיך נתייסד כתקנה או מנהג.

פרק א' -6

שיטת הרמב"ם.

פרק ב' -6

שיטת רב האי גאון ריא"ז התשב"ץ והשבלי הלקט. שיטת רבנן קמאי. ש"י השבלי הלקט. ביאור מאי לא נמנית תקנה זו בכלל תקנות עזרא. ראיות לשיטות אלו.

פרק ג' -8

שיטת רבינו חננאל

שיטת רב נטרונאי ויישוב דברי הירושלמי לדרך זו. ביאור עניין חזרו ויסדום לדרך זו. מסקנת השיטות.

חלק שני – טעם שמתרגמין קריאת התורה בציבור, ואי שייך גם בזמנינו

פרק ד' -9

הטעמים שמתרגמין קריאה"ת בציבור.

כדי שיבינו נשים ועמי הארץ. ב' טעמים ע"ד הסוד.

פרק ה' -10

פלוגתת קמאי אי שייך תרגום קריאת התורה בזמנינו.

שיטות הרא"ש. ביאור החת"ס בדעת הרא"ש. ראיות לשיטת הרא"ש ע"פ דרכו של החת"ס. ביאור מוהר"כ בשיטת

ויישוב דברי רבותינו. דקדוק בדברי מהרי"ץ דלא הותר
כתיבת תרגום לגמרי.

פרק יג - 31

ואין הקורא רשאי לסייע לתורגמן שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה

מקור הדין וטעמו. טעם נוסף בשם רב נטרונאי גאון. ד'
נפק"מ בין הטעמים ואלו הן, חזן המסייע, לסייע בגערה,
לסייע אחר שכיסה את הס"ת, לסייע בהפטרה. גדר הסיוע
שנאסר.

פרק יד - 34

והקטן מתרגם ע"י הגדול, ואינו כבוד לגדול שיתרגם ע"י הקטן

מקור הדין. מחלוקת הראשונים בטעם ההלכה. מהו גדול
וקטן.

פרק טו - 36

ולא יהיו המתרגמין שנים אלא אחד קורא ואחד מתרגם

מקור הדין וטעמו. גדר דין תרי קלי לא משתמע. בתרגום
נביא אפילו שנים מתרגמים. המנהג לתרגם כמה קטנים יחד
במועדים.

פרק טז - 37

דקדוק התרגום

מקור הדין. חזון דווקא בנשתנה העניין.

חלק רביעי – המקראות והמועדות שאין מתרגמים

פרק יז - 38

מחלוקת הראשונים לעניין תרגום ביחיד

שיטת רב יצחק גאון הרמב"ם רש"י והמאירי דווקא בציבור
חיישינן. כל קריאות שאין חובה לקרותן בציבור חשיבי
כיחיד. שיטת רה"ג וסיעתו דברכת כהנים אפילו ביחיד אין
מתרגמים.

פרק יח - 41

מעשה ראובן

פלוגתת קמאי בטעמא דמילתא. ביאור אמאי אין מתרגמים
כיון דאודי. שיעור הפרשה וחידוש הגאונים להוסיף פסוק
פחו כמים.

פרק יט - 43

ברכת כהנים

מקור הדין. טעם הבבלי משום ישא. חידוש הריטב"א דמ"מ
אין מתרגמים כל העניין. טעם הירושלמי דלא ניתנה לקריאה,
והאם אינם נקראים כלל. ביאור ע"פ כל האמור טעם הי"א
דאין מתרגמין ברכת כהנים אפילו ביחיד.

פרק כ - 45

מעשה העגל השני

שיטת רש"י וסיעתו דהטעם שמא יפקרו המינים. שיעור
הפרשה לשיטת רש"י שיטת התוספות דגם הבבלי סובר
כהירושלמי, דאין מתרגמין משום כבודו של-אהרן, ושיעור
הפרשה לפי זה. הכרעת הרי"ף והרמב"ם להלכה כטעם
הירושלמי, וכן הוא מנהיגנו ק"ק תימן. ביאורו הנפלא של
מהרי"ץ מהיכן למד הרי"ף את שיטתו בשיעור הפרשה.
ביאור מחלוקת הירושלמי והרי"ף. ראייה מהגאונים לביאורו
של מהרי"ץ בירושלמי. שיטת הגאונים

פרק כא - 49

טעם שקורין המקרא בכל מקראות הללו

ב' טעמים דלא חיישינן במקרא להני חששות דלעיל.

פרק כב - 49

צורת הקריאה והתרגום במקראות אלו

חידושו של האשכול דכשאין מתרגמין חוזרין על המקרא.
חידושו של רבינו מנוח דמ"מ קוראין המקרא בלחש.

פרק כג - 50

מעשה אמנון

ביאור דברי רבינו, וטעמא דמילתא. ב' דרכים לבאר מקור
דברי רבינו. שיטת רבנן דסברי דנקראין רק אין מתרגמין.
אימתי שייך בציבור קריאת מעשה אמנון.

פרק כד - 52

מעשה דוד וכת שבע

שיטת רבינו. ב' שיטות בדעת רבנן דסברי דאין מתרגמים.

פרק כה - 52

ברכות וקללות

שיטת מהרי"ץ. שיטת מוהר"ח כ וביאורה.

פרק כו - 53

הזמנים בהם אין מתרגמים

המנהג. שיטת ספר העיתים, וביאור הירושלמי לדבריו. ביאור
הדרישה בירושלמי, וגדר הדין לפי"ז. ב' דרכים בביאור
המנהג. ביאור לפי דרכו של האגרות משה. סכום השיטות
וקושיא אלימתא מהירושלמי. תרגום קריאת המפטיר.
מנהגים נוספים במועדות המתרגמים.

חלק חמישי – דינים העולים

58-

עיקרו של תרגום. יסוד חובת התרגום. דיני קריאת התרגום.
המקראות שאין מתרגמים. הזמנים שאין מתרגמים

מבוא

הקדמה קצרה לגלות מקורו של התרגום

הרבה יש להאריך בעניין זה [מנין התרגום שבידינו, מי חיברו ואימתו], עי' למהרצ"ח במאמר אמרי בינה סי ד' (הובא בכל ספרי מהרצ"ח ח"ב) ובהקדמת ספר נתינה לגר ובמבוא שכתב כמוהר"ר יחיא קורח זצוק"ל לפירושו על התרגום מרפא לשון. ובמה שהאריך הרה"ג רבי שמעון ויזר שליט"א במבוא לספרו תרגום אונקלוס המוגה והמדויק, וכן בקונטרס אונקלוס הנדפס שם מהרה"ג רבי אהרן ישע"י רוטר שליט"א שהאריך בשרשי לשון הקודש ולשון ארמי, ובהקדמת חומש מקראות גדולות מהדורת עזר והדר ועוד ספרים, אך בהיות ואין זה עיקר כוונת החיבור, לא כתבתי פה אלא את עיקרי הדברים שעלו בידי בס"ד מדברי רבותינו. ואבאר תחילה בעזר נורא עלילה דהתרגום מסיני נתגלה, ואח"כ בעזר שמים יוצר, מה ניתן בסיני אברר.

פרק א'

תרגום מסיני בא

ראיה ראשונה מנדרים דהתרגום מדאורייתא.

א] בדין מודר הנאה מחבירו שנינו (נדרים לה, ב) "ומלמדו מדרש הלכות ואגדות אבל לא ילמדנו מקרא". ביאור משנה זו, דהנה בתלמוד תורה כתיב (דברים ד, ה) ראה לימדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר ציווני ה' אלהי, ודרשינן (שם בגמ' לז, א) מה אני בחינם אף אתם נמי בחינם, ופי' שם הרא"ש כאשר ציווני ה' ללמד אתכם בחינם, כמו שהוא למדני בחינם, לכן אף אתם תלמדו בחינם. וממילא שפיר יכול המדיר ללמד תורה את המודר, שהרי אין לו בזה הנאה ממונית, היות ולמדיר אסור ליטול שכר על לימוד התורה. אכן כל זה אמור דווקא במדרש שאסור ליטול עליו שכר, אבל מקרא היות ושרי ליטול שכר על לימוד המקרא, אסור למדיר ללמד את המודר בחינם.

ובטעמא דמילתא דעל המקרא שרי ליטול שכר, פליגי בה אמוראי (שם לז, א) רב אמר משום שכר שימור, ופי' הר"ן דמסתמא לומדי מקרא קטנים הם וצריכין שימור ומש"ה נוטל שכר, דנהי דאגר לימוד אסור שכר שימור התינוקות שרי. ורבי יוחנן אמר משום שכר פיסוק טעמים, פי' הר"ן שמלמדין להם טעמים דלאו מדאורייתא נינהו הלכך לא הוה בכלל חוקים ומשפטים, ועל זה שרי ליטול שכר. [וע"ע בתוס' ובריטב"א שם].

ואמרו בגמ' (לז, ב) רב מ"ט לא אמר משום שכר פיסוק טעמים, קסבר פיסוק טעמים דאורייתא הוא [פי' ניתן למשה מסיני, וממילא הוה להו בכלל חוקים ומשפטים. ועי' הגה"מ פ"א מת"ת אות ה' בשם רבינו שמחה], וא"כ גם פיסוק טעמים הרי הוא בכלל חוקים ומשפטים, שאסור ללמד בחינם, דא"ר איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב (נחמיה ח, י) "ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא" ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורות, ש"מ דמדאורייתא הם. ע"כ דברי הגמ' השייכים לענינו.

הרי להדיא מוכח מדברי הגמ' דהתרגום ניתן בסיני ודאורייתא הוא ולהכי אין מלמדין אותו בחינם. ואף ריו"ח דפליגי וקסבר דפיסוק טעמים דרבנן כתבו התוס' שם דלא פליגי אלא משום דדריש ויבינו במקרא אלו המסורות, אבל שפיר מסכים לעצם דרשת הפסוק דכל הנך שנזכרו בו -תרגום ופסוקים- דאורייתא נינהו, ש"מ דתרגום דאורייתא הוא ומסיני בא. וכן הביא ראיה זו בהגהות מימוניות (פי"ג מהלכות תפילה הלכה כ"ה). דהתרגום

דאורייתא הוא, דניתן למשה בסיני. [ומה שהביא שם מירושלמי דתרגום מלמדין בשכר, לאו למימרא דס"ל כמדדרש הוא ולא מדאורייתא, אלא דהרי הוא כמקרא למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה].

ב] ואני בער לא אדע, היכי מוכח ליה להש"ס מהאיי קרא דמדאורייתא הם, דהלא לא נתפרש בהאיי קרא אלא שעזרא קראן לפני העם, ומנין שמסיני בא, ואולי מדהזכירן הנביא בהדי ויקראו בספר תורת האלוהים זה מקרא ש"מ דשווין במעלה לפי שכולן מסיני, ודוחק [ועי' בסמוך ד"ה ואולי מש"כ בס"ד ליישב]. **אך עכ"פ,** כך מוכח מדברי הגמרא דפיסוק טעמים דאורייתא הוא דהיינו שניתנו למשה.

ג] והדבר ברור, דתרגום דהכא היינו תרגום אונקלוס, וכמש"כ מהרש"א בח"א "מפורש זה התרגום וכו'. הוא תרגום אונקלוס שכבר ניתן מסיני ושכחום וחזרו ויסדום כדאמרינן בפ"ק דמגילה (ג, א)". וראיתו מדפריך על תרגום אונקלוס מקרא זה, ועי' לקמן. וכן פרטי דיני התרגום הנזכרים בשאר מקומות בש"ס קאי אתרגום אונקלוס. וז"ל מר שר שלום גאון אחר שביאר דינא דמתני' (עי' לקמן פרק ט"ו) אחד קורא ואחד מתרגם העמיד דבריו ואמר "ותרגום זה שאמרו חכמים זה שיש בידנו, אבל שאר תרגומים אין בהם קדושה כתרגום הזה. ושמענו מפי חכמים קדמונים, **שענין גדול עשה הקב"ה באונקלוס הגר, על שנעשה התרגום על ידו**" (שערי תשובה סי' ש"ל. הו' באוצה"ג מגילה אות ק"ג. ועי' לקמן פרק ד' אות ב' משכב"ז עד"ה)¹.

ראיה שניה ממגילה.

ג] וכתב עוד בהגה"מ דמוכח לה נמי מפ"ק דמגילה ולא פירש דבריו. והנה ז"ל הגמ' שם "וא"ר ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע" ופריך עלה מקרא דנחמיה הנזכר לעיל דשמע מינה דשפיר היה התרגום בימי עזרא, ומשני "שכחום וחזרו ויסדום". עת"ד הגמרא.

ולכאורה לא נתבאר כאן מאימתי היה התרגום אלא שמצינו לו כבר מימי עזרא, אבל לומר שהוא מסיני אין ראיה. ומצאתי בס"ד להמהר"ץ חיות בספרו אמרי בינה (סי' ד') שהקשה כן. [ובפיר"ח, כתב "תרגום מהוה הוה בידיהו מקמי עזרא". וגם זה צ"ע מנין דמקמי עזרא הוה. דמהאיי קרא לא מוכח אלא על זמן עזרא], ואולי כוונת ההגה"מ, דאחר שנתבאר בסוגיא דנדרים דכוונת הפסוק להוכיח דמסיני בא ממילא מוכח נמי מהאיי קרא שהוזכר במגילה. ואולי זוהי כוונת הרב בעל נחל אשכול (הל' סדר הסדרים של כל השנה סוף פ"ט אות ח') שצייין על דברי האשכול דתרגום הלל"מ, את הגמ' בנדרים ומגילה וכתב "שאונקלוס חברו מפי ר"א ור"י, והם קבלו מפי רבותיהם עד עזרא, **והוא תרגם ע"פ קבלתו מנביאים עד משה**". ולכאורה זהו דבר שאינו מפורש בסוגיות אלו, אלא כוונתו דאחר שנתבאר בנדרים דמסיני הוא, ממילא כי אשכחנא לתרגום זה בימי עזרא מסתבר דמסיני בא לו בקבלה, וכך היתה צורת השתלשלותו.

אכן דרך זו מלבד שדחוקה היא קצת, לא תיישב הראשונים שציינו לגמ' במגילה לבדה, מה ראיה משם שהתרגום מסיני, ומסוגיא דנדרים היה להם להוכיח. וכן הקשה מהרצ"ח מדברי רש"י בקידושין (מט, א ד"ה הרי זה מחרף) שכתב לעניין ההוספות והביאורים שבתרגום אונקלוס [עי' מגילה ג, ב דא"ר יוסף אלמלא תרגומא

¹ **אכן** מצינו שבא"י היו מתרגמין בציבור תרגום אחר, וז"ל תשובת הגאונים "אין אנו יודעין תרגום ארץ ישראל מי אמרו, ואף אין אנו יודעין אותו גופו, ולא שמענו ממנו אלא מעט, **ואם מסורת בידם כי מימות חכמים הראשונים היה נאמר בציבור כמו ר' אמי ור' אסי ור' אלעאי ור' אבון ור' אבא ור' יצחק נפחא, או אפילו בימי ר' אבא ור' חנינא האחרונים שהיו בימי רב אשי, גם הוא כתרגומא דילן חשוב, שאילולי כן לא היה נאמר בפני איתני עולם כאלה**" (הו' באוצה"ג מגילה סי' ז). ועי' בספר העיתים סו"ס קע"ה שכתב "ותרגום של א"י שיש בו תוספת הגדות, זה הוסיפו חזנין שלהן מחמתן, ואמרו שמותר לאומרו בבית הכנסת, לפי שפירוש הוא". ועי' שם בפירוש עיתים לבינה.

דהאיי קרא] "ואונקלוס שהוסיף לא מדעתו הוסיף שהרי מסיני ניתן אלא שנשתכח וכו', כדאמרינן במגילה" וגם זה צ"ע כנ"ל.

ד] ולכך הביא דבעל ספר יוחסין (ערך רבן גמליאל דיבנה עמ' ס') גרס בגמ' במגילה, ותרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו "והלא בימי עזרא ומשה" וכו' ולפי"ז באמת הדברים מפורשים, אך אי"ז הגירסא בספרים שלפנינו, ולפי הגירסא דידן אין לנו ראייה שהיה התרגום קדום יותר מימי עזרא.

ומ"מ כ' מהרצ"ח דאף אם אינו אלא מימות עזרא מ"מ ברוח הקודש נאמר דהלא עזרא נביא היה, ועיי"ש שכתב לדייק כן גם מל' התשב"ץ (ח"ג סי' קכ"א). וסיים מהרצ"ח "אבל שיהיה התרגום אונקלוס מקובל מסיני, על זה אין לנו ראייה נכונה לא מש"ס נדרים ולא מש"ס מגילה". עיי"ש. [וכבר כתבנו דלכאורה מסוגיא דנדרים שפיר מוכח דמסיני ניתן התרגום].

ה] ואולי צ"ל לחומר קושיות אלו, דדבר זה היה פשיטא ליה לגמרא דאם מצינו כי בימי עזרא היה התרגום ולא שמענו דעזרא חידשו, אין לנו לתלות חידוש זה מעצמנו, ויותר מסתבר לומר שמסיני הוא וכך היתה קבלתו מהנביאים עד משה מסיני. ולולי מקרא זה הו"א שתרגום אונקלוס מפי ר"א ור"י בלבד וחידשו אחד מן החכמים. וזוהי כוונת הגמ' להוכיח בנדרים, וזוהי ראית הגמ' בנדרים דתרגום דאורייתא הוא, וזהו מה שציינו כל הראשונים לסוגיות אלו דמשם מוכח דהתרגום היה בימי עזרא, וממילא מסתברא טפי לומר שבקבלה הוא לו ממש מסיני.

נמצא עכ"פ מדרשה ד"מפורש זה תרגום" דלית מאן דפליג בה, דרשינן דתרגום מדאורייתא הוא וניתן למשה מסיני.

פרק ב'

מה ניתן בסיני

שיטת הרמ"א דהלשון עצמו ניתן בסיני, והכרעת דבריו בענין

ו] אלא דאכתי פש גבן לברורי מה ניתן בסיני ומה הוא חלקו של אונקלוס הגר בתרגום, ומדברי רש"י הנזכרים מתבאר דהפירושים שבתרגום ניתנו מסיני, ועליהם אמרו דשכחום וחזרו וייסדום. אבל על עצם הלשון אין לנו ראייה אם ניתן בסיני.

ומצינו דנחלקו בדבר זה הרמ"א ומהר"ש פאדווה, (עי' שו"ת הרמ"א סימנים קכ"ו-ק"ל) אי לשון ארמי נתן מסיני או שהוא לשון עברי משובש [ועי' כוזרי מאמר ב' פרק ס"ח], ומזה מוצאת מחלוקת נוספת מה ניתן בסיני לשון התרגום עצמו או רק הפירושים שבו.

ד' הרמ"א דמסיני ניתן גם הלשון והביא ראייה עצומה לדבריו (סי' ק"ל), דאי לאו הכי מאי פריך (מגילה ג, א) ותרגום אונקלוס אמרו והלא נתפרש כבר בימי עזרא מקרא דמפורש זה תרגום, נימא דמפורש זה תרגום היינו תוספות הביאורים שיש בלשון זו, ומה שאמר אונקלוס הוא הלשון דהיינו שתרגם את המקרא עצמו ללשון ארמי. והוסיף "ודוחק לומר כי הלשון אינו מעלה ולא מוריד ולא היו אומרים שאמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע, כי זה אינו שהרי גם בלשון הוא חכמה יתירה להעתיק ספר מלשון ללשון. וכמה נתחבטו המעתיקים והתנצלו עצמם בהעתקתם כמו שנראה בהעתקת ספר המורה וספרים אחרים, ולמה לא יאמרו עליהם שקבל מפי ר' אליעזר ור' יהושע. אלא שברור כזהרים שהתרגום בעצמו ובלשונו נתקבל בסיני כמו שהוא, ולכן אי אפשר להם

לשנות בגמרא, אלא ששכחו וחזרו ויסדו כמו במנצפ"ך צופים (שם ב, ב. ושבת קד, א) שלא נשתנה כלל מכמות שהיה".

אלא שהביא הרמ"א להקשות על דרכו זו, דמצינו שמעלת לשון ארמי היא מפני שחלק לו ה' כבוד בתורה לפי שהוא קרוב ללה"ק, ולא מפני שניתן בסיני. וז"ל "אמרו בבראשית רבה (פרשה עד, יב) א"ר שמואל בר נחמני אל תהי לשון ארמית קלה בעיניך, שמצינו בתורה ונביאים וכתובים שהקב"ה חלק לו כבוד. בתורה (בראשית לב, מז), יגר שהדותא. בנביאים (ירמיה י, יא) כדנא תמרון להון. בכתובים (דניאל ב, ד) וידברו הכשדים למלך ארמית, עכ"ל הבראשית רבה. והביאו המדקדק הגדול ר' אליהו מדקדק בראש ספרו המתורגמן (עיי"ש) וכתב וזה לפי שהוא קרוב ללשון קדש מכל שאר לשונות, וכ"כ החכם ר"א בן עזרא לשון ארמית הוא לה"ק שנשתבש, עכ"ל". ע"כ תשובת הרמ"א. משמע מכל הנך שכל מעלת לשון ארמי הוא שמצינו שהזכירו הקב"ה איזה פעמים בתנ"ך, ואם ניתן מסיני הלא הוא גופא מעלתו.

[ז] לכך ביאר הרמ"א בנוסח אחר קצת "אמנם כי דייקנן ביה יש לדקדק איפכא, כי אם היה דעת חז"ל כדעת החכם שהוא לשון הקדש משובש א"כ למה אנו צריכין לטעם שחלק לו הקב"ה כבוד בתורה וכו', הלא בעצמו הוא הלשון הקדש אלא שנשתבש, ואין לך יותר כבוד ממה שנכתבה בו התורה.

אלא על כרחינו צריכים לומר מאחר שנשתבש שב ללשון אחר ולא נחשב ללשון הקדש, ולכן הוצרך לומר מאחר שנשתמשה בו תורה כפי שיבושו אין לנו להקל בו, ויש לנהוג בו כבוד מאחר שנמצא בתורה. וזהו עצמו הטעם שכתבתי שניתן בסיני, מאחר שהזכירה התורה זה הלשון זהו נתינתו בסיני, שכווננו בו הפוסקים ושניתן ברוח הקדש כמו שהזכירו". עכת"ד.

נמצא דלשון ארמי הוא לשון הקודש שנשתבש, וכיון שכך בטלה חשיבותו כלשון הקודש, ומכיוון שחלק לו הקב"ה כבוד בתורה שניתנה מסיני, לפי שהוא הקרוב ביותר ללשון הקודש שעיקרו בא ממנה, יש בו מעלה משאר לשונות, וזהו כוונת חז"ל שניתן מסיני.

והנה זה וודאי דגם לפי מסקנת הרמ"א ניתן התרגום עצמו בסיני, דאל"ה הדרק"ל, נימא דאונקלוס תירגם המקרא ללשון ארמי, אלא ודאי דאף עצם התרגום ניתן בסיני. והיינו כמש"כ מהרש"א (מגילה ג, א) דמכיון שהיו מורגלין ישראל בלשון ארמי מבית אבי אמן לבן הארמי, ניתנו פירושי התורה מסיני בלשון ארמי, ובימי עזרא שבררו להן ישראל לשון הקודש, שכחו ישראל לשון ארמי, וחזרו וייסדוה בימי אונקלוס [ובמהרצ"ח מגילה כא, ב כ' דעזרא תיקן התרגום כשעלה מבבל, ושלכך נקרא התרגום בבלי]. וגם על עצם התרגום קאי שכחום וחזרו ויסדום. ומ"מ אין כאן סתירה למסקנת הרמ"א דמשום כך אין ללשון ארמי חשיבות אלא שזה היה הלשון שהבינו בו יותר. ורק מפני שמצינו שחלק לו הקב"ה כבוד בתורה שבכתב למדין אנו על מעלתו.

מסקנת הדברים.

[ת] נמצא דתרגום אונקלוס תרתי איתניהו ביה, חדא, עצם מה שתרגם את התורה שהיא בלה"ק ללשון ארמי אחר שנשתכת תרגום התורה בלשון זה. ולשון זו יש לה חשיבות שמצינו שהוזכרה בתורה. ומלבד זאת, נראה מדברי רש"י דאונקלוס הוסיף בו ביאורים ומפי ר"א ור"י אמרם, וגם פירושים אלו היו מפי השכינה מסיני ונשתכחו, וכמש"כ רש"י בקידושין. ומר אמר חדא ומר אמר חדא, ולא פליגי.

ועפ"י יתיישבו הרבה מדברי חז"ל שכתבו דהתרגום מסיני, כהא דמבואר במדרש תנחומא (וירא סי' ו') "כתב לך את הדברים האלה הרי התורה שנתנה בכתב כי ע"פ הדברים האלה הרי תרגום שנתן על פה", דהיינו עצם התרגום ואותן החידושים והפירושים שנזכרו בתרגו, אבל הלשון עצמה לא ניתנה מסיני.

מעלת תרגום אונקלוס דוקא.

ט] והנה דנו הראשונים אמאי לא יועיל היום לתרגם בלע"ז במקומות שאינם מבינים ארמית אלא לע"ז, וכבר כתב רב נטרונאי גאון (עי' לקמן פרק ה' אות ז') דהמתרגמים בלע"ז בלשון שהציבור מבינים ואינם מתרגמים תרגום אונקלוס, אינם יוצאין ידי חובתן "דהדין תרגום דרבנן על קראי אסמכוהו רבנן, דא"ר איקא בר אבין וכו'". וביאור דבריו נראה דס"ל דתקנת חז"ל לתרגם קריאה"ת בציבור נסמכה על המקרא דמפורש זה תרגום, וזה מיירי בתרגום ארמי המצוי בידינו, וממילא אין לתרגם בשום תרגום אחר. והיינו לשיטתו (עי' לקמן פרק ג' אות ב') דהתרגום תקנ"ח היא ממילא היות וס"ל שכך נתקנה תקנה אין לשנותה.

אכן הרא"ש (מגילה פ"ג סי' ו') כתב מטעם אחר דלא יתרגמו בלע"ז, "דשאני תרגום דנתקן ברוח הקודש", וכ"כ סברא זו בתשב"ץ (ח"ג סי' קכ"א) "דשאני תרגום אונקלוס שניתקן ברוח הקודש כדאמרינן בנדרים" [אלא שהתשב"ץ ס"ל דלהכי "אע"פ שאין מבינים אותו יכולים לתרגם אותו", ובאמת סיים שם דלא כהרא"ש אלא "ואם בלשון הגרי שמכירים אותו כשר הדבר"]. וביאור דבריהם, מתרי אנפי כמו שנתבאר חדא דהלשון עצמו יש לו חשיבות שהזכירה התורה זה הלשון, וכמש"כ הרמ"א. ועוד כדברי רש"י דבהיות והפירושים והחידושים שבתרגום אונקלוס הם מסיני, וברוה"ק נאמרו, להכי עדיף תרגום זה מכל תרגום אחר.

ואולי מה שלא כתב הרא"ש טעמו של רנ"ג, דסבירא ליה, דאי משום הא לא אריא, דדלמא כך היתה רגילות הלשון בימיהם אבל האידנא יתרגמו איש איש כלששונו, לכך כתב דיש מעלה בעצם הלשון וכדאמרן.

ולעצם הנדון יש להביא, דדעת השבלי הלקט (סי' ע"ח) בשם ר' יהודה [וקוראהו אחי שני דהיינו בן דודי עי' מבוא לשב"ל מר"ש באבער אות ז' הערה פ"ג] שהלע"ז שלנו במקום תרגום שלהן, וכ"ד סמ"ג (סוף עשה י"ט, הביאו הגה"מ פ"ג מהל' תפלה הי"ג). אכן כבר נחלקו עליו רבותינו דלעיל, וע"ע תוס ורא"ש ברכות ח, א משכב"ז. וביאור הלכה סי' רפ"ה ד"ה תרגום.

תרגום קריאת התורה בציבור

פתיחה

כתב הרמב"ם בדיני קריאת התורה (פ"ב מהלכות תפלה ה"י) "מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה כדי שיבינו עניין הדברים". ומקורו הביא בכס"מ מהא דמייתנין במגילה (ג, א) ובנדרים (לז, ב) וכן בירושלמי (מגילה כח, ב) קרא דספר נחמיה (ח, ח) ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. וא"ר איקא בר אבין א"ר חננאל אמר רב מפורש זה תרגום. וההוא קרא בעזרא הסופר מיירי, ש"מ שכבר מימיו היו מתרגמין בציבור.

ותרגום זה הוא תרגום אונקלוס, דבמגילה שם פריך מהאיי קרא למאן דאמר תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע, דמוכח מהאיי קרא דמקמי אונקלוס הוה, ומשני שכחום וחזרו וייסדום. עכ"פ ש"מ דבאותו תרגום משתעי.

ומדברי רבינו שמענו **חדא**, דמימות עזרא נהגו לקרותו בציבור, **ועוד**, דהתרגום מנהג הוא ואינו הלכה. **ונבוא** בס"ד **לבאר** אם כנים הם הדברים בדעת רבינו ומהי דעת שאר רבנן קמאי ובתראי בזה. **ועוד**, מהו הטעם שקורין התרגום, **ומדבריו הלכה מוצאת**, אי אף בזמנינו שייך טעם זה. וזה החלי, בעזר צור חבלי.

חלק ראשון - ע"י מי נתייסד תרגום קריאה"ת בציבור, ואיך נתייסד כתקנה או מנהג.

פרק א'

שיטת הרמב"ם.

[א] **כבר כתבנו** שמדברי רבינו נראה דמימות עזרא נהגו כן, והיינו דס"ל לרבינו דמהא שהזכיר הכתוב שתרגמו קריאת התורה יש ללמוד שכן היה מנהגם תמיד בעת קריאה"ת, אך מ"מ משם לא מבואר דתקנתא היא, אלא שכן נהגו בזמנו. וכן כתב **כמוהר"ר חיים כסאר זלה"ה** בשם טוב 'ומפרש רבינו ז"ל דחזר אונקלוס ויסדו, שהחזיר הדבר כשהיה בימי עזרא **בדרך מנהג** עד היום". **והוכיח** דמדלא אשכחן בהנך י' תקנות שתיקן עזרא (ב"ק פב, א) לתרגם בציבור לא מסתבר דתקנה היא.

ומה שאמרו בגמרא דבזמן אונקלוס "חזרו וייסדום" לאו היינו שייסדום כתקנה והלכה אלא שהחזירו הדבר לכמות שהיה, והוכיח כן מוהר"כ זלה"ה, דהלא "כל מקום שאמרו חז"ל שכחום וחזרו וייסדום לא פיתתו ולא הותירו על הדבר הראשון, אלא שהחזירו הדבר כמו שהיה מקודם, וכמו שמצינו (מגילה יח, א) גבי נוסח תפלה שתיקן עזרא ושכחוהו וחזר שמעון הפקולי ויסדה כמו שהיה בימי עזרא ולא הוסיף כלום". [ותוקף מנהג זה ומה שיש לדון במש"כ מוהר"כ להוציא לדינא על פי האמור, יובא בס"ד לקמן פרק ה' אותיות ה' ו'].

פרק ב'

שיטת רב האי גאון ריא"ז התשב"ץ והשבלי הלקט.

שיטת רבנן קמאי.

[א] **הנה גם מדברי התשב"ץ** (ח"ג סי' קכ"א) מתבאר כדברי הרמב"ם דמזמן עזרא תירגמו את התורה בציבור, אלא דאיהו ס"ל שאין זה מנהג אלא הלכה, "שעזרא ובית דינו **התקינו** להעמיד מתורגמן".

וכן משמע מתשובת **רב האי גאון** שהביאה השבלי הלקט (סי' ע"ח) "מצאתי בשם רב האי גאון ז"ל. ששאלתם חובה הוא לתרגם בבית הכנסת על הקורא בספר תורה ועל ההפטרה או לא. והשיב ודאי מצוה הוא תחילה, שהיא **הלכה מימות נביאים** ועד עכשיו, שכן כתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש, ואמרו חכמים מפורש זה תרגום". הרי שפירש דכיון שהזכיר הנביא בפסוק ד"מפורש ושום שכל" את עניין התרגום, לגלות בא כי כן היא צורת הקריאה בטעמים ובפיסוקים וכו' ובתרגום, והלכה היא ולא מנהג. וכן בתשובה שהביא משמו בספר העיתים (סי' קע"ט) שכתב "והלא **כל הנביאים תיקנו אלו לישראל**". וכן שם בס"י קפ"ז הביא בזה"ל "ואמר רב האי מצווה לתרגם בבית הכנסת על הקורא בתורה ועל המפטיר **והלכה זו ירושה היא מימות נביאים**". [ומלשונות אלו משמע שאולי אף הייתה תקנה זו קודם לזמן עזרא, ועכ"פ ודאי מימי עזרא].

וכ"כ בפסקי ריא"ז (מגילה פ"ג ה"א אות ג', הו"ד בשלטה"ג יב, א מדה"ר) "ודרכם היה בבבל לתרגם הקריאה כדי שיבינו ההדיוטות שהיה לשונם תרגום, ותרגום של תורה אנשי כנה"ג תקנוהו, וכן הטעמים שבמקרא שנא'

ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל וגומר כמו שמבואר למעלה בפרק ראשון". [ואין כוונתו לנוסח התרגום דזה אינו מאנשי כנה"ג, אלא מסיני, כיעויין בפתיחה].

שי' השבלי הלקט.

[ב] כן נראה מדברי **השבלי הלקט** (סי' ע"ח) שכתב "ומצות הקוראין בתורה² להעמיד תורגמן לתרגם מה שהן קורין, כדי להשמיע לנשים ולעמי הארץ, כדכתיב ויקראו וגומר". הרי דמהאיי קרא יליף את מצוות תרגום קריאה"ת בציבור, ומדקרי ליה מצווה, משמע קצת דכוונתו כרה"ג והתשב"ץ דמהתם ילפינן שתיקנו כן הנביאים בימי עזרא, ואי"ז רק מנהג בעלמא, וביותר מדאסמכיה אקרא דויקראו וגו', ואי כדברי רבינו הרמב"ם דמנהג הוא הלא לא שמעינן מהאיי קרא אלא שכבר נהגו זכה ישראל בימי עזרא, אבל עיקר החיוב הוא מפני המנהג שנוהגים בו ישראל היום, דמה לנו מאימתי התחיל מנהג זה, סו"ס נהגו בו היום כל ישראל.

ביאור מאי לא נמנית תקנה זו בכלל תקנות עזרא.

[ג] ומה שהקשה מוהר"כ זל"ה אמאי לא נמנית תקנת התרגום בכלל י' תקנות שהתקין עזרא, **אולי י"ל** דלא היתה זאת תקנה של עזרא לבד אלא עזרא ובית דינו, ובפרט לדברי רה"ג דתקנת נביאים היא, יתכן שאף היתה קודמת לימי עזרא.

ראיות לשיטות אלו.

[ד] ובס' **דברי ירמיהו על הרמב"ם** (לרבי ירמיהו ב"ר בנימין וולף לעוו זצ"ל) הביא מהא דמסכת סופרים (פי"ח ה"ד) ג"כ אמרו "ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא", ומשמע דמדינא הוא, אכן לא נתפרש מאימתי נתקן.

עוד כ' להוכיח, דהנה **בירושלמי** (מגילה כח, ב) אמרו "מנין לתרגום, ר' זעירה בשם רב חננאל ויקראו בספר תורת ה' וכו', מפורש זה תרגום". ומשאלת הירושלמי משמע דדינא הוא, דכוונת הירושלמי לשאול מהיכן ילפינן ליה. ולא מסתבר לומר דכוונת הירושלמי לשאול מניין לנו שנהגו בזה ישראל דמאיכפ"ל, סו"ס היום נוהגים כן, ואי בעית הכי הוה ל' לשאול מאימתי נהגו ישראל כן, והלשון מנין מורה דדינא הוא. [ועי' בפירוש הגר"ק שליט"א על הירושלמי שפירש את שאלת הירושלמי באופ"א "מנין שנתנה תורה להיתרגם", עיי"ש, ובאמת כלל לא מוכח מהא על דין תרגום קריאת התורה בציבור].

² מדבריו נלמד דחובת התרגום הינה **חיוב על הקורא** להעמיד מתורגמן, כדי שתהא קריאתו מובנת אף לנשים ולע"ה, ובלא"ה חסר בקריאתו שאינה מובנת לכל, ואינה חובת ציבור. אך לכאורה אין מזה כ"כ נפק"מ לדינא, כיון דמי שנמצא במקום שאין מתרגמין וקראוהו לעלות לתורה, הרי ממנ"פ אם ציבור זה ס"ל כד' קמאי דהאידינא אין חובת תרגום עי' לקמן פרק ה', א"כ אין קריאתו חסירה, דקריאה"ת חובת ציבור היא, ולא תהא קריאתו מחויבת יותר מחובת הציבור. ובמקום שנהגו מעיקרא לתרגם וביטלוהו, הלא אף בלא שקראוהו לעלות לתורה הוא עושה שלא כהוגן שמבטל חובת התרגום, שכאן אינו יכול להיפטר מדין הציבור שהלא הם עצמם עושים שלא כהלכה. ואולי מ"מ אם כנים הם הדברים בדעת השב"ל דהקריאה תליא בתרגום, א"כ חמיר טפי כאשר הוא עצמו עולה ומברך על קריאה שלא כדין.

פרק ג'

שיטת רבינו חננאל

א] **אכן מדברי רבינו חננאל** (מגילה ג, א) נראה שפירש בתרתי את כוונת הגמרא שכחום וחזרו ויסדום, חדא, על עצם נוסחת התרגום, שבזה החזירו אונקלוס למתכונתו הראשונה. ומלבד זאת ייסדום היינו שייסד את תקנת קריאתו בציבור. וז"ל "מיהוה הוה בידיהו מקמי עזרא, ושכחוהו רובא דאינשי, ואתא אונקלוס וייסדיה למקרי ביה בציבורא. וכן דייק מדבריו באפיקי מגינים (על השו"ע סי' קמ"ה אות א').

שיטת רב נטרונאי ויישוב דברי הירושלמי לדרך זו.

ב] וכ"כ רב נטרונאי גאון בתשובתו, הובאה בסדר רב עמרם גאון (אות ל"א) "דהדין תרגום דרבנן על קריא אסמכיה רבנן דא"ר רב איקא וכו' מפורש זה תרגום". הרי דמהאיי קרא אסמכתא לדין התרגום, ולא שכבר מימות הנביאים נתקן, אלא מאוחר יותר תקנו רבנן, ועל האיי קרא סמכו תקנתם.

ולפי דבריו דמהאיי קרא אסמכתא לדין התרגום, יש ליישב הא דמשמע מדברי הירושלמי הנז' לעיל דמימות עזרא נתקן תרגום קריאת התורה, דאינו קשה לפי שבאמת מזמן עזרא לא תרגמו כל קריאה"ת אלא בפעם ההיא שקרא עזרא לעם, ומ"מ משם למד אונקלוס כשבא לתקן לתרגום בציבור תמיד, דכיון שגילה לנו הכתוב שכבר היה כדבר הזה לעולמים, אע"פ שלא היה כך המנהג בכל קריאה, מ"מ רמז וסמך לתקנתו יש כאן. וכן לשון הפני משה שם בביאורו לירושלמי מנין "הרמז במקרא שצריך לתרגמו".

ביאור עניין חזרו ויסדום לדרך זו.

ד] ותמה מוהרח"כ צוק"ל בשם טוב על שיטת ר"ח דהלא כל מקום שאמרו חז"ל שכחום וחזרו וייסדום היינו שהחזירו הדבר לכמות שהיה "לא פחתו ולא הוירו על הדבר הראשון", וא"כ מאחר דעזרא לא ייסדיה מה שייך חזרו וייסדום, ולא ניחא ליה לומר דעצם נוסת התרגום השיבה כבראשונה, דמ"מ משמע ליה דכאשר מחזירין הדבר, יש להשיבו לגמרי כפי שהיה בראשונה אין להוסיף עליו ואין לגרוע.

ולענ"ד יש ליישב דאין איסור להוסיף בתקנות חז"ל והא דמצינו בכל מקום שלא שינו היינו דווקא בדברים דאורייתא דבהם אין נביא רשאי לחדש דוגמת מנצפ"ך (מגילה ג, א) או שיעורין הלל"מ (יומא פ, א), ושאר דברים הנמצאים בש"ס, שנמסרו מסיני ושכחום ובאו חכמי הדורות והחזירו על מתכונתם הראשונה ממש. והכי נמי לגבי עצם התרגום כפירוש התורה שנמסר מסיני לא שינה בו כלום אלא החזיר מה שנשתכח, אבל תקנת קריאת התרגום בציבור נהי דלא ייסדיה עזרא, מ"מ רשאי אונקלוס לייסדיה דומיא דשאר תקנות שהתקינו חז"ל בכל הדורות.

ובאמת נראה דלהכי דקדק מוהרח"כ להביא ראיה מעניין נוסח התפילה שאינו דאורייתא ואעפ"כ משמע בגמרא שם דלא הוסיפו בה כלום דקאמר "וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו תפלה על הסדר, שמעון הפקולי מאי הסדיר" משמע דבאמת לא שינה כלום, ומדוע לא שינה, אלא ש"מ דכאשר מחזירין תקנת חז"ל, על מתכונתה הראשונה היא שבה.

אכן גם מהתם יש לדחות דבאמת שם הגירסא בתירוח הגמרא דלא ככל הש"ס אלא "שכחום וחזרו ויסדרום", הרי כאן להדיא דלא ייסד מאומה, אלא סידר התפילה כמתכונתה הראויה, וכ"מ בחינוך (מצווה תל"ג) "וכל נוסח התפילות עזרא ובית דינו תקנום, וכו' והם זכרונם לברכה, סדרום כסדר שהן סדורות היום בפי כל ישראל,

השלש ראשונות בשבח השם יתברך והאמצעיות בבקשת צרכים, ואחרונות בהודאת האל על כל הטובה שעושה עמנו ברוך הוא, ואחר כך לזמן רב, נשכח כוון סידורם, ושמעון הפקולי ידע אותם והסדירם על הסדר המכוון, כמו שסדרום עזרא ובית דינו וכו' יעו"ש".

אבל הכא גירסת הש"ס שכחום וחזרו וייסדום, שפיר י"ל דהוסיף בייסוד תקנה זו ותיקן בה איזה דבר, ונהי דבכל הש"ס א"א לפרש כן, היינו דווקא בדינים דאורייתא וכדלעיל משא"כ בתרגום דרבנן, ובאמת אונקלוס הגר החזיר מה שנשתכח לפניו את עצם פירוש התורה בארמית, ועוד הוסיף בה שייסדיה למיקרי ביה בציבורא.

מסקנת השיטות.

[ה] נמצאו ג' שיטות ביסוד תרגום קריאת התורה בציבור, [א] שי' הרמב"ם, דנהגו העם כן מימי עזרא, וכלל אי"ז תקנה. [ב] שי' רה"ג התשב"ץ ושבה"ל, דהלכה היא מימות נביאים. [ג] אכן שיטת ר"ח ורב נטרונאי גאון דתקנת אונקלוס היא דייסדיה למיקרי ביה בציבורא.

חלק שני – טעם שמתרגמין קריאת התורה בציבור, ואי שייך גם בזמנינו

פרק ד'

הטעמים שמתרגמין קריאה"ת בציבור.

כדי שיבינו נשים ועמי הארץ.

[א] הנה הטעם שתיקנו דין זה או התחילו לנהוג בזה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. איתא במסכת סופרים (פי"ח ה"ד) "לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות" [עיי"ש דס"ל "שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים", ותינוקות מדין חינוך]. עוד איתא שם "ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא", ש"מ דנתקן כדי שיבינו עמי הארץ, נשים ותינוקות.

וכן פירש רש"י (מגילה כא, ב) "שהתרגום אינו אלא להשמיע לנשים ועמי הארץ שאינם מכירים בלשון הקודש, והתרגום הוא לעז הבבלים" וכ"ה לשון הרמב"ם (פי"א מתפילה ה"י) "כדי שיבינו עניי הדברים". וכ"כ הר"ן (יב, א מדה"ר). וכ"כ בפסקי ריא"ז (פ"ג ה"א אות ג. הו"ד לעיל פרק ב' אות א').

והיינו לפי שהיו העם שעלו מבבל בימי עזרא מדברים בלשון ארמי [עי' מהרצ"ח מגילה כא, ב], ולא היו מבינים את קריאת התורה לכך הוצרכו לפרש להם המקרא בארמית. וכ"כ בשבלי הלקט (סימן ע"ח) "שאחר שקראו בתורה בלשון עברית, פירשו בלשון ארמית שהוא היה הלעז שלהן, להבין לנשים ולעמי הארץ שלא היו מבינים בלשון הקודש, כדכתיב (נחמיה י"ג, כ"ד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית". וכן בימי חז"ל מצינו שדברו העם בלשון ארמי (ע' סנהדרין יא, ב דשלח רבן גמליאל ג' אגרות לעם כולן בלשון ארמי). לפיכך הוצרכו לפרש להם קריאת התורה ללשונם. וכן הוסיף בשבלי הלקט "ויש מפרשין שבירושלים היו מספרין כמו"כ בלשון ארמית".

ב' טעמים ע"ד הסוד.

[ב] ועד"ה, יש בזה ענינים גדולים ואם כי איני יודע כוונתם מ"מ אביא הדברים כפי שנכתבו בסה"ק לידע כי טעם גדול בזה ואם נעלם ממנו הוא נעלם. הנה סוד תרגום קריאת התורה גילה לנו רשב"י זיע"א בזוהר הקדוש [הביאו בבארות יצחק הל' קריאת ס"ת סוף ס"ק נ'], וז"ל (ויקהל דף ר"ו ע"ב) "מתרגם חד, ורזא דא קליפה ומוחא (רזא דעלמא דא ורזא דעלמא דאתי)". פירוש, ואמר עוד כי מתרגם חד המתרגם יהיה איש אחד המיוחד לתרגם, ולא שהבעל קורא בעצמו יהיה המתרגם, ורזא דא קליפא ומוחא וסוד זה הוא בחינת קליפה ומוח, כי התרגום הוא סוד אחוריים שממנו יונקת הקליפה, והלשון הקודש הוא בחינת המוח והקדושה, ור"ל לפי שהתורה שבלשון הקודש א"א שתתלבש בעוה"ז מפני גשמיות העולם, לכן צריכה שתתלבש בלבוש התרגום שהוא סוד האחוריים, וכיון שהתרגום הוא למטה בבחינת לבוש וקליפה ולשון קודש הוא למעלה בבחינת מוח, א"כ איך יהיה שהוא עומד וקורא למעלה, ומיד יורד ומתרגם למטה. ע"כ מביאור מתוק מדבש על הזוה"ק.

[ג] מעלה נוספת שיש לתרגום ע"פ הסוד הביא בשל"ה הקדוש (מסכת שבת, פרק תורה אור אות י"ח ובמהדורות מסוימות אות פ"ו) לעניין שנים מקרא ואחד תרגום, וממנו תלמד עצם מעלת התרגום, ובהיות ולא זכיתי לבוא בסוד ה' אעתיק לשונו תן לחכם ויחכם. וז"ל "סוד קריאת שנים מקרא ואחד תרגום. כתב בכנפי יונה חלק ג' סימן ז': דע שיש שלש קליפות סביב הקדושה, והרביעית דהיינו נוגה, פעמים קודש, ופעמים חוזר לקליפות ונעשה ארבע קליפות, דכתיב (יחזקאל א, ד) 'ונגה לו סביב', שהוא סביב הקדושה. והגרים הם מזאת הקליפה, שלפעמים נוטה לקדושה, ולפעמים מתהפכת לטומאה. ואונקלוס הגר שהיה מבחינת נוגה רצה לתקן אותה, ועשה התרגום שהוא ממדתו לכלול אותו עם הקדושה. ולפיכך ביום ששי שמתחיל לכנוס בקדושה, ראוי לעבור הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ולא ביום חמישי, וגם ביום השבת, כי כיון שרואות קליפות אחרות ביום ששי שעלתה קליפת נוגה בקדושה, רוצות גם הם ליכנס בקדושה אחריה, ונכנס שבת לעומקא דתהומא רבה כמבואר בזוהר (ח"א דף מ"ח ע"א; ח"ב דף ר"ג ע"א). וזהו שאמר הכתוב במזמור של שבת (תהלים צב, ח) 'בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי אוין'. פירוש, שרוצים לפרוח ולעלות לקדושה ביום ששי, ונהפך להם שהוא לרעתם 'להשמדם עדי עד' שמאבידם בעומקא דתהומא רבה. וזהו 'יתפרדו כל פעלי אוין' (שם שם, י), פירוש, שהם מתחלקים נוגה לקדושה והקליפות לטומאה".

ואח"כ הביא עוד בשם תולעת יעקב (סוד שבת אות ב') "וטעם התרגום כטעם שיער של תפילין שהוא הלכה למשה מסיני (שבת כח א), והתורה ירדה כרוכה בו, וכן יריעות עזים לאהל על המשכן. ולפי שבזה הוא השלמות, לפיכך משלימין לו ימיו ושנותיו, כי אין פתחון פה לבעל הדין לחלוק. וסימנך 'האנשים האלה שלמים הם אתנו' (בראשית לד, כא). וטעם שנים מקרא, כנגד תורי זהב. ובספר קנה (ספר הפליאה ד"ה ותהיה זהיר לילך) ראיתי, שנים מקרא כנגד הוא"ו ומשך הוא"ו, ואחד תרגום כנגד העטרה, עכ"ל" וכאן עמד קנה.

פרק ה'

פלוגתת קמאי אי שייך תרגום קריאת התורה בזמנינו.

שיטות הרא"ש.

[א] אחר שידענו טעם התרגום שהוא כדי להבין אלו שאינם יודעים לה"ק אלא לשון ארמית, נבוא לדון אי שייך תרגום אף כהיום הזה שאין איש איתנו המדבר בלשון ארמי. ובאמת הרא"ש (מגילה סי' ו') כתב "אבל לדידן מה תועלת יש בתרגום, כיון שאין מבינים אותו". [וכע"ז כתבו התוספות כג, ב ד"ה לא, לעניין תרגום הפטרות]. וכן נראה מדברי רבינו ירוחם (נתיב ב' ח"ג דף כ' ע"ב).

ביאור החת"ס בדעת הרא"ש.

[והנה לכאורה יש מקום להקשות על דבריו, מה לי דבטל טעם התרגום וכי מפני זה תבטל תקנת חז"ל, הלא בתקנות חז"ל אפילו בטל הטעם לא בטלה תקנה (עי' רמב"ם הלכות ממרים פ"ב ה"ב). ובחת"ס (שו"ת ח"ו סי' פ"ו) כתב לבאר דברי הרא"ש, דהנה כל תקנה שלא פשטה בכל ישראל, אם בטל הטעם בטלה התקנה. וכמש"כ המג"א (סי' תס"ח סק"ב. ומקור דבריו מתוס' ע"ז לה, א ד"ה חדא. ומדברי הרא"ש פ"ד סי' ז') לענין משקין מגולין שאסרו חכמים (תרומות פ"ח מ"ד) שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס, ואעפ"כ כתב השו"ע (סי' קט"ז ס"א) דעכשיו שאין נחשים מצויין בינינו מותר, ולא אמרינן דאף שבטל הטעם לא תיבטל התקנה. לפי שמעיקרא בשעת הגזירה לא נאסרו משקין מגולין אלא במקומות שיש שם נחשים. וביאור הדבר, לא מצד התקנה שלא פשטה לא אלימא למיתפס בלא טעם, דלעולם כח תקנ"ח אף שלא פשט לעמוד אף לאחר שבטל טעמם לפי שבתקנתם כמה וכמה טעמים צפונים שלא גילו. אלא דמדאסרו חז"ל רק במקומות שיש בהם נחשים, נמצא דלא היתה הגזירה על המשקין, אלא על המקומות שמצויין שם נחשים, ומקום שאין בו נחשים אינו בכלל הגזירה³. [וזהו כוונת המג"א אלא שקיצר בדבריו. וכע"ז בתשובת הריב"ש סי' קי"ט. ובבהגר"א ביו"ד שם. וע"ע בפר"ח שם בגדרי כלל זה].

וממילא לפי"ז ה"נ י"ל בדין התרגום, דנסמך הרא"ש בזה על מש"כ בסמוך (עי' לקמן פרק ו' אות א') דאף בזמן המשנה היו מקומות שלא תירגמו, ומעיקרא לא נתקן התרגום בכל ישראל, וס"ל להרא"ש דמדחזינן דמעיקרא לא נהגו בתקנה זו כל ישראל, היינו טעמא לפי שלא נתקנה אלא במקומות שהיו רגילין בל' ארמי [ועי' פרישה אות ו' דגם בימיהם לא היו כולם בקיאים בלשון תרגום].

[ג] הלכך סבירא ליה דהאידינא כל מקום שאין מבינים בלשון תרגום א"צ לתרגם, לפי שכל עיקרה של תקנה זו לא נתקנה אלא לפרש את התורה בלשון ארמי, לעם הרגילין בו. אבל מקום שאין מבינים בל' ארמי, אינם בכלל תקנה, ואף מקום שתירגמו בו מעיקרא אם כעת אינם מבינים בלשון ארמי, א"צ לתרגם, דהיום אינם בכלל תקנה, ואי"ז שייך לבטל הטעם לא בטלה התקנה. וכ"כ לבאר בערוך השלחן סעיף ב', ובבארות יצחק (קריאה"ת ס"ק נ'. ד"ה וטעם).

וזהו שסיים הרא"ש "ויראה שהם היו מתרגמין לפרש להמון העם שהיו מדברים בלשון ארמית, אבל לדידן מה תועלת יש בתרגום כיון שאין מבינין אותו". דלכאורה אין לו מובן מה בא לומר בלא כבר כתב דאף בזמן חז"ל היו מקומות שלא תירגמו ועלייהו קסמיך, אלא כוונתו לפי שחילוק המקומות אינו עיקר הטעם אלא כפי שנתבאר שהוא מורה שבטעמא תליא תקנתא, וממילא אנו שאין אנו שייכים בטעם איננו בכלל תקנה.

[וע"פ האמור נראה להוסיף דאף מקום דידעינן ביה שלא תרגמו בו מעולם מימות עזרא ועד עתה, מ"מ אם האידינא מבינים ומדברים בלשון ארמי, רמיא עלייהו תקנת חז"ל של תרגום קריאת התורה שיבינו העם מה שהם קורים, דלהאמור העיקר הוא אי שייך במקום זה טעם תקנת חז"ל או לא, ולאכפ"ל כלל מה נהגו בו מעיקרא].

³ ורק אם באותו מקום שיש בו נחשים, תתחדש סיבה שאין לחוש לארסם, שלא יזיק להם הארס כלל, ע"ז היה מקום לומר דאף דבטל הטעם לא בטלה התקנה, דהא אכתי בתקנה הראשונה קיימינן דמקום שיש בו נחשים הוא. ורק אם תעבור גזירת נחשים כולם מן המקום ההוא לגמרי, תבטל התקנה דאדעתא דהכי לא תקינו רבנן במקום ההוא. וזהו כוונת מרן בשו"ע דעכשיו שאין נחשים מצויין בינינו מותר.

ראיות לשיטת הרא"ש ע"פ דרכו של החת"ס.

ד] והיה מקום להביא ראיה, דהתקנה תלויה בטעם, דהנה גם בזמן חז"ל חזינון דהתקנה תלויה בטעם מדמצינו (מגילה כה, א) שיש מקראות הנקראין ולא מתרגמין, מעשה ראובן ומעשה תמר, וכן מעשה העגל השני, וטעמים כדפירש"י בעניין העגל השני, שכתוב בו ויצא העגל הזה, פן יטעו עמי הארץ ויאמרו ממש היה בו שיצא מאליו, אבל המקרא אין מבינים. הרי חזינון דכאשר אין תועלת מן התרגום אין מתרגמין, וא"כ חזינון דבטעמא תלאוה רבנן וממילא במקומות שלא נהגו לא יתרגמו [ומצאתי שכבר הביא ראיה זו בשבלי הלקט סי' ע"ח. וע"ע עמ' תצ"ח בבא"צ שם ד"ה וכיוצ"ב שכתב וצל"ע מה יש ליישב שיטת הגאונים וסייעתם דפליגי]. אכן י"ל דאינה ראיה, דלעולם לא תלאוה חז"ל בטעם ולא פלוג חז"ל בתקנתם, רק מ"מ כאשר יש חשש תקלה בזה בוודאי לא העמידו חז"ל את דבריהם.

אך אכתי יש להביא ראיה לשיטת הרא"ש דתלו חז"ל תקנתם בטעם, מהא דבנביא שניים מתרגמין (כא, א), משום דלא נפקא מינה הלכתא, שאין בנביא פסקי הלכות כמו בתורה. ש"מ שאין מעלה בעצם התרגום, רק שיהיו מבינים המצוות, דאל"ה היה דינו כנביא עצמו שאחד קורא אף שאין בו מצוות והלכות. ולפי"ז האידנא שמבינין לה"ק, א"צ לתרגם, היות וכבר מבינים מן המקרא. ומ"מ לשי' הגאונים וסייעתם לא קשה כלל מכאן, דלעולם לא כללו חז"ל בתקנתם את תרגום הנביאים, ומטעם הנ"ל. אך אין להביא ראיה מכאן דחזינון שתלו חז"ל תקנתם בטעם, ומילא אף האידנא ניזיל בתר הטעם, דהא חזינון שתקנו לכל המקומות ולא חלקו בין מקום שאין מבינים לה"ק למקום המבינים בלה"ק.

וביאור החילוק, דקריאה"ת לחוד והיא תקנה מימות מרע"ה וכמבואר בירושלמי (הביאו הרא"ש סו"ס ו'), ועליה תיקנו ובה לא חילקו. אבל הנביא שאינו מעיקר הדין לא חשו לתקן בו תרגום, ומ"מ יש מקומות שמתרגמין אותו, אבל בוודאי שדינו קל יותר מתרגום קריאה"ת, וממילא לא הקפידו עליו, אך בוודאי שאם היו בו דינים והלכות אף שאין קריאתו מעיקר הדין מ"מ כיון שרגילין לקרותו בציבור נפיק מיניה חורבא, והיו מעמידים תקנתם אף בזה. ומה שמדקדקין בקריאת הבניא זהו מצד עצם מעלתו שהוא מכ"ד ספרים, א"נ משום שתקנו חז"ל לקרותו הקידו בו כמו שהקפידו על תקנת תרגום של-תורה שיקראוה אחד ולא שנים.

ביאור מוהר"ח כ בשיטת הרמב"ם.

ה] אמנם כ"ז רק אי נימא דהתרגום תקנת חכמים היא, בזה יש מקום ללמוד מצורת התקנה שנתכוונו לתקן רק לרגילים בלשון ארמי. אבל אי מנהגא מקום שנהגו בו חייבין אף שבטל הטעם דמנ"ל דהראשונים שהנהיגו כן תלאוהו בטעם, דמה שבמקום אחר אין נוהגין כן אין לו שייכות למה שהנהיגו הראשונים במקום זה, ופשוט. ולפיכך כתב מוהר"ח כ זיע"א בשם טוב (פי"ב מתפלה ה"י) בדעת הרמב"ם, דכיון דהתרגום אינו תקנה אלא מנהג (עי' לעיל פרק א'), "לפיכך מקום שנהגו לתרגם מתרגמין ואין יכולין לבטל מנהגם, ומקום שלא נהגו, אין מתרגמין, וכמו שהביאו הפוסקים⁴ ראיה מלשון הגמרא ע"ז". ובמנהג המקומות תליא ולא בטעמא. ועי' בהערה.

⁴ נראה שכוונתו בזה לדברי הרא"ש שהוכיח משם דא"צ לתרגם, וס"ל למוהר"ח כ דלא פליגי והרא"ש דיבר במקום שלא נהגו מעיקרא בתרגום. וקשה דא"כ לא היה לו להרא"ש לתלות דין זה במה שאין מבינים התרגום אלא שלא נהגו כן במקומו. ואדרבה משמע דאף אם נהגו לתרגם מ"מ כיון שאין אנו מבינים התרגום א"צ לתרגם, וזהו עיקר הטעם. ולדברי מוהר"ח כ הלא אם נהגו אינם יכולים לבטלו. וצ"ע.

ביאור נוסף בשיטת הרמב"ם.

ן אמנם נהי דע"פ הנ"ל נמצאו דבריו כפתור ופרח וכל חד לשיטתו, מ"מ מדברי רבינו הרמב"ם שכתב מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן וכו' ולא חילק במנהג המקומות, ולא כתב דרך מקום שנהגו חייבין לתרגם, משמע דס"ל דאין חילוק מנהגות בזה. ובבארות יצחק (שם עמ' תצ"ג ד"ה ומדברי) הוכיח עוד מדברי הרמב"ם (פי"ג ה"א) שכתב בעניין קריאת התורה בשבת "המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת וכו' ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים ואינו מההג פשוט", הרי לנו שאף מנהג שאינו מצוי כ"כ הזכירו רבינו הרמב"ם, ואי איתא לדעתו מה שאמרו במשנה מקום שאין מתרגמין היינו מקום שלא נהגו לתרגם, בוודאי היה מעלהו בחיבורו, אע"כ דלא סבירא ליה כלל שהיה חילוק מנהגות בזה. והיינו משום דס"ל דפשוט תרגום קריאה"ת בכל ישראל [ואת הראיות שהביא הרא"ש ידחה כדלקמן פרק ו'].

וממילא כיון דמנהג זה היה בכל ישראל, אין להתיר שלא לתרגם קריאת התורה בשום מקום, אף לדין שאין אנו רגילין בלשון ארמי, דנהי דבטל הטעם לא בטל המנהג.⁵

נמצא דבהא פליגי רבנן, לדעת הרמב"ם נהגו בזה כל ישראל, ולפיכך לשיטתו אף מקומות שאינם מבינים לשון ארמי חייבים לתרגם, אך הרא"ש והתוס' דס"ל דמעיקרא לא נהגו בתקנה זו כל ישראל והיינו טעמא לפי שלא נתקנה אלא במקומות שהיו רגילין בל' ארמי, ממילא סברי דהאידינא כל מקום שאין מבינים בלשון תרגום א"צ לתרגם, לפי שכל עיקרה של תקנה זו לא נתקנה אלא לפרש לעם את התורה בלשון שהם מבינים, ולא תליא כלל מה נהגו באותו מקום בראשונה. [ומוהר"ח כ"ס"ל דלא פליגי, מר באתרא דנהיגי לתרגם מיירי, ומר באתרא דלא נהגו לתרגם קמיירי, והכל כמנהג המדינה].

שיטת רב נטרונאי גאון.

ז] והנה רב נטרונאי גאון [הביאו הטור, ונמצא כבר בסדר רב עמרם אות ל"א. ובספר העינים סי' קע"ט] דן במקומות שלא היו מבינים לשון ארמי ולא רצו לתרגם אלא בלשונם הם, וז"ל "אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו, שלשון הציבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן דהדין תרגום דרבנן אקראי אסמכוה רבנן וכו' ודקדקו חכמים בתרגום וכו' הא למדת שמצווה מן התורה (עי' בא"צ עמ' ת"צ) לתרגם וכו' הלכך חייבים לתרגם. אבל אם אין מתרגמין כלום (ובנוס"א: להכעיס) בני נידוי הם, ואם מפני שאין יודעים לתרגם ילמדו ויתרגמו⁶, והם יוצאין ידי חובתן".

⁵ ואף אי ס"ל דתקנה היא, מ"מ מדלא הזכיר חילוק מקומות בזה, ש"מ דס"ל דתקנה זו נתקנה על כל ישראל, וממילא חזינן דלא תלאוה רבנן בטעם אלא תיקנו על כל המקומות, ולהכי אף שבטל הטעם לא בטלה התקנה. ומ"מ היותר נראה בדעת רבינו דמנהג הוא ולא תקנ"ח וכמש"כ בס"ד לעיל פרק א'. ובדברי ר"ג גאון המובאים בסמוך יש מקום לבאר דתקנה היא וכמבואר לעיל פרק ג' אות ב'.

⁶ יל"ע בכונתו ילמדו ויתרגמו, אי קאי אנוסח התרגום, או שילמדו לשון ארמי כדי שיבינו פירוש התורה. וכוננת הספק, אי מקום שאינם מבינים ארמית והביאו מתורגמן, יצאו בזה יד"ח תרגום אחר שלא הבינו כלום מדבריו, דעיקר תקנת תרגום היינו לפרש התורה בלשון ארמי, וכדלעיל בפרק ד אות א', וממילא מי שלא הביין לא קיים התקנה. וצ"ע.

וכעת מצאתי בתשב"ץ סי' קכ"א שכתב "ואם תאמר אנו שאין אנו מדברים בלשון ארמית מה יועיל לעמי הארץ לתרגם בלשון ארמית. יש לומר דשאני תרגום אונקלוס שנתקן ברוח הקודש כדאמרינן בנדרים, וכיון שנתקן ברוח הקודש אע"פ שאין מבינים אותו יכולים לתרגם אותו". ואע"פ שמשמעות התשובה שם נראה שלא היו מתרגמים במקומו רק הפטריות המועדים, וא"כ אין ראייה לדין דמתקנ"ח ומחויבא מדינא אתינן עלה, ומאן יימר דבכה"ג יצא יד"ח. מ"מ מדבריו נראה דס"ל כהרא"ש דמקומות שכן מתרגמים חייבים להמשיך לתרגם, וכדכתבין לעיל אות ג' ועלייהו קאי כיון שאין מבינים ארמית מה תועלת בתרגומם.

מבואר מדבריו דאף מקומות שאינם מבינים לשון ארמית חייבין לתרגם. וטעמו כמש"כ בס"ד בדעת רבינו הרמב"ם, דמנהג זה פשוט בכל ישראל אף במקומות שלא היו רגילין בל' תרגום, וממילא אף האידנא אין להקל, וכדלעיל. ואע"פ שביארנו לעיל (פרק ג' אות ב') דס"ל דתרגום קריאה"ת תקנ"ח היא ולא מנהגא, מ"מ לדינא אין נפק"מ בזה די"ל דס"ל דתקנ"ח זו פשוטה בכל ישראל, וממילא אע"פ שבטל הטעם לא בטלה תקנה, וכדלעיל.

המורם מכל האמור בפרשתא דא, דנחלקו רבנן קמאי איך ינהגו המקומות שאינם מבינים לשון ארמי, ד' רב נטרונאי גאון והרמב"ם דחייבים לתרגם. אכן ד' הרא"ש והתוספות דא"צ לתרגם דעליהם לא תקנו חז"ל. ומוהר"ח ס"ל [ע"פ מה שנראה בדבריו] דהעיקר מה שנהגו מעיקרא, אם באותו מקום נהגו לתרגם חייבים אף שכיום אינם מבינים לשון ארמי, ואם לאו אינם חייבים.

פרק ו'

מו"מ בראיות שהביאו הראשונים לשיטות שא"צ לתרגם בזמנינו.

הראיה דכבר בזמן חז"ל היו מקומות שאין מתרגמים.

[א] הנה במגילה (כג, ב) פריך אהא דאמרו לעיל מינה (שם, א) המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחת פסוקים כנגד שבעה שקראו בתורה, ג' פסוקים כנגד כל קורא, "והאמר רב שמואל בר אבא זמנין סגי אין הוה קאימנא קמי' דר' יוחנן וכי הוה קרינן עשרה פסוקים א"ל אפסיקו" הרי דמפטירין אף פחות מכ"א פסוקים, ומשני "מקום שיש תורגמן שאני [פירש"י, שיש טורח לציבור שמשתהים כבר בתרגום, להכי סגי בי' פסוקים] דתני רב תחליפא בר שמואל לא שנו אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק" ע"כ.

ולמד הרא"ש (סי' ו') דמקום שאין תורגמן, אין הכוונה שלא מצאו תורגמן אלא שלא היו רגילין כלל להעמיד תורגמן, ולא היו מתרגמין מעולם. ולכך כתב "מכאן משמע שגם בימי חכמי הש"ס היו מקומות שלא היו מתרגמין, מכאן סמך למנהגינו שאין אנו רגילין לתרגם". וכבר נזכרה ראייה זו וכן הראיה שבסמוך מדברי הירושלמי בתשובת רבינו שמואל הנגיד (הובאה בספר העתים סי' קע"ט), וכ"כ התשב"ץ (ח"ג סי' קכ"א), וכ"כ לדייק הטור (סי' קמ"ה) בשם התוספות (שם ד"ה לא, עיי"ש). וכוונתו להוכיח כמש"כ לעיל (פרק ה' אות ב') בשם החת"ס דלא תקנו חז"ל בכל המקומות, ולכך אם בטל הטעם בטלה התקנה, וזהו סיוע דברי הרא"ש "ויראה שהם היו מתרגמין לפרש להמון העם שהיו מדברים בלשון ארמית, אבל לדין מה תועלת יש בתרגום כיון שאין מבינין אותו". דאי לא תימא הכי יקשה מאוד מה לי שלא נהגו בכל המקומות, מנ"ל דאנן מאותן המקומות שלא תרגמו, וא"כ כיון דתקנו חז"ל לתרגם איך נבטלה מעלינו, אע"כ כדאמרן, עיי"ש.

ובפרישה הכריח דברי הרא"ש דהמקומות שאין מתרגמין, היינו שבאותם מקומות מעיקרא כלל לא נהגו לתרגם, דאי איתא דיש חיוב לתרגם קריאה"ת היו בוודאי חייבין לשכור להם ממקום אחר אדם שיתרגם. וצריך להוסיף על דבריו דלהעמיד בונוא שארע להם שלא מצאו לשכור תורגמן אינו נראה, דלא מסתבר לומר דנקטו בגמרא

⁷ והיינו בזמן חז"ל שלא היו הפטריות קבועות, קורין י' פסוקים ודיים [עי' כס"מ פי"ב מתפלה הי"ב ובפי' מהר"י אבוהב על הטור סי' ק']. אבל האידנא שכבר נהגו העם לקרות בנביא איזה עניינים השייכים לפרשת השבוע או לענינא דיומא, וכפי שהעלה רבינו הרמב"ם בסו"ס אהבה, קורין כל אותו העניין ואין חוששין לטורח ציבור. כדמוכח מדעת הרמב"ם דאע"פ שהפטריות הללו אינם עיקר הדין סדרם למעשה, ואע"ג דס"ל שנהגו כל העם לתרגם, וא"כ הלא סגי בי' פסוקים, אע"כ חזינו מדבריו דכיון שיש תועלת בהפטריות אלו לגמור העניין לא חיישי' לטורח ציבור.

האיי כללא "המפטיר בנביא לא יפחות מכ"א" על צד רחוק של אם לא מצאו לשכור מי שיתרגם להם, אלא יותר נראה לו לפרש דכלל לא נהגו לתרגם.

ישוב הראיה לשיטת הרמב"ם וסיעתו.

בן אכן רבנן דסברי דאין חילוק מנהגות בזה ייפרשו כפשוטו, מקום שאין להם עתה תורגמן, ולא שכך הם נוהגין תדיר. ואת תמיהת הפרישה יישב בבארות יצחק (הל' קריאת ס"ת אות נ' עמ' תצ"ב) די"ל שאין חייבים לשכור תורגמן, וכוונת הגמ' כפשוטה על מקום שאין להם תורגמן כלל איך ינהגו בקריאת ההפטרה. והביא ראיה מדברי רב האי גאון (הו"ד בספר העיתים סי' קפ"ז) דס"ל כרב נטרונאי דחייבים לתרגם מדינא, ואעפ"כ כתב "במקום שאין מתורגמן שיתרגם בנביא, אין קורין אצלנו אפטרטא בנביא", ולא כתב דחייבין לשכור מתורגמן. [בעיק"ד רב האי דא"צ לקרוא אפטרטא, דלכאורה נסתר מדברי רב תחליפא, כבר הקשה שם בסה"ע ועמד בקשיא]. אבל לכאורה אינו מוכרח די"ל דרה"ג בא לומר דין דאם ארע שבת אחת שלא מצאו לשכור מתורגמן לנביא לא יקראו כלל את ההפטרטה, אבל לעולם מיירי שיש להם תורגמן, אבל כללא דנקיט רב תחליפא דוחק לאוקמי רק היכא שלא מצאו תורגמן בשכר. ונראה ליישב באופ"א דלעולם עיקר תקנת הפטרה היא לקרות כ"א פסוקים כנגד ד' קרואים ולהכי תנא ליה בכללא, רק במקום דאיכא תורגמן רשאים לקרות י' פסוקים משום טורח ציבור אבל העיקר הוא לקרות כ"א, ואם אין הצבור מקפידין וקורין כ"א פסוקים מצווה מן המוכרח היא. אבל באמת דין זה לא ימצא אלא בציבור שאינם יודעים לתרגם ואף לא מצאו מתורגמן דלעולם כל המקומות שווים שהיו מתרגמים.

ישוב נוסף שכתב הב"ח.

גן ואף לפירוש הרא"ש דמקום שאין תורגמן היינו שלא היו מתרגמים כלל, הביא הב"ח שראה כתוב לדחות ראיה זו, דהתם בתרגום של נביאים מיירי, דכיון שהיו מתרגמין ההפטרטה סגי להו בי' פסוקים, ועלה קאי מקום שאין מתרגמין. אבל את המקרא מנ"ל שלא היו מתרגמין. וביאור החילוק כדמוכח במתני' (שם כא, ב) דאין שנים מתרגמין דתרי קלי לא משתמע אבל בנביא שנים מתרגמים וכדפרש"י שבנביא שאין בו דינים ומצוות לא משגחין כולי האי, הלכך י"ל דכיון שעיקר תרגום הוא לפרש לעם שיבינו, בנביא לא קפדי רבנן, והיו מקומות שלא נהגו לתרגם ההפטרטה בנביא.

וכתב עליו הב"ח, "ולא דק דהלשון משמע דהיו מקומות שלא היה בהם תורגמן כלל, לפי שלא היו מתרגמין לא בנביא ולא בתורה", פי' דאם היה כתוב מקום שאין מתרגמין היה שייך לפרש שאין מתרגמין ההפטרטה, אבל מהלשון מקום שאין תורגמן משמע שכלל אין להם מי שיתרגם, ושפיר הוכיח הרא"ש דיש מקומות שלא נהגו לתרגם אף קריאה"ת. וכן הביא במגן גיבורים (שלטי גיבורים סי' קמ"ה) פירוש המאירי בסוגיא שם בשם יש מפרשים "שכל מקום שיש שם תורגמן לקריאת התורה אין מקפידין על קריאת נביא אם אין שם כ"א פסוקים מפני טורח ציבור". ע"כ. מדבריו מבואר שלמד דמקום שאין תורגמן היינו שאין תורגמן כלל אף לא לקריאת התורה, וממילא שפיר דייקו תוספות מסוגיא זו דיש מקום שאין תורגמן היינו שלא תרגמו אפילו קריאה"ת. **אמנם** נהי דכן היא הגירסא בגמ' דידן "מקום שאין תורגמן" דמשמע שלעולם אין מעמידין שם מתורגמן, מ"מ התוספות שהם מקור דברי הטור לא גרסו כן אלא "מקום שאין מתרגמין", וממילא י"ל דמי שכתב ליישב דמיירי בתרגום ההפטרטה הכי גריס, וכן נראה כוונת הפירוש הראשון במאירי דמקום שיש תורגמן היינו לקריאת ההפטרטה, עיי"ש.

ראיה נוספת לשיטת הרא"ש ודחיתה.

ד] וכסגנון ראיה זו הביא המגן גיבורים מדברי זקינו מהר"ם פדאוה ביאור בירושלמי דממנו גם יש להוכיח כדברי תוספות דהא דמפטירין כ"א פסוקים היינו במקומות שלא תרגמו קריאת התורה ודלא כמו התירוף שהביא הב"ח. דהנה בירושלמי (שם, ה"ג ל, א) אהא דאמר רב חלבו בשם רב מתנה בשם שמואל בר שילת בשם רב, שבעה חוץ מן המפטיר, דהיינו שאין המפטיר עולה למנין שבעה, פריך א"כ אמאי מפטיר רק כ"א פסוקים (ג) פסוקים כנגד כל אחד מהז' שקראו בתורה) והלא המפטיר שקרא בתורה אינו במנין שבעה והווי"ל שמונה קוראים בתורה [ובבבלי כג, א משני ע"ז דכיון שהמפטיר אינו קורא בתורה אלא משום כבוד תורה שיפתח בתורה תחילה, לא חשבינן ליה ממנין הקוראים].

ומשני הירושלמי, "הוא אמרה ואמר טעמא בשאין שם תורגמן [פי', אז בעינן שיפטיר כ"א פסוקים], אבל יש שם תורגמן קוראיה ג' [פי' בקרבן העדה, דאז א"צ אלא כנגד ג' מקוראי התורה והיינו ג"פ כנגד ג' קוראים שהם י' פסוקים⁸]. ובפשוטו כוונת הירושלמי כמש"כ במראה הפנים וכע"ז ברדב"ז שם דהכי משני, כיון דמדחזינן דבדאיכא תורגמן הקילו לקרות רק עשרה פסוקים משום טורח ציבור, הרי שהקילו בהפטר, הלכך לעולם אין מוסיפין לקרות כנגד המפטיר שאינו עיקר אלא כנגד עיקר העולים [וכעין תירוף הבבלי].

אך מהר"ם פדאוה (בשו"ת סי' ע"ח⁹) ביאר תירוף הירושלמי כך, בהקדם שני חדושים שצ"ל בדעת הירושלמי, חדא, דס"ל לירושלמי, דבמקום שיש תורגמן בקריאת התורה משיירין להמפטיר ג"פ לקרותן שלא קראן השביעי, דאל"כ נראה כחוכא שקורא שוב מה שקראו ופירשו כבר. אבל במקום שאין תורגמן אי"ז חוכא אם ישוב ויקרא אותם פסוקים, והיות ואין המפטיר ממנין שבעה ראוי שישלימו הז' קוראים את הפרשה [עיי' מה שדן בזה הרא"ש במגילה פ"ד סי' ה']. ועוד, דס"ל לירושלמי כפשנ"ת לעיל דכשיש תורגמן משום טורח צבור קורא אפילו ג' פסוקים בלבד. [עיי"ש בדבריו שהאריך בזה, והביא שכ"כ בהגה"מ פי"ב מתפילה. ושם כתב בשם רבינו שמואל, דזה כוונת הבבלי, ועשרה דנקיט לאו דווקא, אלא אפילו ג' סגי].

ומעתה הכי משני, דהא דקורא המפטיר כ"א, ע"כ היינו כשאין תורגמן בקריאת התורה, דכשיש תורגמן, משום טורח ציבור קורא אפילו ג' פסוקים, וא"צ כלל מנין מסויים של פסוקים. וכשאין תורגמן הלא המפטיר חוזר וקורא מה שקראו לפניו, ממילא אין צורך להחשיבו בפנ"ע. עכת"ד. עכ"פ על פי דרכו נמצא בדברי הירושלמי דיש מקומות שלא תרגמו את קריאה"ת דלהכי המפטיר חוזר וקורא את קריאת השביעי. וכראיית תוס' מסוגיין.

ה] ועכ"פ משתי ראיות אלו אין קושיא לרבנן דסברי דאין חילוק מקומות בתרגום, דאף אי נימא דאין תורגמן לקריאת התורה אינהו ס"ל כדמשנינן לעיל דהיינו שכעת אין להם תורגמן ולא שאינם מתרגמים לעולם.

⁸ ומ"מ עדיין יש כאן כנגד ז' קוראים וכמש"כ הנימוק"י והר"י מלוניל שם בבבלי, דהכי חשבינן ליה, י' פסוקים בלה"ק וי' פסוקים התרגום שהוא בארמית וכפילת פסוק אחרון הרי כ"א.

⁹ מאחר שבאה לידינו תשובה זו, אעלה עוד דבר גדול שמצאתי שכתב מהר"ם שם, על דבר המנהג שבא לפניו שלא היו מתרגמין במנחת יוה"כ פ"א אלא ו' פסוקים בלשון הקודש, "באמת מילתא דתמוה הוא המנהג הזה, אכן לא זו הדרך להשען על בינתינו לבטל מנהג קדום אך צריך לבקש בכל עוז למצא סמך ליישב אותו, וככה עשו כל קדמונינו כאשר מצאו מנהג של תמהון, וזה ימצא מעלתך לרוב בתוס' ובשאר פוסקים" עכ"ד והתבונן בזאת.

ראיה שניה שכתב הרא"ש.

[ן עוד ראיה כתב הרא"ש להביא מדברי הירושלמי (מגילה, פ"ד ה"א כח,ב) דמבעיא ליה התם "והתרגום מעכב [פי' בקרבן העדה, אם אין שם מי שיקרא בתרגום אם הוא מעכב שלא לקרות בתורה]¹⁰, א"ר ייסא מן מה דאנן חמויי דרבנן נפקי לתעניתא וקרו ליה ולא מתרגמי, הדא אמרה שאין התרגום מעכב". ופי' בפני משה שאין מתרגמין מפני טורח התענית, ועכ"פ ש"מ דאינו מעכב.

והנה ברור דלא בא הרא"ש להוכיח מכאן כראיתו הקודמת דיש מקומות שלא היו מתרגמין, דאדרבה משם ראיה שהיו מתרגמין אלא שבת"צ הקילו משום טורח התענית כיון שאין התרגום מעכב וכמש"כ בפני משה. וכן פשוט שלא בא לומר דאין התרגום מעכב, דמ"מ חיוב הוא ככל תקנות חכמים אף אם אינו מעכב. אלא כוונתו להביא ראיה דאף במקומות שנהגו לתרגם קריאה"ת אינו חיוב גמור כי היכי דחזינן שהקלו בת"צ משום טורח התענית. וממילא אין כלל תפיסה על מה שאין אנו מתרגמים דאי"ז חיוב.

יישוב הראיה לשיטת הרמב"ם וסיעתו.

[ז ובדרישה כתב ליישב דברי רב נטרונאי, דמיירי בקריאת ימות החול שעיקרה רק מתקנת עזרא¹¹, התם אין התרגום חיוב גמור, ולכך לא היו רגילין לתרגם בכל המקומות, משא"כ הקריאה בשבת שהיא תקנת מרע"ה, כמבואר בירושלמי (שם, הביאו הרא"ש סו"ס ו') "משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חודשים ובחולו של-מועד שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין שלשה בתורה, בשני בחמישי ובמנחה בשבת" איהי מעכבא.

ודחה דבריו במגן גיבורים הנ"ל, דאי איתא הו"ל לירושלמי לחלק דבשבת התרגום מעכב, משא"כ בחול, אלא ש"מ דאין חילוק בין תקנת התרגום בחול לשל שבת. ועוד הביא ראיה דאף בשבת אינו מעכב מדאמרו בירושלמי בסמוך "א"ר יונה אע"ג דאת אמר אין התרגום מעכב, טעה מחזירין אותו, ר' יונה ר' ירמיה חד מחזר מנא [פי' בקרה"ע, דחד היה מחזיר המתרגם ושמת בטנא-ותשווי במנא, דמשמע מינה דכל כלי כשר להבאת ביכורים ואינו כן, אלא יתרגם ותשווי בסלא דמשמע דאינו כשר אלא כלי של עץ] וחורנא מחזר פטירין עם

¹⁰ ספק זה יובן עפ"י דהשבה"ל, הו"ד לעיל פרק ב' אות ב' בהערה, דהתרגום הוא חובת הקוראין לפרש את קריאתם לע"ה, וכשאינו מעמיד מתורגמן על קריאתו הרי הוא מחסר גם בקריאה. ומסקנת הירושלמי לפי"ז, דנהי דחסר בקריאה, עדיין אינה סיבה לעכב בכלל את הקריאה.

¹¹ והנה נהי דבאמת קריאת התורה בתעניות אינה מתקנת משה, מ"מ כבר העיר בבארות יצחק (שם עמ' תצ"ד ד"ה אמנם), דעצם תקנת קריאת התורה בשני וחמישי מתקנת משה כמבואר בב"ק (פא, א) "'דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים, כיון שעמדו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה". וכן כתב רבינו הרמב"ם (פי"ב מהלכות תפלה ה"א) "משה רבינו תיקן שיהיו קוראין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי שחרית, כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה". וכתב בס"מ שם "וכלפי מה שאמרו עמדו נביאים שביניהם ותקנו, כתב רבינו, מרע"ה, שהוא היה הנביא הגדול וכל נביאים שבדור בית דינו, ועוד שלא עשו דבר אלא בהסכמתו, ואם כן אליו ראוי ליחס הענין" וכע"ז כתב רבינו מנחם "ובאמת משה היה עיקר הנביאים שהיו לישראל במדבר".

ועזרא לא תיקן אלא מנין הקרואים והפסוקים כמבואר שם בגמרא "מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי, אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי כנגד כהנים ליום וישאליים, ואתא הוא תיקן תלתא גברי ועשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין". וכ"כ הרמב"ם שם. וע"ז בספרים שציין להם בבארות יצחק שם בהרחבת הענין. ועין עוד מה שהארכנו לקמן (פרק כ"ו) ע"פ דברי הדרישה לבאר חילוקי הדינים לזמנים שבהם אין מתרגמים.

ירקונן ויאמר פטירין עם מרורין [פי' בקרה"ע, דחבירו היה מחזיר המתרגם ומצות על מרורים יאכלוהו-פטירין עם ירקונין דש"מ כל ירק מר כשר למרור, והחזירו שצריך לתרגם פטירין עם מרורין, דמשמע דווקא ירק ששמו מרור יוצאין בו], וכו' עיי"ש". עכ"פ מהא בעי לאוכוחי התם לדברי רבי יונה דאע"ג שאין התרגום מעכב מ"מ טעה מחזירין אותו [כ"כ בשם בעל שדה יהושע], וש"מ דאף קריאה זו שאינה אלא בשבת, אין התרגום מעכב בה. [עיקר דין דקדוק התרגום ומה הדין בטעה, יבואר בס"ד לקמן פרק ט"ז].

ומ"מ אף ע"פ דברי המגן גבורים אין מכאן קושיא לדעת רבנן דסברי דתרגום הוא חיוב גמור, דאע"ג דאינו מעכב ואף בשבת אינו מעכב, היינו שאינו מעכב את קריאת התורה, אבל חייבים לתרגם, ומה שלא תרגמו בת"צ, משום הטורח הקלו בה.

תמיהה בכוננת הרא"ש בראיה זו.

[ח] ואני עני תמהתי טובא על דברי רבינו הרא"ש בממה נפשך, היכי ס"ל בגדר תקנת התרגום, דלכאורה מראיתו הראשונה ממקומות שאין מתרגמין נראה כמש"כ בחת"ס דחיוב גמור הוא, אלא דתלוי הוא בטעם, ולהכי ס"ל דכיון שאין מבינים התרגום בטל הטעם וממילא בטלה התקנה. אך מאידך מדברי הירושלמי נראה שבא להוכיח דעיקר תקנת התרגום אינה לעיכובא, שהרי במקום שיש תורגמן איירי, ונוהגים היו לתרגם, אך מ"מ אינו מעכב. ולפי"ז אף אי קיים הטעם שפיר אין חייבים לתרגם.

וכששאלתי שאלה זו למו"ר שליט"א השיבני בזה"ל "נראה שהרא"ש מסתייע מהירושלמי לרווחא דמילתא, אבל העיקר לדעתו שתלוי אם מבינים. כי מסתמא הבבלי חולק בזה על הירושלמי, כנראה מדלא העלו חידוש גדול כזה". עכ"ד. נמצא דעת הרא"ש דתקנת התרגום לעיכובא היא, אבל מ"מ תלויה היא בטעם, וכשיבטל הטעם בטלה התקנה, ולפיכך ס"ל דהיאדנא בהיות ואין מבינים את התרגום אין חייבים לתרגם. ולפי"ז מקום שמבינים לשון ארמי חייבים לתרגם מעיקר הדין.

אך מדברי רבינו שמואל הנגיד (הו"ד בספר העיתים סי' קע"ט. עי לקמן פרק ז' אות ב'. והוא הראשון שהביא ראיות אלו), לכאורה נראה דהעיקר אצלו היא הראיה מדברי הירושלמי, שהרי מטעם זה רצה לומר שהעדיפו בני ספרד לבטל את התרגום מחמת צורך שהיה ביניהם, כיעו"ש. ואי כפירוש קמא, קשה ממה נפשך אם מבינים לשון ארמית רמיה עלייהו תקנת חכמים, ואינה פחותה משאר מצוות [ואף לדברי הירושלמי שאינה מעכבת את קריאת התורה, מ"מ מצוות חכמים היא], ואם אינם מבינים אינם צריכים כלל לתרגם דמה תועלת יש בתרגום, ומדבריו משמע דלא זו הסיבה. אע"כ דמראיות אלו למד הר"ש הנגיד דהתרגום אינו חיוב גמור. וא"כ הדרק"ל, מה בא להוכיח בראיתו הראשונה, והדרק"ל. וצ"ע.

פרק ז'

דברי רבנן קמאי בחומר ביטול מצוות התרגום.

רב האי גאון.

[א] וכאן מקום איתי להביא מדברי רבנן קמאי, שכתבו בלשון קשה על ביטול התרגום. ואם כי אריכות וכפילות דברים יש כאן, מ"מ תורתן של-ראשונים אשר מפיהם אנו חיים, אין בה חסר ויתר, ומה שהשמיט זה הביא זה, ולתועלת הנרצית הבאתי את דבריהם הנוגעים לעניננו בשלימותם כלשונם הטהורה. ראשית מש"כ בספר העתים (סי' קע"ט) בשם רבינו האי גאון שנשאל "נהגו אנשי ספרד להניח התרגום כלל, ואנו מוצאין בכמה מקומות מהתלמוד שהוא מצווה. והשיב הדבר ברור שלא בתלמוד לבד מצינו מצוות התרגום וחוקותיו אלא אפילו

במשנתנו [כדתנן] הקורא בתורה לא יפחות מג' פסוקים ולא יקרא למתורגמין יותר מפסוק א' ובנביא שלשה ועוד ביאור כמה דברים שנקראין ומתורגמין ודברים שנקראין ולא מתורגמין ועוד קטן קורא בתורה ומתרגם, וכמה דברים במשנתנו וביאורן בתלמוד, **אטו כל אלה דברי תוהו הן ח"ו, והלא כל הנביאים תקנו אלו לישראל ואנו לא היינו יודעים שבספרד מניחין התרגום עד עכשיו** ע"כ.

דברי רבינו שמואל הנגיד בהשתלשלות ביטול התרגום בספרד.

ב] ושם בספר העתים הביא דברי רבינו שמואל הנגיד שהאריך להשיב ולבאר השתלשלות ביטול התרגום בספרד, דאין זה מפני זלזול בתקנת חכמים כפי שמשמע שם מלשון השואלים את רבינו האיי גאון וז"ל "חלילה חלילה לבני ספרד שיניחו את התרגום כמו שאמרו שואלין הללו, שבספרד מקום ריבוץ תורה היה מזמן [בית] ראשון מגלות ירושלים עד עכשיו, והנחות התרגום דרך מינות היא, ולא נמצאת בהם מינות מעולם וכו' והאין יניחו התרגום כלל והלא כולן משלימין פרשיותיהן בציבור בכל שבת ושבת שמו"ת, ומעולם לא הניחו התרגום ולא דבר אחד מטעמי תלמוד שהיו ערוכין בפיהן מיצחק ריש גלותא בר אחתיה דרב ביבי דשכיב בספרד בין קורטבא לאספמא.

ג] אלא כך היה הדבר שהיו מתקבצין בשבתות וקובעין מדרשות לריבוץ תורה עד כמו שתי שעות ושאלו מראשי ישיבות והתירו להן לאחר ק"ש משעת הנץ החמה משום ריבוץ תורה ואח"כ היו מתפללין שחרית ויושבין ומסדרין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום ושוב קורין בתורה ומתרגמין ומפטירין בנביא ומתרגמין ומתפללין ומשתהין עד שנוטה היום וזה הדבר קשה על בעלי בתים וחששו זקנים וכו' למריבות והשלימו ביניהן שיהיו עוסקין בתלמוד ומשלימין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום וכולי" עכ"ד. וכאן ממשיך להוכיח דכבר מצינו בש"ס דיש מקומות שאינם מתרגמין (עי' ראייה זו לעיל פרק ו' אות א') וממילא העדיפו זקני הדור לבטל התרגום קריאה"ת שאינו עיקר כ"כ, ושלא פשט בכל ישראל, בכדי שלא יבואו למריבות.

והוסיף להוכיח דבמקום תקנה מבטלין התרגום מדברי רבינו האיי בתשובה אחרת "והרי נשאל ממר רב האיי המפטיר בכל שבת למה אין מתרגמין עליו כקורא בתורה והשיב לא ידענו את המנהג הזה בבבל אלא מתרגמין על המפטיר בין שקורא בתורה בין שקורא בנביא ובמשנתנו שנינו ולא יקרא למתורגמין יותר מפסוק אחד ובנביא שלשה ואם היו שלשתן של שלש פרשיות קורין אחד אחד, **ושמא נהגו קדמוניכם בדבר זה לדבר תקנה שהיה שם** ע"כ דברי רבינו האיי ומוכיח הר"ש הנגיד "אלמא בכה"ג מתקן" דהיינו מצינו דמבטלין התרגום מפני תקנה. והמשיך להביא דברי רה"ג "ולבסוף אמר [פי' בסוף התשובה סיים רה"ג] ולא נאה לתרגם על התורה ולשתוק בנביא או דבר אחר" ע"כ דברי רה"ג.

ד] ומכאן שב רבינו שמואל לבאר מנהג בני ספרד "ובמקום דאיכא חתן, וביום טוב בנביא של ימים טובים, וביום הסיום הרבה עומדין ומתרגמין משום הידור, והאין יאמר אדם שיניחו התרגום. אבל שאין מתרגמין תדיר תקנה היתה כדאמרן והרי ק"ש דמצותה עם הנה"ח והתירו לשהותה משום תלמוד תורה וכמה מצות הקלו בהן מפני האורחים ומפני הטורח ומפני בטול בית המדרש אבל **האומר בשבילם** [פי' עליהם-על בני ספרד] **שהניחו תרגום כל עיקר, שלא כהוגן אמר ובאיסור עומד** עכ"ד הנוגעים לענייננו מתוך ספר העיתים. ועי' בסוף אות ו' מש"כ לדון בדבריו והנחנו בצ"ע.

דברי רבינו יהודה ברצלוני החולק על דברי הר"ש הנגיד.

ה] אך רבינו יהודה ברצלוני בעל ספר העיתים, אחר שהביא דברי רבינו שמואל הנגיד נחלק עליו וז"ל "ואין לעניות דעתן חזי לן דהאידינא ברוב מקומות שהם פושעים לגמרי ואין מתרגמין כלל בצבור עד ששכחו רוב העם

וע"ה שבהן מצות תרגום, מצוה להוכיחם על כך וגם ראוי לתקן להם אם הם מניחין מפני טורח צבור להניח שאר דברים כגון בשבת הרבה שעוסקין ברוב תפילה שהן מאריכין בתפילתן אי נמי בדרשות שדורשין מן הענין ומצוה להניח כל אותן הדברים שמאריכין בהן כדי שיעסקו בתרגום ולא תשכח מצותו כי מצות התרגום בעונתו יותר חמור היא מן העוסק בתורה, ואין לזלזל האידנא בתרגום, וכל מי שיחמיר בדבר להסיר את ישראל ממנהג משונה ולהחזיר הדבר ליושנו שכרו שמור לפני המקום" עכ"ל.

רבי יהודה בן קוריש.

ו] וע"ע מה שהביא בבארות יצחק (שם עמ' תצ"א) מדברי רבי יהודה בן קוריש באיגרתו לבני פאס, ולרוב חשיבות הדברים באגרת זו אעתיקנה כאן, כפי שהובאה בבא"צ שם "בשם אל חי וקיים לעולמים, אגרת יהודה בן קוריש אל קהילת יהודי פאס, לעורר על לימוד התרגום וכו' הנה ראיתכם כי ביטלתם מנהג השימוש בתרגום הארמי על התורה בבתי כנסיותיכם, ובהזנחתו נמשכתם אחר הסכלים שבין מתפלליכם וכו'. אבל יחננכם האל, התרגום הוא דבר לא הזניחוהו הדורות לפניכם ולא הזניחוהו קדמוניכם וכו' לא נעלמה תועלתו מאבותיכם, ולא התרפו בלימודו אלא שקדמו לכם בבבל, מצרים, אפריקה, ואנדלוס [פי' ספרד]".

בעל האשכול.

ז] ומצאתי עוד לבעל האשכול (הלכות סדר הסדרים של כל השנה סוף פי"ט) שכתב "והיה לנו לצאת ידי חובת תרגום שהוא הלמ"מ, אלא מנהג מקולקל שנתעצלו בתרגום. ועכשיו לא נהגו לתרגם כי אין מבינים התרגום עתה". ולכאורה דבריו סתרי אהדדי, מחד נראה שמיצר על כך שנתבטל התרגום, ומאידך כתב דא"צ לתרגם.

אבל באמת נראה דאין סתירה בדבריו וכוונתו דמנהג מקולקל הוא שנתעצלו בתרגום, וממילא נשתכח היום לשון זה מביננו, וממילא איננו בכלל תקנת חז"ל וכשיטת הרא"ש. אך עכ"פ מדבריו למדנו תרתי, חדא, דאם היו רגילין בתרגום היו מבינים אותו, אע"פ שמדברים כהיום בלשון אחר, אכתי קיימינן בכלל תקנת התרגום. ועוד, דיסוד הדבר בא ע"י מנהג מקולקל, ושלא על דעת חכמים הוקבע.

חלק שלישי – דיני קריאת התרגום

בבואי לסדר פרטי דין התרגום הנוגעים למעשה, ראיתי לילך בזה אחר סדרו של רבינו הרמב"ם כפי שקבעם בחיבורו (פי"ב מתפילה ה"י ואילך), תחילה אביא ההלכה בלשונו הזהב, ואח"כ אבאר בס"ד מהיכן היא מוצאת, בתוספת חידושי דינים וביאורים העולים מסוגיות אלו, כפי מיעוט השג ידו מאשר חנני אדון עולם בחסדו.

פרק ח'

[הלכה י"] אין הקורא רשאי לקרות למתורגמן יותר מפסוק אחד:

שיטת רש"י וסייעתו בטעם ההלכה

א] מתני' היא במגילה (כג, ב) ופירש"י "שלא יטעה מתורגמן המתרגם ע"פ". וכ"כ המאירי ופסקי הרי"ד וחידושי רבינו יונתן מלוניל שם, וכ"כ ריב"ב (על הרי"ף שם דף י"ג ע"ב), ורבינו חייא בר שלמה מברצלונה בספר השולחן (הלכות תפילה שער ששי), ורבינו מנחם בפירושו על הרמב"ם [ושם נראה דס"ל טעם נוסף, כדי שלא יראה שקריאת התורה עליו למשוא ומזדרז לסיימה בקריאת שנים ושלושה פסוקים יחד. וקצת צ"ע לפ"ז

א"כ אמאי בנביא שרי כמבואר בגמרא שם וכפי שנפסק ברמב"ם שם הי"ד]. וכ"נ מדברי הראב"ה סימן תקפ"ה. וכן כתבו בפשיטות רבותינו מפרשי המשנה והירושלמי (שם פ"ד הל"ה) ומסכת סופרים (פי"א הל"א).

ולכאורה האידנא שמתרגמין מן הכתב כמבואר לקמן פרק י"ב, ממילא אין חשש טעות, ושפיר יכול הקורא לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד. ודוחק לומר דכיון שתיקנו חז"ל את צורת התרגום שתהיה פסוק פסוק, נהי דכבר בטל הטעם, מ"מ תקנה לא זזה ממקומה. דהלא אין זה דין ותקנה, אלא דין העולה מצורת הקריאה. וכיון שנתבטל היום דין תרגום ע"פ, מה טעם נאסור לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד. וכעין זה מצינו לעניין ש"ץ כהן שלא ישא כפיו מפני אימת הציבור (כדפירש רש"י בברכות דף ל"ד ע"א ד"ה לא ישא) אא"כ מובטח לו שחזור לתפילתו, וכתב המג"א (סימן קכ"ח ס"ק ל"א) דכאשר מתפלל מתוך הסידור מובטח לו שיחזור לתפילתו.

וע"ש אות י"ד מה שכתבנו ליישב דכיון דלא הותר לגמרי כתיבת תושבע"פ אלא מפני הצורך, וכאשר אין חשש שכחה וטעות יש לתרגם בע"פ, נמצא דעדיין שייכא קריאת תרגום בע"פ, הלכך אף למי שמתרגם מן הכתב לא זזה תקנה ממקומה.

שיטת הר"ן

ב] אכן הר"ן (על הרי"ף שם דף י"ג ע"ב) כתב טעם אחר מדוע אין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד, לפי שהתורה צריך שיבינוה יפה, ומשמע דאינו שייך כלל לחשש טעות מפני שמתרגם ע"פ, אלא שכאשר יתרגם על פי סדר הפסוקים שפסקן משה, מתפרשת ומתבארת התורה יותר על נכון מאשר אם יתרגם כמה פסוקים יחד, שאז עלול להפסיק באמצע עניין וכדומה ותשתבש הבנת הקריאה. וכן מפורש להדיא בחידושי הריבב"ן, ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד, כדי לפרש ולתרגם לעם פסוק בפני עצמו שיבינו יפה ע"כ. וכן נראה מדברי הלבוש, והביאו מוהר"ם בשת"ז שם סק"א.

פרק ט'

[הלכה י"א] אין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, ולא יגביה המתרגם קולו יותר מן הקורא:

מקור הדין.

א] מימרא דר' שמעון בן פזי היא (ברכות מה, א) "מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול, שאין ת"ל בקול, בקולו של משה". וכתב ע"ז בכס"מ דנהי דהקב"ה היה הקורא ומשה היה המתרגם לעם, וא"כ אין לנו ראייה אלא שאין לקורא להגביה יותר מן המתרגם, מ"מ ס"ל לתלמודא דהקורא והמתרגם שוין, וכי היכי דלקורא אין להגביה קולו יותר מן המתרגם, ה"ה המתרגם אין לו להגביה קולו יותר מן הקורא. [וע"ע בזה בתוספות שם ד"ה בקולו, מה שביארו ראיית הגמ' באופ"א בשם רב אלפס].

ונהי דעיקר ההלכה נאמרה במרע"ה שתירגם לעם את דברי הקב"ה ודוגמת זה בתורגמן המשמיע דברי הרב, מ"מ ס"ל לרבינו דכוונת הגמ' אף לתרגום קריאה"ת דהא עניינן שווה שהוא מכבוד הקריאה, שהיא נאה יותר כאשר קורין שניהם בקול אחד [עי' בלבוש סי' קמ"ה, א' שכתב דכשאין השווית הקול הוי דרך שחוק ולעג]. ולכך כל היכא שאנו יכולים להשוות קול הקורא והמתרגם אנו משווים.

ב] והנהגה בהלכות ת"ת (פ"ד ה"ג) כתב רבינו בדין רב המשמיע הלכה לתלמידים ע"י מתורגמן "וכשהן שואלן למתרגם הוא שואל לרב והרב משיב למתרגם. ולא יגביה הרב קולו יותר מקול המתרגם, ולא יגביה המתרגם קולו בעת ששואל את הרב יותר מקול הרב", וכתב בכס"מ שם דמדבריו נראה דבשעה שמשמיע התורגמן לתלמידים את דברי הרב יכול להגביה קולו יותר מקול הרב ורק כאשר שואל את הרב אל יגביה יותר מקולו, וביאר דסבר רבינו דקרא ד"יעננו בקול" היינו מלשון "ענייה", ששאל משה את הקב"ה והקב"ה השיבו, וע"ז כתיב דהשיבו בקולו של משה, וכיון דמינה ילפינן דין השווית הקול היינו דווקא בעת השאלה והענייה [ומינה ילפינן אף לשואל שלא יגביה קולו, ועל דרך שכתב בכס"מ בהל' תפילה הנזכר לעיל, שהן שווין]. וע"ע בלח"מ שם ב' ראיות דקרא לא מיירי אלא בעת השאלה והענייה.

ומעתה צ"ע, היכי יליף רבינו מהכא לדין תרגום קריאת התורה, ונהי דיש לדמות דין תרגום קריאה לתרגום דברי הרב וכדלעיל, מ"מ ממקום שבאת תוכיח שאינו אלא בעת השאלה והענייה, וכי היכי דלמתורגמן שרי להגביה קולו כשמשמיע דברי הרב לעם, ולא קפדינן אהשווית הקול, ה"נ לא נקפיד בתרגום קריאה"ת כשמתרגם המתורגמן מה שקרא הקורא.

ג] לכך נראה לומר [ויסוד הדברים כתבן הלח"מ בהל' ת"ת שם, וכ"ה בפמ"ג בא"א סי' קמ"ה אות א], דלעולם ילפינן מהאיי קרא הן על עניין תרגום קריאת התורה והן על המתורגמן המשמיע את דברי הרב לעם. אכן היינו דווקא בדומיא דמשה, שלא היה לו למשה סבה להרים קולו לפי שלא היה משמיע אז לעם, אלא שואל מפי הקב"ה. משא"כ היכא דיש סיבה למתורגמן להרים קולו, דאז לא דמי להשי"ת ומשה, שפיר יכול להגביה קולו.

ולהכי התורגמן המשמיע לתלמידים דברי הרב, היות וכל תפקידו להשמיע לעם שאינם שומעים את דברי הרב, וכדאשכחן שהיו האמוראים מעמידים להם תורגמן מפני שלא היה בכוחם להשמיע לכל העם, א"כ יש כאן סיבה להגביה קולו יותר מקול הרב, וכל כמה שיגביה עדיף. משא"כ בעת תרגום קריאת התורה, שפ"ח שניהם-הקורא והמתרגם שווה, ולא בא המתרגם אלא להוסיף על הקריאה ולפרשה בל' ארמי. ולהכי בעינן השווית הקול. וכן בעת ששואל המתורגמן מאת הרב בוודאי שיש להם להשוות קולן, דכיון שאין תועלת בהגבתו יותר מקול הקורא, הדר דינא לכדאשכחן בקרא, דוגמת השי"ת ומשה, וכדלעיל.

בילדים המתרגמים א"צ להקפיד על השווית הקול.

ד] ולמעשה, שמעתי ממור"ר שליט"א שלא הקפידו בזה, כיון שהיום נוהגים לתת לקטן לתרגם לא שייך כ"כ שישווה קולו לקול הקורא שהוא בד"כ מבוגר. ומ"מ עדיין שמעתי מכמה ת"ח שליט"א בפשיטות שבקטנותם העירו להם להשוות קולם בעת התרגום עם קול הקורא ואם היה הקורא מגביה קולו יותר מידי היו מעירים לו להנמיך קולו, דנהי דא"א להשוות קולם ממש מ"מ שלא יקרא זה בקול גדול וזה בקול נמוך. [כך שמעתי מגיסי הרה"ג רבי נתנאל עומסי שליט"א, וכן העיד אביו. וכן שמעתי מהרב בן ציון צדוק שליט"א].

פרק י'

ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אחר עד שיכלה התרגום מפי המתרגם:

מקור הדין וטעמו.

א] הוא מימרא דרב זירא במסכת סוטה (לט, ב). וכתב רבינו מנוח הטעם משום דתרי קלי לא משתמע, והיינו שעיי"כ יפסידו גם מקריאה"ת וגם מן התרגום. ועיי"ש בתוספות (ד"ה עד) דמדבריו מוכח דאף אם הקורא

ומאריך בסלסול ובנעימת הקריאה יותר מדאי, מ"מ אסור למתרגם להתחיל לתרגם, דהא סו"ס יפסיד בזה לשומעין שלא ישמעו התרגום. עוד כתב רב נטרונאי (הו"ד בסדר רב עמרם השלם אות ל"א) "אפילו מי שהתחיל בתרגום ועדיין הקורא לא סיים מקרא שלו, אין רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי קורא", דהיינו אפילו התחיל כבר יפסיק עד שיסיים הקורא, שלא יפסיד לשומעים מאומה מקריאת התורה, וה"ה והוא הטעם שלא יתחיל הקורא לקרות עד שיכלה התרגום מפי המתרגם.

[ב] וקצ"ע, שהרי כתב רבינו בסוף ההלכה (עי' לקמן פרק ט"ו) שלא יתרגמו שניים, והיינו נמי משום דתרי קלי לא משתמע, וא"כ כש"כ הוא, אי תרי קלי בעניין אחד לא משתמע בוודאי תרי קלי בב' עניינים [כי הכא דא' קורא המקרא והשני את התרגום] לא משתמע (ע' תוס' סוטה שם). ואולי התם שקורין יחד כל הפסוק, אבל תיבה אחת הו"א דלא קפדינן עלה כ"כ, קמ"ל רבנו שלא יקראו.

פרק יא

ואין המתרגם נשען לא לעמוד ולא לקורה אלא עומד ביראה ובאימה:

מקור הדין וטעמו.

[א] כתב בכס"מ כי למד רבינו דין זה ממעשה דר' שמואל בר יצחק המובא בירושלמי (פ"ד ריש ה"א, הביאו הרי"ף מגילה יד, א מדפי הרי"ף) דעאל לבי כנישתא, חמא חד בר נש קאים ומתרגם וסמך לעמודא [פי' נסמך לעמוד, כ"ה גי' הגר"א בבאורו לש"ע סי' קמ"א], א"ל אסור לך כשם שניתנה באימה וביראה שנא' ויחרד כל העם וירא העם וינעו, כך אנו צריכין לנהוג בה באימה וביראה. ע"כ. ופי' בקרבן העדה, דכשקורא או מתרגם בסמיכה אי"ז דרך אימה אלא גסות הרוח. וכן נראה דעת רבינו שכתב דאינו נסמך אלא עומד באימה ויראה, ש"מ דזהו טעם העמידה. וכן מצאתי באו"ז (ח"ב סי' מ"ב) דמכאן למד הרמב"ם דין זה. [ונראה מסברא דהיינו דווקא למתרגם בקריאת התורה בציבור דבזה בעינן כנתינתה מסיני, אבל הקורא תרגום ביחיד א"צ לקרותו מעומד].

עמידה בתרגום ההפטרה.

[ב] ויל"ע בתרגום ההפטרות אי שרי לתרגמם מיושב, דלא שייך בהם הטעם כשם שניתנה באימה ויראה, שהרי הם מן הנביאים ולא ניתנו בסיני, וכדמוכח ממגילה שלדעת הרמב"ם קראה מיושב יצא לכתחילה, ולא אמרינן בה טעם דכשם שניתנה, אכן לכאורה בלאו הכי דין זה נאמר רק בקריאות בציבור דמדמינן להו למתן התורה, וממילא משום כבוד הציבור בעינן שיתרגם אף ההפטרות מעומד [וכמש"כ הרמב"ם לעניין קריאת המגלה בציבור. פ"ב ממגילה ה"ז. ואין להקשות כיון דכל דין תרגום הינו בציבור מה הוצרך הירושלמי לטעם דכשם שניתנה תיפוק ליה משום כבוד הציבור, די"ל דעדיפא מיניה נקט טעם השייך בעצם הקריאה דכשם שנתנה באימה ויראה כך אנו צריכים לנהוג בה באימה ויראה].

סמיכה אסורה.

[ג] גדר העמידה יש ללמוד לפי הטעם הנזכר בירושלמי שהוא עמידה גמורה, ואף סמיכה במקצת דהיינו שאם ינטל אותו דבר שסומך עליו לא יפול, אף שאי"ז נחשב כישיבה ג"כ אסור דאכתי אינו עומד באימה. וכ"כ

המשנ"ב (קמ"א סק"ב) לענין קריאה"ת (וכ"כ שם סי' צ"ד ס"ק כ"ב¹²). ותרגום בישיבה לכאורה גם היא אסורה שאינה באימה ויראה. אכן מדברי הר"ן (על הרי"ף שם) שכתב דהסמיכה אסורה "שעומד בגסות", נראה דדוקא סמיכה אסורה, שהיא עמידה גסה אבל ישיבה שרי¹³. וצ"ע לדינא.

בדיעבד יצא.

ד] ובדיעבד, פשיטא דיצא וכמש"כ המשנ"ב (שם, סק"א) לענין קריאה"ת, ואף לשיטת הנמוק"י (מגילה כא, א, נמצא לאחר פרק בני העיר) והב"ח (סי' תר"ץ) דבקריאה"ת לא יצא, היינו דדרשינן (מגילה כא, א) קרא דואתה פה עמוד עמדי (דברים ה, כח) וכמש"כ בנמוק"י "דבדאורייתא ליכא חילוק בין לכתחילה לדיעבד", אבל בתרגום שדין העמידה הוא כמבואר בירושלמי וכמש"כ רבינו משום שתהא קריאתו באימה, לא הוה דין דאורייתא ויצא.

במקום חולשה שרי.

ה] ומדברי הירושלמי בסוטה שהביא המרדכי (ברכות סי' ט"ו. וירושלמי זה אינו לפנינו) בשם ספר הרוקח, משמע דיש מקרים דאף לכתחילה שרינן סמיכה, וז"ל הירושלמי "ריו"ח איקלע לההוא אתרא חזא גברא דהוה קרי בסמיכה א"ל אסור לך כשם וכו' א"ל בעל בשר אני, והתיר לו". ע"כ. וכן פסק באור זרוע (ח"ב סי' מ"ב). וכן כתב לדינא המאירי (מגילה כא, א) "אלא שאפשר לסמוך על מה שאמרו בסוגיא זו (שם) משמת רבן גמליאל ירדה חולשה לעולם". וכוונתו כפי שביאר יותר בספרו קרית ספר (מאמר רביעי, חלק ראשון) דהיינו דווקא "קצת סמיכה", וכן דווקא כאשר זה מחמת חולשה "הא כל שמצד יאוש ופירוק עול, יראה אסור". וכן העלה השו"ע בהל' קריאה"ת סי' קמ"א סעיף א' דצריך לקרות מעומד א"כ הוא בעל בשר. וה"ה כאן דשווים הם בטעמים.

ולפי"ז יזהר לסמוך קצת באופן שאם ינטל אותו דבר יכול לעמוד, ואם אי אפשר לו כי אם להשען ממש, שרי. כ"כ המשנ"ב (סי' קמ"א סק"ד).

פרק יב

ולא יתרגם מתוך הכתב אלא על פה:

[עניין זה זכיתי בס"ד לפרסמו בקובץ דברי חפץ ח"ג תשרי ה'תשע"ה ב'שכ"ו. והארכתי יותר מהרגלי אף בדברים שאינם שייכים ממש לענייננו בכדי לבאר שורש איסור כתיבת תושבע"פ והתירו, והמסתעף מזה לענין התרגום שהוא תושבע"פ, וכיון שהוא כמאמר בפני עצמו ציינתי בו כותרות בראשי הפרקים. גם זכיתי בזה להערות נכבדות ממו"ר מרן הגר"י רצאבי שליט"א ומהרה"ג רבי איתמר חיים כהן שליט"א ושיבצתים במקומם ומצויינים בשמם].

¹² שם הביא ב' טעמים לחיוב עמידה בתפילה, א' דתפלה צריכה עמידה ב' שיהא באימה ויראה. ונפ"מ לסמיכה דלטעם הראשון שרי דאינה כעמידה. ולטעם השני מ"מ ל"ה באימה ויראה. וקצ"ע דסיים "ובמקום הדחק יש להקל כטעם הראשון", משמע דיש לסמוך על הטעם הראשון במקום הדחק, ולכאורה גם לטעם השני דבעינן באימה ויראה שרי לבעל בשר. כמבואר בסמוך מדברי הירושלמי. וצ"ע. ¹³ וקצ"ע מדברי הירושלמי (המובא להלן בשם המרדכי) "ריו"ח איקלע לההוא אתרא חזא גברא דהוה קרי בסמיכה א"ל אסור לך כשם וכו' א"ל בעל בשר אני, והתיר לו". ע"כ. ואי ישיבה שרי מדוע לא ישב, דאע"ג דבס"ת איכא טעמא אחרינא דואתה פה עמוד עמדי כמבואר במגילה (כא, א), הכא דבעל בשר הוא וא"י לעמוד, ישיבה עדיפא מסמיכה דהויה דרך גסות, ואולי בהכי ניחא ליה טפי שייטיב לקרות מתוך הס"ת, משא"כ בישיבה.

מקור הדין וטעמו

א] דין זה מפורש בירושלמי (פ"ד דמגילה הל"א, הביאוי הרי"ף שם דף י"ד ע"א) "א"ר חגי, ר' שמואל בר יצחק על לבי כנישתא, חמא חד סופר מושיט [פירוש, כמו פושט וקורא] תרגומא מגו ספרא. א"ל אסור לך, דברים שנאמרו בפה בפה, בכתב בכתב".

ולבאר מעשה זה הביאו שם בירושלמי דינא דדברים שבע"פ אי אתה רשאי לאמרן בכתב, וכדאמרין בגיטין (דף ס' ע"ב) כתיב קָתָב לך את הדברים האלה, וכתיב כי על פי הדברים האלה, הא כיצד. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה, דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאמרן בכתב ע"כ, וכוונת הירושלמי דתרגום הוא כדברים שבע"פ ולכך אין המתרגם רשאי לאומרם בכתב.

ב] וכ"ה במדרש תנחומא (שם) אסור למתרגם לעיין בתורה ולתרגם, שנאמר כתב לך את הדברים, הרי המקרא. כי על פי הדברים, תרגום, שניתן על פה ע"כ. וכאן לכאורה מבואר אף יותר מזה, דנהי שמתרגם בע"פ, אם רואה המקרא ועל פיו מתרגם בע"פ, גם זה נחשב מן הכתב, שהרי אסור לו להסתכל בתורה ולתרגם. [ועיין בעיני יצחק (סימן ס' ס"ק ל"ה). ומש"כ המשנ"ב בהלכות מגילה סימן תר"צ סק"ו דכה"ג חשיב בע"פ, עיקר כוונתו לומר דלא חשיב מן הכתב, והתם מגילה מן הכתב בעינין, אבל לא בא לומר דחשיב בע"פ להיכא דבעינין בע"פ].

נמצא כי התרגום שאינו מארבעה ועשרים ספרים שהם תורה שבכתב, אסור לאמרו אלא ע"פ. [ויש להעיר כי מבואר כאן דלא כמ"ש הרב פורת (הוב"ד בתוס' שבת דף קט"ו ע"א ד"ה לא) דתרגום ג"כ חשיב כתורה שבכתב. וצ"ע לדבריו מדברי הירושלמי והתנחומא, דחזינן שתרגום כתורה שבע"פ, ועיין חקרי לב או"ח סימן י"ב ובקונטרס חנוכה ומגילה להרח"א טורצין זצ"ל סימן י' שהאריכו בזה].

ג] ובטעם דין זה דדברים שבע"פ אי אתה רשאי לאמרן בכתב, עיין פרישה (סימן מ"ט סק"א) שהביא שני טעמים. האחד (בלשון שמעתי), כדי שלא ישתבש מדיוקים יתירים הנופלים מתוך הכתב וחילופי גירסות. והשני (בשם הר"ן על הרי"ף שם), דדברים שבע"פ הם פירוש לדברים שבכתב. וכשאינן נאמרין אלא בע"פ, אי אפשר לעמוד עליהן אלא מפי מלמד שיפרש לו הפירוש יפה. ואילו היה נכתב, היה אפשר שיסתפק בו שלא היה מבין הלשון, ע"כ. וכטעמו הראשון, כ"כ הרמב"ם במו"נ ח"א פרק ע"א. וכטעם השני בשם הר"ן, כ"כ גם הריטב"א בגיטין (שם). וכ"כ באריכות בפנים יפות והרש"ר הירש (שמות ל"ד, כ"ז). ועיין שמות רבה (מ"ז, א') עוד טעם בעניין זה (ועיין ביאור הדברים בפירושי רבינו בחיי ורבי חיים פאלטיאל בשמות שם), וכעין זה בתנחומא פרשת כי תשא סימן ל"ד. וע"ע בזה להמב"ט בהקדמת ספרו קרית ספר.

[ומיהו היינו דווקא בציבור, אבל ליחיד הותר לכתוב אף תושבע"פ לדעת רבינו, עי' משנת יעבץ חאו"ח סי' ל"ב ד"ה והנה כתב. וע"ש עוד מה שדייק מדברי רש"י שבת ו, ב. אכן מש"כ שם דלהכי העלה רבינו דין זה בהלכות קריאה"ת דאז חשיב בציבור, קצ"ע דהיה לו להעלותו בדיני תלמוד תורה שאסור לו לרב ללמד לתלמידים תושבע"פ מתוך הכתב וכלשון הרמב"ם בהקדמת היד החזקה "לא חיברו חיבור שמלמדין אותו ברבים בתושבע"פ"].

היתר תרגום מתוך הכתב משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, ומאימתי הותר.

ד] והנה כבר כתב הר"ן (על הרי"ף שם) דכל זה איירי בימיהם שהיו יכולין ויודעין לתרגם ע"פ. "אבל האידנא שרי למכתב תורה שבע"פ, מפני שהשכחה מצויה, וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך". [ויסוד הדבר כבר נזכר בגיטין דף ס' ע"א. אכן שם לא נזכר להתיר לגמרי כתיבת תורה שבע"פ אלא ספרא דאפטרותא. ועיין רמב"ן שבת

דף קט"ו ע"א ד"ה רב הונא, דיליף מזה להתיר כל תורה שבע"פ]. וכ"כ רבינו יהושע הנגיד בתשובותיו (סימן כ"ט) בדעת רבינו הרמב"ם וז"ל, ואחרי שהעלו תורה שבע"פ שהוא התלמוד וזולתו על הכתב, אין מניעה מלקרוא בתרגום וכו' ורבינו ז"ל הזכיר דין תורה בלבד ע"כ. וכ"כ בספר הבתים (שערי קריה"ת שער ב' אות כ"ג). וכן העלה הפר"ח (סימן קמ"ה).

ה] **ויש להעיר** מדברי ר"י הנגיד משמע דהתר כתיבת תורה שבע"פ היה כבר בימי כתיבת התלמוד. וכ"ד הראב"ן סוס"י מ"ב. **אכן מדברי תוספות הרי"ד** (גיטין דף ס' ע"ב ד"ה דרש) נראה דמימות רבינו הקדוש הותרה וז"ל, אבל משום עת לעשות לה' הפרו תורתך התיירו חכמים לכתוב. ובזה סמך רבי שכתב המשנה, ואחריו כתבו הברייתות, ורבינא ורב אשי כתבו התלמוד, וכן כל חכמי הדורות שכותבין פירושיהן ע"כ. [וכ"כ קדמונינו באור האפילה פרשת כי תשא דף רצ"א ובמדרש הביאור שם דף תצ"ד¹⁴. **איתמר**]. **ומדברי הרמב"ם** בהקדמתו למשנה תורה אין הכרח לומר שרבינו הקדוש כתב את המשנה, אלא שסידרה הלכות ברורות ופסקות, וכדברי רש"י בב"מ דף ל"ג ע"ב.

ולדברי תוספות רי"ד צ"ע מהא דשאלו בתמורה (דף י"ד ע"ב) אי הוה ליה איגרתא מי אפשר למישלחה, דהיינו לפי שאין כותבין תורה שבע"פ. והוצרך לשנויי דילמא מילתא חדתא שאני משום עת לעשות לה' יעו"ש. ואם רבי כבר סידר את המשנה בכתב, הרי כבר הותרה כתיבת תורה שבע"פ, ומאי פריך ליה.

ועיין בזה להשדי חמד (פאת השדה מערכת הדל"ת כלל כ"ב) מ"ש בזה, **ובתחילת קונטרס כונן לחקר לבעל חקרי לב** (נדפס בסוף י"ד ח"ב). וע"ע להחק"ל באו"ח סימן מ"א שכתב דבזמן הגאונים הוחל לכתוב הש"ס וספרי הפוסקים אידי דבצר ליבא. ועיין בזה **בשרשי מנהגי אשכנז** ח"ג מדף קפ"ח ואילך, שהאריך בכלל בהתר זה דכתיבת תורה שבע"פ. **ויש להוסיף**, דאף קודם שהותרה כתיבת תורה שבע"פ, במקום צורך גדול התיירו משום עת לעשות לה', עיין פנ"י מגילה דף ג' ע"א דיונתן בן עוזיאל כתב תרגום הנביאים כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

בירור דעת רבותינו הרי"ף והרמב"ם בהיתר זה

[ו] והנה מדברי רבינו יהושע הנגיד דלעיל מתבאר דבימי הרמב"ם בודאי הותר לתרגם מן הכתב, והרמב"ם הזכיר את עיקר הדין. **ותמה בזה בבארות יצחק** (הלכות ברכות השחר ס"ק מ"ב ד"ה וראיתי) הלא אין דרכו של רבינו הרמב"ם להעלות דינים אשר אינם נוהגין כבר, ובפרט דאדרבה היום שרי יעו"ש. ועוד יש להוסיף, דאף אי נימא דהרמב"ם מיירי קודם שהותר לכתוב תורה שבע"פ וכתב עיקר הדין, מ"מ היה לו להעלות גם ההלכה למעשה דהאינדא משום עת לעשות לה' שרי. וכן יש לתמוה על הרי"ף שהעלה דברי הירושלמי לאסור בפשיטות, ולא הזכיר כלל דהאינדא שרי. ולכאורה יותר נראה דס"ל לאסור אף בזה"ז. וצע"ג.

[נ] **ורואה הייתי** להרב יד מלאכי (הגהות כללי הדינים קנ"ה) שכתב דאונקלוס כתב את התרגום, ומ"מ היו נוהגים לקרותו ע"פ. ולא ידעתי מנא ליה, דבגמרא אמרו תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפ"ר' אליעזר ור' יהושע.

¹⁴ וז"ל **מדרש אור האפילה לרבינו נתנאל ברבי ישעיה זצ"ל** (ה'פ"ט לב"ע. איתר"מ לשטר) בתרגום מל"ע "וכאשר נמעטו בתי כנסיות ובתי מדרשות ונתרבו הגזירות והגליות, חששו על תורה שבע"פ שלא תשתכח, והגיע הזמן עד רבינו הקדוש, וכתב ע"ה יסודות הקבלה ועיקרי תורה שבע"פ והיא המשנה. ע"כ. **ובמדרש הבאור לרבינו סעדיה בן דוד אלדמארי זצ"ל כתב ז"ל** בתרגום מל"ע "וכאשר גברו הצרות בזמן ר' הקדוש חששו על תושבע"פ שתאבד, חזר וכתב יסודותיה במשנה. וע"ש עוד. הרי שרבי כתב את המשנה ולא רק סדרה.

ואף לדבריו, דעת רבינו אכתי צ"ע, דבימיו כבר הותרה כתיבת תורה שבע"פ לגמרי, ולא רק טיפין טיפין כפי שהיה בזמן חז"ל וכדלעיל אות ה' ד"ה ויש להעיר].

[ז] **אכן מדברי מוהר"כ בשם טוב** נראה שהבין בדעת הרמב"ם דאף בימיו היו מתרגמין ע"פ ודלא כמ"ש ר"י הנגיד וז"ל, משום דבזמנם ג"כ היו מתרגמין ע"פ, הוצרך לכתוב זה, לומר דהוי בכלל תורה שבע"פ (הוא) שאסור לאמרן בכתב. אבל עכשיו שאין יכולין לתרגם ע"פ, מתרגמין מתוך הכתב, דהפרו תורתך משום עת לעשות לה' ע"כ. **וזה צ"ע רב**, דהלא בודאי כבר הותר בזמנו ללמוד תורה שבע"פ מן הכתב. והעד הגדול על זה הוא חיבורו משנה תורה.

וכן יש לדקדק ולתמוה בדברי הר"ש בנו של הרשב"ץ בתשובותיו (סימן קע"ז) שכתב למעשה, להתיר תרגום הפטרה מתוך הכתב, דלא יהיה עדיף מעצם קריאת ההפטרה שנוהגין להתיר מספרא דאפטרטא [אע"פ שאינו ספר שלם, ולכך חשיב כבע"פ] משום עת לעשות לה'. אבל תרגום תורה נראה מדבריו שאסור.

ובאמת מצינו שנהגו כן דורות ראשונים בתימן, וכמו שהביא בעיני יצחק (סימן ס' ס"ק ל"ה) מתכלאל המיוחס למהר"י משתא (דף קנ"ב) ומתכלאל מהר"י בשירי, שהעלו דין זה דאין לתרגם מתוך הכתב, ומדבריהם נראה שעדיין אחזו במנהג זה בימיהם [והביא עוד שם, ששמע מפי מוהר"כ שבתימן היה מקום אחד (עיר אלשגאדרה) שהיו מתרגמין ע"פ עד הדור האחרון]. **נמצא** דאף לאחר שהותרה כתיבת תורה שבע"פ, עדיין היה אסור לתרגם מתוך הכתב, וצ"ע כדלעיל. **וכן צ"ע** מפני מה נשתנה המנהג בדורות האחרונים, והלא לא התירו לכתוב תרגום אף בזה"ז.

[ח] **ועוד מצינו כזאת** לרבותינו הרי"ף והרמב"ם בדין הצלת תרגום כתבי הקודש מפני הדליקה בשבת, דפליגי ביה אמוראי בריש פרק כל כתבי (שבת דף קט"ו ע"א) היו כתובין תרגום או בכל לשון, רב הונא אמר אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר מצילין אותן מפני הדליקה. ופסקו הרי"ף (שם דף מ"ג ע"א) והרמב"ם (פכ"ג מהלכות שבת הלכ"ו) כרב הונא, דרב חסדא תלמיד הוה בפני רב הונא. וטעמו של ר"ה לפי שלא ניתנו לקרות בהן. [וכן הא דאמרו (שם ע"ב) הברכות והקמיעות אין מצילין אותן מפני הדליקה, העלוהו להלכה הרי"ף שם, והרמב"ם שם הלכ"ז].

ומדברי בעל המאור שם מתבאר שהבין בטעמו של ר"ה דלא ניתנו לקרות בהן, לפי שהם כתורה שבע"פ שלא ניתנה ליכתב. וכתב ע"ז, כיון שהתירו בדורות האחרונים לכתוב תרגום והלכות, אידי דבציר ליבא ושכיח שר השכחה וכו', וכן נהגו לכתוב ברכות, הרי ניתנו כולם לקרות בהן ומצילין את כולן ע"כ. וגם בכאן יש לתמוה על רבותינו הרי"ף והרמב"ם אמאי לא גילו דעתם דהאידינא מצילין אותן מפני הדליקה, וצ"ע.

ואמנם הרמב"ן [במלחמות ובחידושי עמ"ס שבת שם] כתב שכן היא דעת בה"ג (הלכות שבת פט"ז) שהעלה דספרא דאפטרטא מצילין, משום עת לעשות לה'. ושכן מצא במסכת סופרים פ"ז (הל"א) דברי חכמים כדרבונות כולן ניתנו מרועה אחד ורועה אחד אמרן, וכולן מצילין אותן מפני הדליקה. וספרי אגדתא אע"פ שלא ניתנו ליכתב, מצילין אותן מפני הדליקה, מה טעם, עת לעשות לה' הפרו ע"כ. ודברי הרי"ף [והרמב"ם] צ"ע.

[י] **ועי"ש עוד בדברי הרמב"ן** שביאר דעת הרי"ף בתרי אנפי. א', הוצרך להביא הלכה זו אף דהאידינא שרי לכתוב תרגום, משום שאם היו כתובין בכל לשון אף האידינא אין מצילין. ב', דמ"ש תרגום, לאו היינו תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל, אלא תרגום בכל לשון. **ובביאור החילוק** כתב במלחמות בזה"ל, שאע"פ שהתירו לכתוב הכל, לא התירו לכתוב אלא בלשון הקודש, אבל לא בלעגי שפה ובלשון אחרת, דהפרו תורתך איכא, עת לעשות ליכא ע"כ. (וכן ברכות וקמיעות שהעלה הרי"ף לאסור, כתב הרמב"ן במלחמות דהיינו כותבי

ברכות שלא לצורך, שאין בזה עת לעשות לה). וכבר תמה עליו הר"ן שם, דאין לחלק בין תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל, לבין תרגום שכתבו אחד החכמים בכל לשון, דאי שרינן משום עת לעשות לה, הלא גם בזה עת לעשות לה. ופשטות דברי הר"ף דאין מצילין אף תרגום אונקלוס, לפי שלא ניתן ליכתב (עיין ריטב"א). וא"כ הדררא קושיא לדוכתה. ומלבד זאת, אף תירוצי הרמב"ן לא יועילו ליישב דברי הר"ף והרמב"ם בסוגיין, שהרי תרגום אונקלוס הוא].

ט] והחקרי לב (או"ח ח"א סימן מ"א) יישב דעת הר"ף והרמב"ם בשתי הסוגיות, דיש לחלק בין תורה שבע"פ וכן הדרשות וההוספות שבתרגום, לבין תרגום התורה מלשון הקודש ללשון לעז, דזה אינו בכלל עת לעשות לה, כיון שישנה בידינו בכתב בלשון הקודש. וממילא לתרגם מן הכתב אסור, דזה אינו בכלל עת לעשות לה, שהרי יכול לעיין במקרא ולתרגם יעו"ש.

וצ"ב א', דלפ"ז דשרי לתרגם מן הכתב את ההוספות והביאורים שהכניס אונקלוס בתרגומו, א"כ נתן דבריו לשיעורין, וקשה לצמצם. ב', דלפי מה שנתבאר לעיל את ב' ממדרש תנחומא דגם כה"ג חשיב כמתוך הכתב ואסור, אא"כ משום עת לעשות לה. וכיון שהתרגונו משום עת לעשות לה, נתיר לכתבו ממש. ג', מלבד זאת צ"ע עיקר דבריו, דנהי שיכולין לתרגם על פי המקרא, מ"מ גם בזה איכא למיחש שמא יהיו מי שלא ידעו לתרגם כהוגן, לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, והוי עת לעשות לה הפרו תורתך. [מדברי מוהר"כ בשם טוב על הרמב"ם שם מוכח שהבין בפשיטות דלהרמב"ם נמי בזמנינו מותר ומצילין יעו"ש. ועיין הערתי הנדפסת בנוה צדיק על שו"ת פעולת צדיק ח"ב סימן קל"ח אות כ"ט. איתמר].

גדר חדש בהיתר עת לעשות לה, ויישוב דברי רבותינו

ין אשר על כן, מכל הלין, נראה לומר בס"ד בגדר האייתור דהפרו תורתך משום עת לעשות לה, דלא הותר לגמרי איסור כתיבת תורה שבע"פ, אלא נדחה מפני צורך השעה. אבל מי שידע ללמוד בע"פ, לא הותר לו ללמוד מתוך הכתב. ועפ"ז הכל א"ש כאשר אבאר בסמוך.

אך היות והדברים מחודשים להלכה, וגם קצת צ"ע לגדר זה מהיתר כתיבת ספרא דאפטרטא, שהוא משום שאין לכל ציבור וציבור יכולת לכתוב נביאים שלם, כלשון רש"י (גיטין דף ס' ע"א), ואעפ"כ היתר זה פשוט לגמרי, עיין יד דוד (גיטין שם) ושו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ב' סימן כ"ח) ועוד אחרונים [עיין כ"ז בשרשי מנהגי אשכנז (ח"ג מדף קצ"ב ואילך) שהאריך בזה]. **וכן אמנם דעת שדי חמד** (פאת השדה מערכת ד' כלל כ"ב) דאין חילוק, ומאחר שהתירו לא פלוג רבנן. **וכ"כ הגרשז"א וצ"ל במנחת שלמה** (ב"ק דף ג' ע"ב), יעו"ש ראיתו.

יא] על-כן אקדים להביא ראיות לגדר זה. ואני אתנהלה לעט"י, לרגל המלאכה אשר עמדי. ולפני דר מעון אשוחחה, הורני דרך נכוחה. ומרבתי המעיינים אשאלה, אם שגיתי בדבר אמת אל נא תחשכוני הימנה.

א' משיטת הרמב"ן הנזכרת לעיל (אות ח') שחילק בין תרגום אונקלוס דאמרינן ביה עת לעשות לה לבין שאר פירושי התורה, אם כי הר"ן תמה עליו דכולם בכלל עת לעשות לה וכדלעיל התם, מ"מ חזינן לדעתיה דבמה שאין בו עת לעשות לה לא התירו. וכ"כ עוד הרמב"ן לעניין ברכות שלא לצורך דאסיר. ואף הר"ן עצמו כתב, ולפיכך איני רואה מקום לאסור אלא לכתבן בלשון שאין אותו העם בקיאים, דבכה"ג ודאי ליכא משום עת לעשות לה ע"כ, ש"מ דכל שאין בו צורך אסור.

ב' וכן יש להוכיח ממ"ש הרשב"א בתשובה (ח"ב סימן רפ"א) דאע"פ שהותרה כתיבת תורה שבע"פ, מ"מ הקמיעין שיש בהם פסוקים אסורים, שאין אומרים בהם עכשיו עת לעשות יותר מן דורות הראשונים, והביאו

מרן בבי" (או"ח סימן של"ד), וכתב דאף הטור לא פליג בזה, ויעו"ש בפרישה. חזינן דבמה שאין עת לעשות לה' לא התירו.

ג' **כתב בשו"ת חת"ס** (או"ח סימן ר"ח) כי המחבר ספר ומתערב במחשבתו לגדל שמו, עובר איסור דאורייתא דברים שבע"פ אי אתה רשאי לכתבן [עיי' ברכי יוסף ושיורי ברכה סימן מ"ט, וחקרי לב סימן י"ב, שדנו אי הוה דאורייתא או דרבנן, ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סימן ב'], ולא הותר אלא משום עת לעשות לה', ואם איננו עושה לה' הרי איסורו במקומו עומד יעו"ש. [ובעניין זה יש אריכות גדולה בספרי האחרונים, ולא עת האסוף המקנה, עיי' מה שהאריך בשו"ת יחור"ד ח"ג סימן ע"ד]. הרי דלא הותרה לגמרי כתיבת תורה שבע"פ.

ואם כי יש מקום לדחות ולפרש כוונת החת"ס, דדוקא במחשבה הפכית לא הותרה וכגון שרוצה לגדל שמו, אבל אם כוונתו לש"ש אע"פ שיכול בע"פ שרי, מ"מ הנה ידועה דעת רבו של החת"ס מוהר"נ אדלר זצ"ל לאסור כל שאין לו צורך ממש בכתיבה. וכההיא דכתב מהר"ש סופר זצ"ל [נכדו של החת"ס] בריש ספר חוט המשולש וז"ל, וידוע שהגאון רבי נתן אדלר ז"ל אמר שכל עיקר שהתירו חז"ל לכתוב דברים שבע"פ הוא משום עת לעשות, חידושי תורה שלו על הספר, כי אמר שכל עיקר שהתירו חז"ל לכתוב דברים שבע"פ הוא משום עת לעשות, שהתורה נשכחת בעו"ה וכו', והוא לא שכח מה שלמד, על כן לא העלה חידושי תורה שלו על הספר, רק סימנים נתן לעצמו בנקודות ותיבות ע"כ. **וכן הביא בשה"ג החדש** (מערכת גדולים ע' רבי נתן אדליר הכהן) ששמע כן מהכת"ס בשם אביו החת"ס. [ועיי' בשד"ח (שם) דמלבד דפליג בעיקר הדין וכדלעיל, עוד תמה דנהי דלעצמו א"צ, מ"מ להועיל לבני דורו איצטריך]. ועפ"ז אולי יש לומר דאף החת"ס שאסר, לאו דוקא במתכוין להתגדל, אלא כל שאין לו צורך בכתיבת תורה שבע"פ אסור. ועכ"פ גם אם לא יישרו דברינו בדעת החת"ס, הרי כן היא דעת מוהר"נ אדלר¹⁵.

[וכיו"ב קיבלתי מפי מוהר"ח כ"עצמו, שאין ראוי לנקד תורה שבע"פ, דבקושי התירו לכתבה כדי שלא תשתכח, אבל הניקוד אינו נשכח. שאלתיו הלא בני הדור החדש אינם בקיאים במסורת הניקוד שלנו, אמר לי ילכו אצל הבקיאים וילמדום. וסיפר לי שהוא עצמו התחיל לנקד גמרא בבא בתרא לבקשת חכם אחד, והפסיק מחשש איסור זה. ועיי' תשובות הרדב"ז ח"ג סימן תרמ"ג, ודו"ק. והיינו דסבירא ליה למוהר"ח כ"דכיון שאיסור זה לא הותר אלא משום עת לעשות וכו' ממילא מובן שלא הותר האיסור לגמרי אלא נדחה כפי ההכרח. [וכאן העיר על דבריו **מרן הגר"י רצאבי שליט"א** בזה"ל: לפענ"ד החשש תמוה, ודאי שהניקוד נשכח¹⁶. הרי אפילו בספרי תנ"ך ותרגומיהם וכו' המנוקדים מקדם, יש שינויי נוסחאות רבים. ואיך שיהיה, כבר התירו פרושים רבים ניקוד תורה

¹⁵ וכעת ב"ה נדפס קובץ דברי חפץ גליון רביעי, ושם בחלק ההערות (עמ' רי"ז) כתב ידידי הרב אהרן חיים הופנר שליט"א ראיות נוספות לגדר זה. וז"ל 'ראיתי להוסיף בזה שנראה שמבואר כן בפוסקים, דהמשנ"ב בסימן של"ד ס"ק ל"א כתב, וספרים שלנו שכתובים בלשונם של כותים ונמצא אצלם, יש להסתפק אם טעונים גניזה דהא לא שרי לכתוב בלשון אחר ובכתב אחר אלא משום עת לעשות לה', ולהם מי התיר ועיי' במ"א שהאריך עוד בזה. עכ"ל ומבואר דאף האידנא האיסור לכתוב תורה שבע"פ במקומו עומד, ולא הותר משום עת לעשות לה' אלא במקום שיש צורך בכך. וכ"כ להלן שם ס"ק ל"ה אם העם אינם מבינים אותו הלשון (שאינו לשה"ק) אסור לכתבו ולהצילו, דלא הותר רק משום עת לעשות לה' וכנ"ל, ועי' בבה"ל דדעת הר"ן בשם הראב"ד דלא הותר לכתוב שאר לשון ולקרות בו כתבי הקדש כ"א כשאינו בקי בלשון הקדש. עכ"ל. ועי' בחזון איש ידים סימן ח' ס"ק י"ד וס"ק י"ח אופנים נוספים שלא הותר האיסור אף האידנא. **ושבו מצאתי בזה דברים בספר חשוקי חמד על חנוכה** (כסלו תשע"ה) בהקדמת המחבר הגר"י זילברשטיין לספרו (בסוף ההקדמה) "עכ"ד.

¹⁶ העירני ידידי הרב אלישע חן שליט"א למש"כ במחברת התיגאן, דגם ניקוד תורה שבכתב היה בע"פ ומשום שחששו שמא ישתכחו נכתבו עלי ספר. וז"ל (דף נ"ד), וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנים וחקקים ונקודו בהן החומשים כדי שילמדום הכל במהרה ותהי לשון הכל צחה וכו', יעו"ש בכל לשונו. וא"כ ממילא דמכש"כ בתושבע"פ יש לחוש בזה. ואולי יש לחלק בין תושבע"פ דלא קפדינן אלא על הבנת העניין, ולזה לא חיישינן שישכחו את משמעות העניין. **אבש"ר**.

שבעל פה בפשיטות, ולא מצינו מי שרפרף בדבר. פוק חזי שיש בעולם משניות קדומות כת"י מנוקדות, וכן אף בכתי"ק שלהרמב"ם בפירוש המשנה, וכן ספרא הנקרא תורת כהנים יש מנוקד כת"י רומי, ומהרי"ץ ניקד כל ששה סדרי משנה וכו'. יב"ץ]. ומסתברא דמהאיי טעמא נמי כתב את כל חידושיו בקצירת האומר, מועט המחזיק את המרובה, תכלית עיונו הזך, כידוע למבינים הבאים בשערי חיבוריו.

והדברים עתיקים, כי כן מסרו בשם הגר"א מוילנא, שאיסור זה לא הותר לגמרי, ומטעם זה נכתבה המשנה בקיצור, וגם הוא כתב את חידושיו בקיצור לסיבה זו. ולמעלה בקודש, כבר רמז לזה מהר"ז הרופא בהקדמתו לנימוקיו על הרמב"ם. וכ"נ מדקדוק לשון קדמונינו באור האפילה ומדרש הביאור שציינתי לעיל אות ה'. ואכמ"ל יותר. ובעיקר העניין, עיין עוד מה שכתבתי באור ישראל גיליון א' דף מ"ב. איתמר].

יב] ומעתה אם כנים הדברים, נבוא לדון בסוגיין, דלעולם שרי לכתוב תרגום ולתרגם מתוך הכתב היכא דאיכא למיחש לשכחת התורה. ודברי רבינו הרמב"ם שהעלה להלכה דאסור, היינו לפי המצוי שהתרגום שגור בפומייהו דאינשי [וכפי הידוע לנו מאבותינו, שהיו רבים יודעים כל לשון התרגום ע"פ ואף תשב"ר], הלכך לא הותר לקרותו מתוך הכתב. וכן שאר לשון, כיון שבאותו מקום הוא פירוש התורה, מסתברא שהיה שגור על לשונם. ולהכי נמי אין מצילין אותן בשבת, כיון שלא ניתנו ליכתב. ובזה א"ש נמי דעת הרשב"ש דתרגום לא הותר משום עת לעשות לה', ורק בתרגום ההפטר אמינן שלא יהיה עדיף מההפטר עצמה, וכדלעיל.

אבל היכא דאיכא למיחש לשכחת התורה, אסור. ובזה יתבאר נמי מה שנשתנה המנהג בדורות האחרונים בתימן, דכיון שנחלשו ולא היה מצוי כ"כ לתרגם התורה ע"פ, התירו לתרגם ע"פ. והכל שריר ובריר ואמת וקיים.

ועל דרך זו יתבאר נמי שתיקת הטור והש"ע לעניין תרגום (סימן קמ"ה) שלא העלו לאסור ע"פ, וכן לעניין שבת (סימן של"ד) שכתבו להדיא להציל תורה שבע"פ, דלהאמור אף להרמב"ם והרי"ף אי חזינן דיש לחוש שישתכח התרגום שרי לכתבו ולהצילו, ובימיהם נחלשו הדורות, וכתיבת כל הספרים נצרכים, איידי דבציר ליבא.

דקדוק בדברי מהרי"ץ דלא הותר כתיבת תרגום לגמרי

יג] וכאשר שנית פרשה זו לסדרה לאכסניא של'תורה קובץ דברי חפץ, נתעוררתי שגם מדברי מהרי"ץ זת"ע יש לדקדק כדברינו. ואציגה נא אותם עלי גליון, למען ישמחו בהם יושבי אפריון. הנה מהרי"ץ בעץ חיים (דף ס"ה ע"ב) העלה דיני התרגום, ולא הזכיר כלל האיי דינא דאין לתרגם מתוך הכתב, ואע"פ שנתפרש ברמב"ם וגם הביאוהו רבותינו חכמי תימן שלפניו מהרי"ף בשירי ומהרי"ף וונה בתכאליל שלהם (עיין עיני יצחק סימן ס' ס"ק ל"ה). ומשמע דבימיו כבר הותר לתרגם מתוך הכתב, משום שכחת התורה, ולכך לא העלה דברי הרמב"ם שאינם למעשה וכדלעיל.

ונהי דמהרי"ץ העתיק דיני התרגום מתוך דברי מרן בשו"ע (סימן קמ"ה) ומרן הרי לא העלה דין זה, מ"מ תינח דמרן לא טרח לפרט כל דיני התרגום, משום דלדידיהו האידנא לא נהגו לתרגם (וכמ"ש שם בסעיף ג'), וכמו שכתבו הפר"ח ועוד אחרונים דמטעם זה קיצרו הטור ומרן בדינים אלו. אבל מהרי"ץ היה לו לפרט ולהעלות גם דין זה, שהרי אנתנו נוהגים לתרגם אף האידנא, ובפרט שהעלוהו הרי"ף והרמב"ם וחכמי תימן. אלא ודאי שבזמנו של מהרי"ץ כבר נהגו לתרגם מתוך הכתב וכמו שנתבאר.

יז] בר מן דין, הלא מהרי"ץ העלה שם דינים גם בשם הפר"ח, והפר"ח הלא העלה דין זה אלא שכתב שלא נהגו כן יעו"ש, ומדסתם מהרי"ץ והשמיט דברי הפר"ח, סתמו כפירושו שמתרגמין מתוך הכתב. וכן י"ל אליבא

דמהרד"ם בעל ש"ז שהשמיט דברי הפר"ח. ובר מן דין ומן דין, הלא מהרי"ץ הביא שם דין אחד גם בשם הרמב"ם, ומדהשמיט מ"ש הרמב"ם שאסור לתרגם מתוך הכתב, משמע דלדין שרי. **איתמר**].

יד] **אלא דלפ"ז יקשה** מדוע העלה מהרי"ץ שם בשם השו"ע דינא דאין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד (וכ"כ הרמב"ם פי"ב מהלכות תפלה הל"י), **הלא טעם הלכה זו כתב רש"י** (מגילה דף כ"ג ע"ב) שלא יטעה מתורגמן המתרגם ע"פ. וכ"ד הרבה ראשונים עי' לעיל פרק ח' אות א'. **וממילא** האידנא דמתרגמים מתוך הכתב אין חשש טעות. **וכבר כתבנו לעיל** דאין לומר דכיון שתיקנו חז"ל את צורת התרגום שתהיה פסוק פסוק, נהי דכבר בטל הטעם, מ"מ תקנה לא זזה ממקומה. **דהלא** אין זה דין ותקנה, אלא דין העולה מצורת הקריאה. וכיון שנתבטל היום דין תרגום ע"פ, מה טעם נאסור לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד.

ונהי דלדעת דהר"ן (הובאו דבריו שם אות ב') דהטעם הוא מפני שהתורה צריך שיבינוה יפה, ואינו שייך כלל לחשש טעות, **ממילא** קושיא מעיקרא ליתה. וא"כ יש מקום לומר דאף אי ס"ל למהרי"ץ כפירוש רש"י, יתכן דחש גם לשיטת הר"ן. **מ"מ יותר נראה** דאם לזה כיוון מהרי"ץ, היה לו לפרש שיטתו דאוקמה כדעת יחידאה.

והמבואר מזה, דמהרי"ץ נמי ס"ל דעת לעשות לה' אינו היתר גמור, וכדאמרן לעיל, ולפ"ז הלא מי שיודע לתרגם ע"פ אסור לו לתרגם מתוך הכתב. **[ומה שבפועל לא ראינו שתרגמו ע"פ** היינו משום דחששו שלא יתרגמו הדק היטיב. והגם שהיו כמה וכמה ילדים חריפים שידעו את כל התרגום ע"פ, מ"מ לא רצו שהם לבדם יתרגמו ע"פ, משום חשש יוהרא, א"נ כדי שלא לבייש את השאר שאינם יודעים. וכבר היה מעשה שלא מצאו את המפתח של ארון הספרים כדי להוציא משם את ספר התרגום המיוחד למתרגם, והיה אז תורו של מהרי"ץ אלשיך צוק"ל לתרגם (והוא נער קטן כמובן), ונטל ספר מנורת המאור כדי שלא ירגישו שהוא מתרגם ע"פ. כיו"ב אירע סמוך אחרי העלייה לארצנו הקדושה, שלא היה להם ספרי פרשיות שלנו, ותרגמו את הפרשה מתוך חומש דפוס, ותיקנו הנוסחאות מתוך זכרונם. אבל את תרגום ההפטרה שלא נדפס בחומשין, תרגם ע"פ מו"ז ר' שלמה אפרים הכהן זצ"ל, והוא היה אז כבן ארבעים וחמש. עוד מעשה אירע באותה תקופה, שנאסרו כמה נערים מראש העין, ולא הניחו להם להכניס לבית הכלא ספרים, ובשבת אחרי תפילת שחרית עמדו שני נערים אחים, אחד קרא הפרשה ע"פ, ואחד תרגמה ע"פ. **איתמר**]. **הלכך ס"ל למהרי"ץ** דכיון דהאידנא נמי יש מקרים דשייכא הלכה זו, דהיינו כשיש היודעים לתרגם ע"פ, לא זזה הלכה ממקומה, ואף היכא דמתרגמין מן הכתב לא נחלק להתיר, משום אותן שמתרגמין ע"פ.

[ובזה יש ליישב גם דעת מרן השו"ע שלא העלה את האיסור לתרגם מן הכתב, ומאידך העלה דלא יקרא למתרגם יותר מפסוק אחד. ונהי דבדבריו אין הכרח כ"כ דס"ל דכבר הותר לתרגם מן הכתב, משום דלא העלה כל דיני התרגום וכדלעיל. מ"מ כך נראה על פי האמת בדעתו, וכדלעיל].

פרק יג

ואין הקורא רשאי לסייע לתורגמן שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה:

מקור הדין וטעמו.

א] דין זה וטעמו גמרא ערוכה היא (מגילה לב, א) "אמר עולא מפני מה אמרו הקורא בתורה לא יסייע לתורגמן כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה". דהיינו אסור לקורא לתקן את המתרגם, אם טעה בקריאת איזו תיבה כדי שלא יחשבו הרואים שהתרגום כתוב בתורה ומתוך הכתוב לפניו מתקנו, ואתו למיכתב תרגום בס"ת. **וכן העלה** הרי"ף (יד, א מדה"ר) להלכה.

וביאור חשש זה, הנה דעת רבי יהודה בבריתא שם, אע"ג דלעניין ברכות התורה לא חיישינן שיאמרו ברכות כתובות בתורה ולהכי א"צ לסגור את הספר קודם הברכה, מ"מ תרגום חיישינן. ובי' המאירי דכיון שמצינו תרגום בכתבי הקודש, דהיינו שבספרים שלנו כותבים תרגום, להכי חיישינן שיאמרו עמי הארצות כי התרגום כתוב גם בס"ת. והמג"א (קמ"ה ב') בי' דהתרגום הוא פירוש התורה, להכי יש יותר מקום לחשש שיאמרו שכתוב בתורה דיש לו שייכות לס"ת. משא"כ הברכות. וביותר י"ל דברכות ל"ח שיאמרו שבין מברך למברך כתובות הברכות, ונמצאו כפולות מאות פעמים בס"ת, ובפרט שיש מברכים שונים בשני וחמישי ובמועדים, משא"כ התרגום שפיר יש מקום לתלות שבא על כל פסוק ופסוק בנפרד.

טעם נוסף בשם רב נטרונאי גאון

בן טעם נוסף, הביאו השבלי הלקט (סי ל"ו) בשם רב נטרונאי גאון "ועוד, כיון שבירך הקורא אסור לו להפסיק, לא בדברים ולא אפילו בתרגום מפני שהוא חול עד שחותם". דכיון שברך על הקריאה, אין לו להפסיק בדברים שאינם מעניין הברכה, ולהכי לסייע לתרגום שהוא חול לגבי הקריאה, הוי הפסק. [ויל"ע אי למאי דמיייתנן לעיל פרק ב' אות ב' ובהערה שם בשם השב"ל דהתרגום הוא מצוות הקוראין להעמיד להם מי שיפרש קריאתם בלשון ארמי, א"כ אחר שהוא מצוותו של הקורא, לכאורה אין לדונו כהפסק. וצ"ע]. ומש"כ לעיל (פרק ד' אות ב') בשם הזוה"ק על ענין קורא חד ומתרגם חד, אינו שייך לכאן דאין הקורא עומד לתרגם אלא רק מסייע באיזה תיבות למתרגם.

ד' נפק"מ בין הטעמים ואלו הן, חזן המסייע, לסייע בגערה, לסייע אחר שכיסה את הס"ת, לסייע בהפטרות.

ג' ד' נפק"מ לדינא בין הטעמים: א' אי שרי לחזן העומד ע"י הקורא לסייע את המתרגם, דטעם רב נטרונאי לא שייך הכא דהלא ל"ה הפסק, שהרי הקורא בירך. ורק לטעם א' לכאורה יש לאסור דכי היכי דחיישינן בקורא שיאמרו מסייע מתוך הכתב היות ועומד על הס"ת ה"נ י"ל על החזן.

אלא שבדברי רב נטרונאי שם מפורש "והקורא הוא אסור לסייע, אבל החזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם ואת המפטיר בין בקול גדול בין בקול נמוך". וצ"ע נהי דלטעמו בחזן שרי מ"מ הלא לא לחלוק על הטעם המובא בש"ס אלא להוסיף עליו. וצ"ע. ובאמת בשע"ה (סי' ס' עיני יצחק ס"ק מ"ג) ביאר דברי רנ"ג דלאו מטעמו האמור לעיל התיר לחזן לסייע את המתרגם אלא לפי שבימיהם היה החזן מתמצע בין הקורא למתרגם, והועמד שם כדי לסייע הן לקורא והן למתרגם, וכדברי רס"ג (עמ' ש"ס) "וצריך שיועמד איש שלישי בין הקורא והמתרגם לשלשה מעשים, לקרא אחד אחד את מי שיקרא ומי שיתרגם, ולהרים את הקול בהמבורך ונותן התורה כדי שישמע הציבור ויענו כי לעתים קרובות קול הקורא נמוך והוא צריך להרים קולו בכל מלה מן המלים האלה לפני שיאמרן הקורא לא אחריו, ולעזור לקורא ולמתרגם ולומר לפנייהם לא אחרייהם אם יהיה אחד מהם שאינו יודע היטב לקרא או יודע אבל מתבייש אז תומך השלישי הזה בידו". [וכן משמע גם מתשובות הגאונים. שערי תשובה סי' ש"ל בשם שר שלום גאון. שהחזן מקרא אחריהן]. וממילא ככה"ג שידוע שהעמידו איש בקיא לסייע הקורא והתורגמן לא יאמרו שקורא מתוך הס"ת שלפניו. אבל לדינא בזמננו שתפקידו של החזן הוא לסייע את הקורא בתורה בלבד, העלה שם בשע"ה (סעיף י') דאין לו לסייע את המתרגם, שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה.

ב' וכן יל"ע אם מסמן לו בגערה שטעה, דלכאורה אי משום הפסק אתינן עלה ל"ה הפסק שהרי לא דיבר, אך אי חיישינן שיאמרו תרגום כתוב בתורה אכתי איכא למיחש שיאמרו שראה בתרגום הכתוב לפניו שטעה המתרגם, ולכך סימן לו לתקן. וצ"ע.

ג' עוד נפק"מ בין שני הטעמים, דהנה מלבד הדין האמור כאן דאין לקורא לסייע את המתרגם, עוד הביא הרי"ף (יד, א) מעשה הנזכר בירושלמי (מגילה ר"פ הקורא עומד. כז, ב) בזה"ל ר' שמואל בר יצחק על לבי כנישתא חמא חזנא קאים ומתרגם ולא קאים בר נש תחותיה אמר ליה כשם שנתנה תורה ע"י סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה ע"י סרסור. על ר' יהודה בן פזי ועבד בו שאלה קמיה אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה' (דברים ה, ה) "ע"כ. ביאור המעשה כך הוא (ע"פ הראשונים שבסמוך, וכ"ה בקרבן העדה) שהיה החזן עצמו קורא בתורה ומתרגם, וא"ל ר' שמואל בר יצחק דבעינן שהמתרגם לא יהיה אותו הקורא, וכמו שהביא ר' יהודה בן פזי דמשה היה מתרגם לעם מה שדבר ה'. כך גם בתרגום בעינן שאחר יעמוד ויפרש לעם מה שקרא הקורא.

ואע"פ שבפני משה פירש דברי הירושלמי דבעינן שיעמוד אדם נוסף ליד הקורא והמתרגם, עיי"ש, מ"מ כ"ה פשוטות כוונת הירושלמי, ובפרט לגירסת הרי"ף "קאים ומתרגם". וכן הביאו באור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן מב) ובשבלי הלקט (סי' ל"ה), בשם רבינו אפרים שהאריך לבאר שכך כוונת הירושלמי. ומה שהזכיר הירושלמי חזנא דמשמע יותר כפי' ב' [דלפי' א' מה אכפ"ל מי הוא שקרא ותרגם, ורק לפי' ב', הו"א דחזן עצמו א"צ מי שיעמוד על ידו כשהוא קורא, קמ"ל], הכוונה היא כמו שהביא ראבי"ה (סי' תקנ"א) תשובה זו של רבינו אפרים בתוספת בזה"ל "מנהגם היה כשהיה אחד קורא בתורה היה החזן מתרגם לרבים, ובההיא שעתא קם החזן וקרא בתורה והיה עצמו מתרגם לאחר שהיה קורא עברי", עיי"ש. [ומנהג זה כבר נתבטל בימי הגאונים לפי שהוצרך החזן לקרות את הקורא והמתרגם וז"ל מר שר שלום גאון בשערי תשובה (סי' ש"ל) "והחזן לא יהיה מתרגם כלל, מפני שהוא מקרא אחרי", וכל מקרא אחרי' אינו עולה מן המנין"].

ולמד מכאן הדרישה (סי' קמ"ה סק"א עיי"ש) דמטעם זה, אף בדליכא למיחש להא דלעיל שיאמרו תרגום כתוב בתורה דהיינו אף אם יסגור הקורא את הס"ת בין פסוק לפסוק ויתרגם, מ"מ משום טעמא דכשם שניתנה ע"י סרסור אסור. ומעתה יש לדון, לאחר שסיים הקורא וסגר או כיסה את הס"ת, אי שרי ליה לתקן את המתרגם. דמשום שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה ליכא למיחש, דהא ספר התורה סגור וכמש"כ הדרישה, אך איכא למיחש משום הפסק בין הקריאה לברכה.

ד' נדון נוסף הביא בשע"ה (עיני יצחק ס"ק מ"ג) אי רשאי קורא ההפטרה לסייע את התורגמן דכאן לא חיישינן שיבואו לכתוב את התרגום בנביא, דמה בכך. אך לטעמו של רנ"ג אין לו לסייעו משום הפסק. אך לדינא העלה דכיון שלא העלו הרמב"ם והשו"ע אלא הטעם המובא בגמ' לא חיישינן לטעמו של רנ"ג ושרי ליה למפטיר לסייע את התורגמן.

וע"פ האמור דלדינא לא חיישינן אלא לטעם שמא יאמרו תרגום כתוב בתורה יש לפשוט הספיקות דלעיל ואף בקריאה"ת שרי לקורא לסייע את התורגמן אם כבר סגר את סה"ת. וכן בקריאה"ת כשהספר פתוח אף בגערה אין לו לסייע, שמא יאמרו תרגום כתוב בתורה.

גדר הסיוע שנאסר.

ד] סיוע האמור כאן לכאורה פירושו לתקן את הקורא במילים ובנקודות בהם שגה, וכן מצאתי שכתב רס"ג בסידורו (עמ' ש"ס) "וכן אם טעה המתרגם לא יתקן אותו הקורא". [ומה שכתב שם "ואם טעה הקורא לא יתקן אותו המתרגם" אע"ג דלא שייך כאן הטעמים שהוזכרו בגמ' ובגאונים, אין להוכיח דטעמא אחרינא אית ליה בזה די"ל דהיינו לזמנם שהיו מתרגמין ע"פ ואיכא למיחש שתטרף דעתו ולא יתרגם]. אך ממו"ר מרן הגר"י רצאבי שליט"א שמעתי שמצדד לומר כי יסייע היינו כפשוטו שמקרא אותו בלחש, ולפי"ז נמצא שלתקן יהיה מותר דתיקון קל לא חיישינן שיתלו שקורא התרגום מתוך הכתב. וע"ע לקמן אות ה' מש"כ להוכיח.

ה] **דין נוסף** בגדר הסיוע שנאסר יש ללמוד מדברי הרשב"א, **דהנה** כתב הרשב"א (מגילה שם) דאע"ג דקיי"ל שלא יהיו שניים מתרגמין (עי' לקמן פרק ט"ו), וא"כ מאי קמ"ל הכא שלא יסייענו, ותי' דמירי שמנמיך קולו שלא ישמענו אלא המתרגם, ולציבור לא נשמע אלא קול המתרגם. ע"כ. **והיה מקום לתרץ** דהכא אף שלכאורה אינו מסייעו רק בתיבה אחת מ"מ אסור משום שיאמרו תרגום כתוב בתורה משא"כ משום תרי קלי לא קפדינן בתיבה אחת, **ומשמע מדברי הרשב"א** דמשום תרי קלי אף בתיבה אחת קפדינן לאסור דמה לי אם לא ישמעו פסוק אחת או תיבה אחת, סו"ס נחסר להם מקריאה"ת.

אך בשבה"ל (סוף סי' ל"ו) למד דתיבה אחת מותר לסייעו אף בקול, שכן הביא בשם רב נטרונאי גאון בזה"ל "אבל החזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם ואת המפטיר בין בקול גדול בין בקול נמוך" וצ"ע, **ואולי ס"ל לרב נטרונאי** כי ל"ח בתיבה אחת שלא ישמעו הציבור כי בוודאי יבינו מתוך העניין פירושה, ורק אם שניים מתרגמין יחד כל הפסוק היות ותרי קלי לא משתמע לא ישמעו כלל פירושו.

[ומדברי רנ"ג אלו יש להוכיח שסיוע היינו שמסייעו ומתקנו באיזה תיבות שטעה בהם, דאי כוונתו שקורא עמו כל הפרשה וכפי שציידד לומר מו"ר שליט"א, א"כ איך כתב שאפילו בקול גדול, והרי"ז תרי קלי ממש דלא משתמעי, וכן שנינו (עי' לקמן פרק ט"ו) ולא יהיו המתרגמים שנים].

אך עכ"פ מדברי הרשב"א למדנו דהסיוע שנאסר אינו שייך לשמיעת הציבור אלא דין הוא בצורת הקריאה שלא יסייע הקורא לתורגמן.

פרק יד

והקטן מתרגם ע"י הגדול, ואינו כבוד לגדול שיתרגם ע"י הקטן:

מקור הדין

א] **כ"כ הרי"ף** (יד, א מדה"ר) **והרא"ש** (פ"ג הי"א). ומקור האיי דינא **בתוספתא** (פ"ג ממגילה הי"ג), ושם ילפי לה מקרא שנאמר "ואהרן אחיך יהיה נביאך". **ופי' הר"ן** "והוא קטן לגבי משה". **ובביאור הראיה**, בפשוטו היינו דמדחזינן שאהרן היה תורגמנו של משה שהוא הגדול במעלה, ש"מ שכ"ה הצורה הראויה שהקטן מתרגם לגדול. **אכן לפי"ז יקשה**, דדלמא לעולם משה יכול היה לתרגם לאהרן אע"פ שגדול ממנו במעלה, ושאני התם כדאמר משה "ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמות ו' י"ב). **ע"כ נראה דעיקר הראיה היא כמש"כ בחזון יחזקאל על התוספתא שם**, דהו"א שהמתרגם אינו תלוי כלל בהקורא, ואינו נחשב כטפל לו, וממילא מה לי מי גדול ממי, וע"ז קמ"ל דכתיב "נביאך" ש"מ שתולה אהרן במשה, ש"מ שהמתרגם חשוב כטפל אל הקורא, וממילא שמע מינה דאינו כבוד שיתרגם גדול ע"י קטן.

מחלוקת הראשונים בטעם ההלכה

ב] **טעם הדבר**, הנה מלשון התוספתא "אבל אין כבוד שיתרגם קטן ע"י גדול" אינו מפורש למי אין כבוד, אך **הרמב"ם והרי"ף** כתבו "ואינו כבוד לגדול שיתרגם ע"י קטן, וכ' הכס"מ דפשוט הלשון כך הוא. א"נ י"ל שהיתה גירסתם בתוספתא "ואין כבודו שיתרגם ע"י קטן" [הובאה גירסה זו בתוספתא כפשוטה, ע"ש].

אכן הר"ן כתב דאינו כבוד לציבור שיתרגם גדול ע"י קטן, לפי שצורת התרגום הראויה היא שהגדול יקרא את התורה שהיא הגדולה במעלה, והקטן יתרגם, וכדחזינן בקרא שהמתורגמן נטפל ואינו עיקר, וכאשר ציבור מעמידים מתורגמן ראוי להם להעמידו כתיקונו, וגנאי הוא להם אם העמידוהו שלא כתיקונו.

ג] נפק"מ בין שי' הרי"ף והרמב"ם לשיטת הר"ן, אם הגדול מוחל על כבודו ומוכן לתרגם, דלהר"ן מ"מ אי"ז כבוד ציבור [ומחילת הציבור אי מהניא, הנה מצינו חילוק בזה, בין דבר התלוי בש"ץ דע"ז ל"מ מחילה עי' מ"ב סי' נ"ג סק"ג, ובה"ל שם. לבין שאר עניני כבוד הציבור דמהניא בהו מחילה, עי' בה"ל קמ"ג סעיף ב', ומ"ב סי' קמ"ד סקט"ז. ולכאורה מצד א' התורגמן דומה לענין התלוי בש"ץ, אך מאידך אי"ז כהש"ץ שהוא שלוחם של ציבור, וצ"ע]. וכן למד בעל קרבן נתנאל (שם אות י').

ד] והקשה בקרב"נ שם על דבריו, וכה"ק בפרי חדש מהא דאמרו ביומא (כ, ב) רב איקלע לאתריה דרבי שילא, לא הוה אמורא למיקם עליה דרבי שילא קם רב עליה וכו', הרי חזינן דרב שהיה גדול מרב שילא תרגם דבריו, ובשלמא אי בכבוד הגדול תליא מילתא א"ש שמחל על כבודו, אך אי בכבוד צבור תליא לא מועלת מחילה.

ותי' בקרב"נ וצ"ל בשעת הדרשה שאני, א"נ לא הכירו שהוא רב". ולענ"ד ביאור דבריו הם כדלהלן, א', דמחילת הציבור אינה מועלת אלא בדברים של חובה, אבל כאן בדרשה מיירי ולא הקפידו בה כ"כ. ולתירוץ זה יש להביא ראיה מהא דאמרו בתוספתא ספ"ג דמגילה "תורגמן העומד לפני חכם, אינו רשאי לא לפחות ולא להוסיף ולא לשנות, אא"כ יהיה אביו או רבו". ומדברי רבינו הרמב"ם שהעלה "אין המתרגם רשאי וכו' אא"כ היה המתורגמן אביו של חכם או רבו", נראה שפירש התוספתא דאביו ורבו הם מתורגמניו, כ"כ בכס"מ. [ופירוש זה הוא דלא כפי' הרא"ש (מגילה פ"ג הכ"ד) והר"ן (טז, ב מדה"ר) שפי' אם היה החכם אביו של תורגמן, דאז אינו מקפיד עליו אם משנה מדבריו]. וקשה ע"ז והלא אין גדול מתרגם ע"י קטן. אע"כ דבדברים שאינם של חובה, מהניא מחילת הציבור. וע"ע ב"ח ופרישה יו"ד סי' רמ"ו.

ב', דהנה מבואר שם במעשה דלא הכירוהו שהוא רב, להכי תרגם דמה כבוד הציבור שייך אם אינם מכירין אותו, אבל אם היה רב שילא מכיר בו שאדם גדול הוא, לא היה מניחו לתרגמו. ואע"ג דלאחר שהכירוהו וא"ל רב שילא לירד מ"מ לא ירד, כתב הרב מהר"א אלפאנדרי בספרו יד אהרן [הביאו כה"ח ס"ק ט'] דכיון שכבר עלה יכולין הציבור למחול, והוסיף עוד ובפרט לטעם שהביא רב דמעלין בקדש ואין מורידין, משו"ה יכולין למחול על כבודם. וכתב בערוך השלחן (קמ"ה ב') דממעשה זה יש ללמוד דאם התחיל כבר הגדול לתרגם יגמור ולא ירד, דמעלין בקודש ואין מורדין.

מהו גדול וקטן

ה] גדול האמור כאן, כתב בפרישה דלאו היינו בשנים וכדמייתי מאהרן דאע"פ שהיה גדול ממה מ"מ היה מתורגמנו, אלא ר"ל גדול וקטן במעלה. וכ"כ במגן האלף (סי' קמ"ה), וכ"כ בקרב"נ (שם). וראיתו היא אף לפמש"כ בשם החזו"ן, דמ"מ כיון דהמתרגם טפל, היאך נתנו זה להגדול בשנים, ש"מ דלאו בהא תליא מילתא, אלא בגדול במעלה. אלא דאכתי צ"ע שהרי אין למדין אפשר משא"א, וכדלעיל.

ובדרישה כתב, דהנה מהר"א מפראג ציין על דברי הטור "ובסי' רפ"ב כ' דקטן עולה למנין", וכוונתו דמש"כ הטור דגדול לא יתרגם לקטן היינו עפמש"כ לעיל דקטן קורא בתורה. וכתב הדרישה דמדבריו מתבאר דס"ל דקטן וגדול היינו ממש, ודלא כדמוכח מהתוספתא. ולענ"ד נראה דאין סתירה, אלא כוונתו דלא תימא דבקטן במעלה דווקא מיירי דהיינו גדול, כיון דלדינא אף קטן ממש בכלל, וכמש"כ הטור בסימן רפ"ב.

ו] ומה שהביא הפר"ח מהא דאמרו בפ"ב דחגיגה (יד, א) אין מעמידין מתורגמן על הציבור פחות מחמישים שנה. הנה א' מלבד מה שמפורש במשנה (כד, א) קטן קורא בתורה ומתרגם, וכן שלא העלוהו רבותינו הרי"ף והרמב"ם להלכה, הלא יש מקום לומר ב' דלא קאי אתרגום קריאה"ת, אלא אתורגמן החוזר לעם על דברי הרב לפי שצריך דעת נכונה להבין דברי הרב ולחזור עליהם לתלמידים בלא להוסיף ובלא לשנות, וזהו חכמה יותר

מתרגום קריאה"ת שכבר נקבעה נוסחתו ע"י אונקלוס, **תדע לך**, שהרי אמרו (קידושין מט, א. ובתוספתא מגילה פ"ג הכ"א) המתרגם פסוק כצורתו הרי"ז בדאי והמוסיף עליו הרי"ז מחרף ומגדף, וא"כ אף קטן בכלל. **וג' בפרט לפרש"י שם** שכתב דאין לחכם להעמיד מתורגמן לפניו אא"כ **החכם בן חמישים**.

פרק טו

ולא יהיו המתרגמין שנים אלא אחד קורא ואחד מתרגם:

מקור הדין וטעמו.

[א] **גמ' היא** בפ' הקורא עומד (כא, ב. עי' בירושלמי כח, א. וכן בתוספתא פ"ג הי"ג שבאה ברייתא זו באריכות. ובפ"י תולדות יצחק לתוספתא משכב"ז) **ופירש"י שם** דתרי קלי לא משתמע.

גדר דין תרי קלי לא משתמעי

[ב] **כתב הרשב"א** (מגילה שם) דאע"ג דקיי"ל שלא יהיו שניים מתרגמין, וא"כ מאי קמ"ל (מגילה לב, א. עי' לעיל פרק י"ג) שלא יסייענו, **ותי'** דמיירי שמנמיך קולו שלא ישמענו אלא המתרגם, ולציבור לא נשמע אלא קול המתרגם. ע"כ. **והיה מקום לתרץ** דהכא אף שלכאורה אינו מסייעו רק בתיבה אחת מ"מ אסור משום שיאמרו תרגום כתוב בתורה משא"כ משום תרי קלי לא קפדינן בתיבה אחת, **ומשמע מדברי הרשב"א** דמשום תרי קלי אף בתיבה אחת קפדינן לאסור דמה לי אם לא ישמעו פסוק אחת או תיבה אחת, סו"ס נחסר להם מקריאה"ת.

אך בשבה"ל (סוף סי' ל"ו) למד דתיבה אחת מותר לסייעו אף בקול, שכן הביא בשם רב נטרונאי גאון בזה"ל "אבל החזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם ואת המפטיר בין בקול גדול בין בקול נמוך" וצ"ע, **ואולי ס"ל לרב נטרונאי** כי ל"ח בתיבה אחת שלא ישמעו הציבור כי בוודאי יבינו מתוך העניין פירושה, ורק אם שניים מתרגמין יחד כל הפסוק היות ותרי קלי לא משתמע לא ישמעו כלל פירושו.

[ומדברי רנ"ג אלו יש להוכיח שסיוע היינו שמסייעו ומתקנו באיזה תיבות שטעה בהם, דאי כוונתו שקורא עמו כל הפרשה וכפי שציידד לומר מו"ר שליט"א, א"כ איך כתב שאפילו בקול גדול, והרי"ז תרי קלי ממש דלא משתמע, וכן שנינו (עי' לקמן פרק ט"ו) ולא יהיו המתרגמים שנים].

בתרגום נביא אפילו שנים מתרגמים

[ג] **וכ"ז בתרגום קריאת התורה**, אבל תרגום של-נביא מפורש שם "ובנביא אחד קורא ושניים מתרגמין" ופירש"י דכיון שהתרגום בא להשמיע לנשים ולע"ה שאינם מבינים בלה"ק, א"כ בתרגום של תורה קפדינן שישמעו היטיב, שיהו מבינין המצוות, אבל בנביאים לא קפדינן כולי האי. וכ"כ הר"ן (יב, א מדה"ר). **ולפי טעם זה נלמד** דשנים האמורין בתרגום הנביא לאו דווקא, ואגב רישא דבתורה "שלא יהא אחד קורא ושניים מתרגמין" נקט נמי בסיפא שניים, אבל ה"ה לעשרה, דכיון דלא קפדינן שישמעו התרגום, אפילו עשרה בכלל [והרמב"ם נמשך בזה אחר לשון הגמרא]. ודווקא בהלל ובמגילה דאשמעינן תנא רבותא דאע"ג דבעינן שישמעו מ"מ אידי דחביבי יהבי דעתייהו, הוצרך תנא לאשמועינן "ובהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין".

וע"פ האמור א"ש מה שנהגו בשמח"ת שמתרגמין ההפטרה כל הקטנים ביחד. וכן א"ש המנהג שהעלה בבארות יצחק (שם ס"ק מ"ח ג') דיש נוהגים בתרגום ההפטרה שקורין אותו כל הקטנים שבביהכנ"ס כ"א פסוק א', ופסוק אחרון קוראין אותו כולם יחד.

המנהג לתרגם כמה קטנים יחד במועדים

ד] והנה כתב מהרי"ץ (ע"ח ח"א סה, ב) "ובמועדים שמתרגמין פרשת הקרבנות הרבה תינוקות ביחד, איני יודע להם סמך, וראיתי כמה גדולים שהיו מוחים בדבר". וכוונתו כיון דקיי"ל בתורה אחד מתרגם, הרי"ז שלא כדין. וכבר יישב מנהג זה בבארות יצחק (הל קריאה"ת ס"ק מ"ט) דס"ל דתרגום קריאות אלו אינן חובה, ונהגו בהם רק כדי להרגיל התינוקות, וממילא לא קפדינן בהו, ובאמת האידנא המנהג הפשוט שאין מתרגמין אותן. [ויתבאר בס"ד יותר להלן פרק כ"ו. וע"ע לעיל פרק ה' אות ד'].

פרק טז

דקדוק התרגום:

מקור הדין

א] כבר הבאנו לעיל (פרק ו' אות ז') דברי הירושלמי (פרק הקורא עומד ה"א. הו"ד בפרי חדש סעיף ג') בעניין טעות בקריאת התרגום, "א"ר יונה אע"ג דאת אמר אין התרגום מעכב טעה מחזירין אותו".

"ר' יונה ר' ירמיה חד מחזר מנא [פי' בקרבן העדה, דחד היה מחזיר המתרגם ושמט בטנא-ותשווי במנא, דמשמע מינה דכל כלי כשר להבאת ביכורים ואינו כן, אלא יתרגם ותשווי בסלא דמשמע דאינו כשר אלא כלי של עץ] וחורנא מחזר פטירין עם ירקונן ויאמר פטירין עם מרורין [פי' בקרה"ע, דחבירו היה מחזיר המתרגם ומצות על מרורים יאכלוהו-פטירין עם ירקונין דש"מ כל ירק מר כשר למרור, והחזירו שצריך לתרגם פטירין עם מרורין, דמשמע דווקא ירק ששמו מרור יוצאין בו]". ומסקנת הירושלמי דרבי יונה מחזר מנא ורבי ירמיה מחזר פטירין עם ירקונין.

ועוד מייתי שם "רבי פנחס מחזר פטימין בני תורין ויאמר תורין בני תורין. [פי' בקרה"ע, דעל המקרא תורים ובני יונה היה מתרגם פטימין ובני תורין דהתורים הם בני יונה שנתפטמו. ואינו כן אלא הם מין אחר ובמינן תורין הגדולים בעינן ובמין הבני יונה הקטנים דווקא בעינן. והוסיף בקרה"ע מיהו בתרגום שלנו נמצא "שפנינין ובני יונה", וכתב בפני משה דתרגום אחר היה להן בזה]. ע"כ.

חוזר דווקא בנשתנה העניין

ב] והנה מהרי"ץ בעץ חיים (ח"א סה, ב) העלה לדינא בזה"ל "אע"ג דאין התרגום מעכב טעה מחזירין אותו (פר"ח בשם הירושלמי) והיינו במקום ששמשנתנה הענין (שם)". ומה שהביא דהיינו דווקא בנשתנה העניין אינו בדברי הפר"ח שם, וכוונתו במילת "שם" לדברי הירושלמי הנזכר לעיל שהוא מקור דברי הפר"ח, דהמעשים שהביא הירושלמי הינם בנשתנה העניין וכמו שהבאנו לעיל בשם הקרבן העדה, ומזה למד מהרי"ץ דלדינא מחזירין אותו דווקא בנשתנה העניין.

וכדברי מהרי"ץ דדוקא בנשתנה העניין מחזירין כן הביא בשע"ה (סי' ס' בעיני יצחק ס"ק ט"ל) מתשובה כת"י למו"ז מוהר"ח קורח זצוק"ל בזה"ל "לענין אם שינה המתרגם בתרגום אם מחזירין אותו, עיין כס"מ בפ"ב מהלכות תפלה דמחזירין אותו, והיינו בדבר שמשנתנה משמעות הלשון, עיין שם" עכל"ק. והנה הכס"מ (ה"ו שם) הביא דברי ההגהות מיימוני שם ללמוד מדברי הירושלמי הנז"ל על דקדוק קריאת התורה. ומזה למד מו"ז מוהר"ק דכך נפסקה הלכה כהירושלמי דאם טעה מחזירין אותו. אך על זה הוסיף לדקדק דכיוון שמדברי הירושלמי למדנו, אין לנו אלא בטעות שעל ידה נשתנה משמעות הלשון, וכמש"כ למעלה בדעת מהרי"ץ.

ג] ויש לבאר ולהביא ראיה לדבריהם דדוקא בנשתנה העניין מחזירין, ממש"כ רבינו הרמב"ם (פ"ב מהל' קרית שמע ה"י) "קורא אדם את שמע בכל לשון שיהיה מכירה, והקורא בכל לשון צריך ליהזר מדברי שבוש שבאותה הלשון ומדקדק באותה הלשון כמו שמדקדק בלשון הקודש אם קראה בלשון הקודש", ותמה עליו הראב"ד שם "א"א אין זה מקובל על הדעת, לפי שכל הלשונות פירושו הן לעברית, ומה ידקדק עוד אחר פירושו". עכת"ד. ובאמת ביארו דברי רבינו בכס"מ ובהגה"מ, דכוונתו שיאמר הביאור היותר אמיתי ומוסכם למילה זו, שאל"כ ייצא משמעות הדבר מעניין לעניין, עיי"ש בדבריהם. נמצא שבתרגום שעיקרו פירוש התורה, אין נפק"מ שינוי הלשון כל עוד לא נשתנה משמעות העניין.

וכעת נדפס בס"ד קובץ דברי חפץ (ח"ג), ושם במאמר רפואה למכה (עמ' קפ"ג) הביא מו"ר מרן הגר"י רצאבי שליט"א מעשה שנכתב ע"י הר"ר אברהם ערוסי הלוי זצ"ל בעל יורה חטאים, שטעה המתרגם בדבר שאין מחזירין אותו וגער בו חכ"א בניזיפה לחזור. אמר לו מוהר"ר שלום בכמוהר"ר דוד קאפת נע"ג "לא צריך, דאין מדקדקין על התרגום". ע"כ הנוגע לעניננו. משמע ג"כ כדברי מהרי"ץ דיש דברים שאין מחזירין עליהם דדוקא בנשתנה משמעות העניין מחזירין אותו. אכן אינו מוכרח די"ל שטעה בפיסוק התרגום היכא שאין משתנה המשמעות, וכמש"כ בשע"ה שם (ס"ק מ"א) דפיסוק זה כיון שלא מצינו לו יסוד בקדמונים אין מחזירין עליו, ע"ש.

ומה שמשמע מדברי רבי יעקב ספיר זצ"ל בספרו אבן ספיר ח"א "ומדקדקים מאד על הקורא ועל המתרגם בכל תנועה וטעם". כבר ביאר רבינו שליט"א בשע"ה שם (ס"ק מ') דלאו למימרא שמחזירין ממש ומדינא, כמו שמחזירין בנשתנה העניין, אלא גוערין בו, לשמר מסורת קריאתנו בדקדוקה הראוי, עיי"ש.

ד] אכן הגר"נ אלשיך שליט"א כתב בדיני קריאה"ת שבסוף תאג' תורת אבות (עמ' ו') "המנהג להחזיר בתרגום גם על טעות שאין משתנה מחמתה העניין". וכן צידד בתחילה בבארות יצחק (הל' קריאה"ת ס"ק ל"ב). אך כפשט"ת אין מקור לזה, ואולי אה"נ לאו מדינא אתו עלה אלא להעמיד מסורת קריאתנו בדקדוק הקפידו בה ביותר.

חלק רביעי – המקראות והמועדות שאין מתרגמים

סוגיא זו מפורשת בסוף פרק הקורא עומד (מגילה כה, א-ב) ובדברי הראשונים שם. ויש בפרטיה אריכות בדברי רבותינו קמאי ובתראי. ולסדור הדברים גם בעניין זה נלך אחר לשונו הזהב של רבינו הרמב"ם (פי"ב מהלכות תפלה הי"ב).

פרק יז

מחלוקת הראשונים לעניין תרגום ביחיד

[הלכה י"ב] ולא כל המקראות מתרגמין בצבור:

שיטת רב יצחק גאון הרמב"ם רש"י והמאירי דדוקא בציבור חיישינן.

א] הנה משמעות דברי רבינו דכל המקראות הללו שאינם מתרגמים היינו דדוקא בציבור, וכן מדויק בתוספתא (פ"ג הי"ט) שסדר התנא המקראות שאינם מתרגמים וסיים "והסופר מלמד כדרכו", משמע דביחיד קורא ומתרגם כדרכו, וסופר דנקט רבותא אשמעינן ביה דלא רק היחיד בפני עצמו יכול לתרגם מקראות הללו, אלא אפילו סופר המלמד לתינוקות מלמד להם מקרא ותרגום, לפי שדינים אלו אמורים דוקא בתרגום קריאת התורה

בציבור. וכ"כ **האשכול** (מהדרו' אלבק הלכות קריאה"ת עמ' קע"ב) בשם **רב יצחק גאון** וז"ל "וכתב הגאון רבי יצחק ואלו שאמרו נקרין ואין מתרגמין בציבור הוא אבל ביחיד לא". וכ"כ **המאירי** "וענין מתרגם ר"ל בבית הכנסת שהוא הפרסום הגדול, הא כל אחד בביתו אין לך דבר שאינו מתרגם". [וכן משמע בתשובת הגאונים שהובאה באוצה"ג מגילה במילואים עמ' פ"ג בל"ע, ותרגומו "כי במקצתו פסוקים לא יתכן לתרגמם לקהילה", עיי"ש].

וכן דקדק מו"ז מוהר"ר חיים קורח זצוק"ל (בתשובה שהדפיסה מו"ר מרן שליט"א בשע"ה סי' נ"ד, עיני יצחק אות מ"ה) **מדברי רש"י** (כה, א ד"ה ויש לא נקרין ולא מתרגמין) "מעשה דוד ואמנון, לא נקרין בהפטרה. ומדכתב בהפטרה, ש"מ שדוקא בהפטרה וכיוצא באותה קריאה שחיובה לקרותה בציבור כמו קריאה בס"ת". וכן דקדק מוהר"ר יחיא צארום בספרו **זרע השלום** (כת"י . הובאו דבריו ג"כ בעיני יצחק שם). **ולא רצה לדקדק** מדברי רש"י במשנה מעשה ראובן "נקרא. בבית הכנסת" ועל זה קאי ולא מתרגם, דהו"א דכל קריאה בבית הכנסת דהיינו בציבור אין מתרגמין ואין הדין כן אלא כפי שדקדק רש"י אח"כ לפרש שדוקא בהפטרה אין מתרגמים.

והטעם דביחיד שרי, אין לומר משום דרק בציבור איכא בזיון, ולבזיון שיש ביחיד לא חששו. דטעם זה לא יועיל כלל לברכת כהנים וכן לטעם הבבלי במעשה העגל, וכדלקמן. **לכך נראה ביאור דבריהם** דלעולם כל אדם יודע פירושן של מקראות אלו ולא יבוא לטעות ואין מתרגמים רק בשביל ע"ה, לפי שיש בהם עניינים שע"ה לא ידעו לפרשם לנכון, כמו שיבואר בס"ד להלן כל אחד במקומו. אך זו אינה סיבה למחוק את תרגום פסוקים הללו, דאדרבה אף ע"ה אם יבוא מעצמו לעיין במקראות אלו יתבונן בביאורם, ויראה שאין בהם בית מיחוש כלל, וכלשון ספר העיתים לענין מעשה העגל ומעשה ראובן שהם משום בזיון (סי' קס"ט) "ואשר שם לבו בלשון התרגום, מתבונן לעצמו בטעמיהן". וכן הסופר ילמד התינוקות כדרכו שאם יתמהו יפרש להם. ורק בעת קריאת התורה בציבור אין מתרגמים דחיישנן לאותם שאינם מעיינים שישמעו בעת קריאת התורה בציבור שאינם באים ללמוד ולא יבררו ויטעו.

כל קריאות שאין חובה לקרותן בציבור חשיבי כיחיד.

[והנה מוהר"ק בא בדבריו שם לומר דלא רק ביחיד שרי אלא בכל קריאה שאין חיובה בציבור כגון "כשהם שונים הפרשה שמו"ת בבהכ"נ יום ה' או באיזה יום מהשבוע, אף שיהיו רוב, אין כאן חשש, לפי שנחשבים כיחידים, שאין חיוב להיות שונים שמו"ת בציבור" ולזה דקדק מדברי רש"י שדוקא בהפטרה שחובתה בציבור אין מתרגמים [וע"ש מש"כ בשם מהר"י הכהן בעל חיי שלום שהיה קורא אותן בלחש].

וכן העלה בשע"ה לענין השילוש (עי' שע"ה יו"ד סי' קס"ד סעיף ו'). ושם בעיני יצחק סעיף כ"ז ד"ה המנהג, לענין קריאת מעשה אמנון ותמר) וקריאת שמו"ת בבית הכנסת שנהגו בו אבותינו ביום חמישי, בליל שישי או ביום שישי (עי' שע"ה סי' נ"ד סעיף י"ג).

ועוד הביא מוהר"ק ראייה מלשונו של מהרש"א (בח"א כה, ב ד"ה כגון ישגלנה ישכבנה) שכתב שמשנים לשבח רק בקריאות ברבים, והביא דוגמא כגון הפטרה, ע"ש. משמע שדוקא הפטרה ולא שאר קריאות בציבור שאינן חובה. **וכן הביא להוכיח** "ממנהג ראשונים דראשונים, דכשמגיעים בכל יום בקריאה אחר תפלת שחרית שקוראין שילוש, משנה נביאים ותלים, ומגיעים למעשה דוד ואמנון ותמר, קורין כמנהגם ואין מדלגים. ורבנן קדמאי הראשונים, לאו קטלי קני באגמא, דכל רז לא אניס להו, והם צלל במים אדירים במשנה וגמרא ופוסקים".

ג] ובעיקר דבריו לא זכיתי לירד לעומק כוונתו לחלק בין קריאות שחובת קריאתן בציבור לשאר קריאות בציבור. ואולי יהיה הביאור לדרך שביארנו לעיל, דכיון שאינה חובה בציבור כקריאת התורה אף ע"ה אם תעלה בדעתו איזה תמיהה יוכל לעיין בה ולירד לחקר האמת, ורק בקריאה"ת שאינו יכול להפסיק, חיישינן לטעות. אך איני יודע אם לזו נתכוון מו"ז מוהרח"ק. וצ"ע.

שיטת רה"ג וסיעתו דברכת כהנים אפילו ביחיד אין מתרגמים.

ד] אמנם הביא בספר העינים (סי' קס"ט) מדברי רב האי גאון שכתב לענין פסוקי עטרות ודיבון ושאר השמות שבמקרא שאין להם תרגום כלל, דא"א לתרגם לפי שאין שינוי בשמות משלון ללשון, ולפי"ז פשיטא דבין ביחיד בין בציבור אין מה לתרגם, ומ"מ "כך מנהג ישיבתנו, שקורא אותן הקורא וחוזר המתרגם ואומר שמות הללו כתיקנן" וכן הקורא שמו"ת שלש המקרא. וע"ז סיים "אבל ברכת כהנים אפשר למתרגמה, אלא גזירה היא משום ישא, ואפילו יחיד אינו מתרגם כי כן נהגו רבותינו". דהיינו ברכ"כ שאפשר לתרגמה מ"מ גם אותה אין מתרגמים כלל בין ביחיד ובין בציבור, משום ישא.

וכן משמע בתוספות רבינו יהודה החסיד עמ"ס ברכות (ח, ב ד"ה ואפילו עטרות ודיבון) שכתב לענין שמו"ת "ומ"מ אנו מחמירים כפירוש רש"י, במקום שאין תרגום שלשה מקרא. ותרגום של ברכת כהנים יברכך יאר ישא, מפורש בגמרא שאין מתרגמין משום ישא". ונראה שבא לומר דברכ"כ היות ואין מתרגמין אותה ישלשו המקרא. והנה שמו"ת היינו ביחיד, ומבואר מדבריו דברכ"כ אין מתרגמין אפילו ביחיד משום ישא. וכן מדוקדק מדברי תלמידי רבינו יונה על הרי"ף (ד, ב מדה"ר) לענין שמו"ת דברכת כהנים, שכתבו "שהרי מצינו הרבה פסוקים אחרים שאין להם תרגום, כגון ברכת כהנים ואחרים הרבה" עיי"ש.

ומדהזכירו דווקא ברכת כהנים ולא מעשה ראובן שהוא הראשון שנזכר במשנה מבואר דכוונתם בדווקא לפסוקי ברכת כהנים ולא לכל הנך המוזכרים במשנה שאין מתרגמים בציבור, וכן מוכח מסיום דברי רה"ג שכתב שם "אבל מעשה ראובן ומעשה העגל אין מתרגמין בציבור" עיי"ש, משמע דשאר המקראות שאינם מתרגמים היינו דווקא בציבור. ומש"כ תר"י "ברכת כהנים ואחרים הרבה", אין לפרש על שאר השנויים במתניתין מן הטעם שאמרנו, אלא על הפסוקים שיש בהם רק שמות כגון ראובן ושמעון, וכמו שהזכיר רה"ג. ועי' אור גדול על המשניות.

ה] והנה משמעות הלשון בתר"י "שאין להם תרגום" וכן מתוך הענין שהשוו ברכ"כ לעטרות ודיבון, נראה שאין לברכת כהנים תרגום כלל. ומש"כ רה"ג דאפשר למתרגמה, אין כוונתו דאפשר לתרגמה מהמקובל בדינו, אלא דהיה אפשר לתרגמה לפי שיש משמעות בתיבות אלו ויש בהם אלו מלשון ללשון, ואינם כהנך מקראות שיש בהם רק שמות בנ"א ומקומות שא"א לתרגם.

וכן הבין השל"ה (מסכת שבת פרק נר מצוה אות י"ד) בדעת תר"י, ומ"מ נסתפק למעשה בזה "ואע"ג דאית ליה תרגום כמו שנמצא בחומשים שלנו תרגום על אלה הפסוקים, אפשר שזה התרגום אינו מקובל מסיני", ומ"מ מספקא ליה בזה ולכך כתב "על כן יקרא המקרא שלש פעמים וגם התרגום, אולי הוא תרגום מקובל, ולא היה מגולה בימי רבינו יונה". אך עכ"פ בוודאי דעת תר"י שאין תרגום לברכ"כ וכדדיקנן לעיל.

וכן הביא ממהר"ר היר"ץ ז"ל "אחר כתבי זה, מצאתי בסידור מהר"ר היר"ץ ז"ל שכתב (בתפלת שמונת עשרה, בד"ה קבלה או"א וכו'), ברכנו בברכה המשולשת. לדעתי משולשת בתורה היינו משום דלית ליה תרגום, וצריך לשלש המקרא. מה שאין כן בברכה אחרת, שנים מקרא ואחד תרגום. והכי נמי מסתברא, מדאמר הכתובה על

ידי משה' ולא על ידי 'המתרגם', עכ"ל". הרי דס"ל דהתרגום שלנו אינו מסיני, דאל"ה אמאי אין מתרגמים אותו ביחיד.

וכן נראה בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם שתמה "תימה למה הזכיר רבינו ברכת כהנים, דהא אין תרגום לברכת כהנים כלל". מבואר דאין לה תרגום.

וכ"כ בעל מרפא לשון (במדבר פ"ו פכ"ד) "בכל ספרי תימן הקדמוניות לא נמצא תרגום על ג' פסוקים אלו יברכך יאר ישא וכ"כ השל"ה וכו' גם הרב בעל נור אלצ'לאם ז"ל (הוא מדרש אור האפילה. אבש"ר) כתב שאין לה תרגום כלל ע"ש" עכ"ל. וע"ש שכתב דמוכח כן גם מהתרגום ירושלמי, וכן מלשון התרגום שלפנינו נראה שאינו מתרגום של כל התורה, ע"ש. וכן כתב בנתינה לגר (שם) על פסוק כה תברכון, בשם האוהב גר דאין תרגום על ברכת כהנים.

נמצא דהני מקראות מיתרגמים ביחיד לכו"ע, מלבד ברכת כהנים דיש מרבנן דסברי שאין לה תרגום כלל משום ישא וכפי שיבואר בס"ד לקמן פרק י"ט אות ה'.

פרק יח

מעשה ראובן

מעשה ראובן:

פלוגתת קמאי בטעמא דמילתא

א] טעם שאין מתרגמין, פירש"י במתניתין "חיישינן לגנותו" משמע של ראובן. אכן הר"ן (טז, א מדה"ר) כתב דמעשה ראובן אינו מתרגם משום יקריה דיעקב. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל. וביאר מהרש"א בח"א, דמשום יקריה דראובן שהוא החוטא כביכול אין מכסין, וכדאשכחן במעשה אמנון דרק משום כבודו של דוד אינו מתרגם, וע"כ הוצרך הר"ן לפרש גם כאן דמשום יקריה דיעקב אינו מתרגם.

[ולדבריו יתיישב נמי אמאי אין מתרגמין מעשה ראובן כי היכי דתיהוי ליה כפרה, כמו שאמרו בגמ' לעניין מעשה העגל הראשון, די"ל דכפרתו של ראובן אינה טעם לגלות קלונו של יעקב. ורש"י יתרץ דשאני ראובן שכבר עשה תשובה, משו"ה חיישינן לכבודו ולא רק משום כבוד אביו. כבמעשה אמנון והלכך נמי לא מיבעי ליה בכפרה כ"כ. א"נ כי היכי דתיהוי להו כפרה אמרינן בגמ' רק על מעשה העגל שזהו כל ישראל, ואינו דומה גנאי דצבור בצבור, לגנאי של יחיד בצבור (וכסברת הירושלמי שם בכבודו של אהרון), וגנאי גדול כ"כ לא עבדינן ליה אף דתיהוי ליה כפרה בהכי].

ביאור אמאי אין מתרגמים כיון דאודי.

ב] ויש להקשות דהנה אמרו שם בבביתא מעשה יהודה ותמר נקרא ומתרגם [ולכאורה היינו מעשה תמר המבואר במתניתין דנקרא ומתרגם. עי' פיהמ"ש להרמב"ם ובתויו"ט], ובגמרא פריך פשיטא, ומשני מהו דתימא ליחוש לכבודו דיהודה, קמ"ל שבחיה הוא דאודי, פירש"י שבח היא קריאה זו ליהודה שהודה על חטאו. ומעתה קשה דהלא גם ראובן הודה על מעשהו כדדרשינן בסוטה (ז, ב) "אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם מה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב ט"ו י"ח), יהודה הודה ולא בוש, מה היה סופו נחל חיי עוה"ב, ראובן הודה ולא בוש, מה היה סופו נחל חיי עוה"ב" (וכע"ז בירושלמי ס"פ הקורא עומד פ"ד הי"א).

וא"כ מ"ט כיסו על מעשהו של ראובן [וקושיא זו תיקשי אף לשיטת הר"ן, דהא ביהודה אשכחן דלא חיישינן ליקריה דיעקב אביו, דאדרבה כיון דאודי שבחיה הוא, ה"נ נימא הכין].

ותירץ מהרש"א דשאני הודאתו של ראובן שלא הודה מעצמו וכמבואר בפ' החובל (ב"ק צב, א) "מי גרם לראובן שיודה, יהודה". וכפי שפירש"י שם מהתנחומא (וישב י"ז) "מכיון שהודה יהודה ואמר צדקה ממני, עמד ראובן ואמר אני בלבד יצועי אבי", משא"כ הודאתו של יהודה שמעצמו הודה שבח היא לו. ועוד תירץ מהרש"א וכן ביאר במראה הפנים דהודאתו של יהודה מפורשת בקרא (בראשית ל"ח כ"ו) "צדקה ממני", וממילא אף הע"ה ידעו על שבחו שהודה, משא"כ הודאתו של ראובן שאינה אלא מדרשה הנזכרת כאן, ולא ידעו בה הע"ה, הלכך אם יפורש להם חטאו אין זה כבודו. וכע"ז בנוס"א בתפארת ישראל.

שיעור הפרשה וחידוש הגאונים להוסיף פסוק פחו כמים

ג] הנה פירש"י מעשה ראובן היינו "וישכב את בלהה פלגש אביו" (בראשית ל"ה כ"ב), וכ"כ המאירי. וכן אין מתרגמין עוד כמה תיבות עד ספא דקרא, וכדמייתי בגמ' מעשה ברבי חנניא בן גמליאל שהלך לכבול והיה קורא חזן הכנסת והיה בשכון ישראל [היינו קרא דארמן "ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל פ ויהיו בני יעקב שנים עשר"] ואמר לו למתורגמן אל תתרגם אלא אחרון, דהיינו ספא דקרא מהיכן שנתחלק לפרשה בפני עצמה ויהיו בני יעקב שנים עשר.

ד] וחידוש מצאנו לרבותינו הגאונים (רבנו סעדיה גאון בסדרו עמ' שס"ח. ובזכרון לראשונים. הרכבי. סי' ר"ח, כתב שכן סידר אדוננו ראש הישיבה אלפיומי ז"ל בסידורו. ובארחות חיים הל' קריאה"ת סימן מ' ציין חלק אחר מתשובה זו בשם רב האי. וכן באוצה"ג מגילה במילואים עמ' פ"ג הביאו תשובה בל"ע ע"פ סדר רב האי גאון ורב יצחק גיאת ז"ל וגם שם נזכר פחו כמים) כי מנו בכלל מעשה ראובן גם פסוק "פחו כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך, אז חללת יצועי עלה" (בראשית מ"ט ג). וכן הביא בבארות יצחק (ס"ק נ"ב) מדברי רבינו יואל בספר הרמזים (כת"י) בפרשת כי תבוא על פסוק ארור שוכב עם אשת אביו ולפי שאין הספר מצוי אעתיק דבריו במלואם כפי שהביאן בבא"צ ז"ל "וסתם ארור שוכב עם אשת אביו מפני כבודו של ראובן שבלבל יצועי אביו, ולא עשאה פרשה מצוינת. שצריך להסתיר מעשיהם של-רשעים כל שכן הצדיקים. ולכן אין מתרגמין אותו בציבור, ר"ל ויהי בשכון ישראל, ואין מתרגמין אלא ויהיו בני יעקב שנים עשר. וכן פחו כמים". ואע"פ שלא נתפרש במעשה דרחב"ג אלא פסוק דויהי בשכון ישראל, מ"מ ענינו אחד שגם שם נזכר מעשה ראובן. [יש להעיר דבתשובה שהובאה בספר זכרון לראשונים כתבו "אבל העולם לא ימנע מתרגומו"].

ה] ומהרי"ץ (עץ חיים סה, ב) הביא סיעתא לשיטה זו דשני פסוקים אלו בכלל מעשה ראובן "וכן נראה מדסתם התלמוד ואמר מעשה ראובן, ולא קמפליג בין ראשון לשני כדמפליג במעשה העגל, ש"מ דשני הפסוקים דמעשה ראובן לא מתרגמין. ועיין ברש"י דיש מקום לעיין" עכ"ל. וכוונתו דרש"י פירש מעשה ראובן היינו וישכב, ודלא פירש משמע פסוק זה לבדו.

ועוד הביא ראייה "דהכי מוכח נמי לישנא דמתניתין" והיינו דמעשה ראובן סתמא היינו כל היכא שזכר מעשה ראובן [ואי"ז כראיה הראשונה ששם דקדק מדשתק התלמוד לפרש דרק מעשה ראובן הראשון אינו מתרגם וכאן דקדק סתמא דמתניתין]. וכן כתבו הגאונים (זכרון לראשונים) "יש מהקדמונים שאמרו שלפי שאמרה המשנה מעשה ראובן זה [הפסוק] הוא מזכירת מעשה ראובן".

וכן משתלשל אצלנו מימות הגאונים שלא לתרגם גם פסוק פחו כמים אע"פ שלא הזכירו הרמב"ם. כמו וכמו שהביא מהרי"ץ שם "ומצאתי כתוב בגליון התא"ג מכתבת יד מה"ר שלמה הסופר נע"ג, כתוב במסורת,

פיסוקים שלא מתרגמים בציבור, ויהי בשכון ישראל פחז כמים, מעשה העגל וכו', וכן הוא המנהג שלא לתרגם מעשה ראובן בשני הפסוקים" וסיים "ואין לשנות המנהג". וכן העלה בשלחן ערוך המקוצר (סי' ס' סעיף י"א). אכן בתכלאל העתק כ"י מהר"י בשי"י (דף קעד, א) שכתב דמעשה ראובן היינו וישכב, וכדעת רש"י והרמב"ם. כן הביא בבארות יצחק (ס"ק נ"ב). וצ"ע.

פרק יט

ברכת כהנים

וברכת כהנים:

מקור הדין

א] דין זה מפורש בבריתא "ברכת כהנים נקריין ולא מתרגמין". וכ"ה במשנה לגירסת רבינו (נדפסה עם פיהמ"ש מהדורת מכון המאור) "ברכת כהנים נקראין ולא מתרגמין". [וכ"ה גי' הרי"ף במשנה בספרים שלפנינו. אכן גירסת החות יאיר ברי"ף "ברכ"כ ומעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מתרגמין". וכן גרס הריב"ב, ותמה לפי"ז אמאי לא הזכיר הרי"ף דמתניתין פליגא אבריתא]. והיינו ג' קראי דברכת כהנים "יברכך ה' וישמרך: יאר ה' פניו אליך ויחנך: ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום:" (במדבר פ"ו כ"ד-כ"ו).

טעם הבבלי משום ישא

ב] הטעם אמרו בגמ' משום דכתיב ישא, ופירש"י "שלא יאמרו הקב"ה נושא להם פנים, ואינן יודעין שכדאי הן ישראל לשאת להן פנים כדאמרינן בברכות (כ, ב) לא כדאי הם ישראל לשאת להן פנים אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והן מחמירין על עצמן עד כזית עד כביצה" והיינו דאע"פ שאין כאן חשש, מ"מ משום ע"ה שלא יבינו סברא זו חיישינן, הלכך בתרגום שנתקן לע"ה אין מתרגמין עניין זה.

והר"ן כתב בנוס"א שיאמרו כתיב "כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד" א"כ איך ישא פניו אליך. וכע"ז פירש רבינו יהונתן מלוניל שיאמרו "כי השם נושא פנים לישראל ואינו נוקם ממי שממרה במצותיו, וכתיב שאין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משא פנים ולא מקח שוחד". וכ"כ בתוספות רבינו יהודה החסיד (ברכות ח, ב ד"ה ואפילו עטרות ודיבון).

ואע"פ שאין כאן פקפוק באמת ח"ו, וכמו שיישב רש"י לדבריו. וכן לדברי הר"ן ורבינו יהונתן אינה סתירה דבהווא קרא מיירי שלא ישא פניך, וכאן לא כתיב ישא פניך אלא ישא פניו, [א"נ י"ל הסתירה לדעת הר"ן כמו שתמצו בגמרא בנדה ע, ב סתירה זו ע"ש. מהרש"א], מ"מ חיישינן דלמא אתו למיטעי והע"ה שלא יבינו ביאור זה יבואו לכפור ח"ו בתורה.

חידוש הריטב"א דמ"מ אין מתרגמים כל העניין.

ג] כתב הריטב"א דאע"פ שלא היה צריך להמנע מטעם זה מלתרגם אלא מילת ישא, מ"מ אילו היה מתרגם כל השאר ונמנע מתיבה זו "כל שכן שהיו מעיינים מה שלא תרגם בזה", הלכך כל העניין אינו מתרגם. ולכך אין מתרגמים כל הג' פסוקים ולא סגי רק בפסוק של ישא. ולהכי שבמעשה ראובן סגי בפסוק אחד, שזהו העניין שם, ולהכי נמי היכן שמפסקת פרשה חשיב סוף העניין, אע"פ שהוא אמצע פרשה.

טעם הירושלמי דלא ניתנה לקריאה, והאם אינם נקראים כלל.

דן אך בירושלמי אמרו טעם אחר "ברכות כהנים נקראות ולא מיתרגמות, ר' בא בר כהן בעא קומי ר' יוסה מה טעמא, א"ל כה תברכון לברכה ניתנה ולא לקריאה" ע"כ. וביאר באשכול (הל' סדר הסדרים של כל השנה סוף פי"ט) "פי", לקריאה כהלכתו עם התרגום, לא ניתנה", הלכך לא באה דרשה זו למעט אלא את התרגום [וכע"ז בפני משה שם]. ובנחל אשכול שם אות ר' כתב דתרווייהו צריכי דמשום ישא הו"ל לתרגם שאר פסוקי ברכת כהנים [וכבר ביארנו לעיל אות ב' באופן אחר ע"פ דברי הריטב"א], ואי משום כה תברכון הו"א דאינו חובה אלא רשות קמ"ל דאסור לקרותן משום ישא, והכל עניין אחד.

אך מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב בספרו על הירושלמי דצ"ל "ברכות כהנים" לא" נקראות ולא מיתרגמות, ונראה טעם גירסא זו דלפי הטעם שלא ניתנה לקריאה אף לקריאת התורה לא ניתנה, וברדב"ז כתב דגזירת הכתוב היא דברכת כהנים אינה לקריאה. ובאמת דכ"ה גירסת הירושלמי במתניתין "ברכת כהנים ומעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מתרגמין" ולפי"ז נמי נראה דצ"ל בדברי הירושלמי לא נקראות וכג"ה הגר"ח ק. [וע"פ טעם הבבלי צריך לתקן הגירסא במשנה כמו שהבאנו מנוסחת הרמב"ם "ברכת כהנים נקראין ולא מתרגמין, מעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מתרגמין"].

ביאור ע"פ כל האמור טעם הי"א דאין מתרגמין ברכת כהנים אפילו ביחיד.

ה[לעיל (פרק י"ז אות ב') הבאנו את שיטת ספר העיתים בשם רב האי גאון, וכן שיטת רבינו יהודה החסיד ותלמידיו רבינו יונה, דברכת כהנים אינה מתרגמת אפילו ביחיד, והיינו שלא תרגם אונקלוס פסוקים אלו משום ישא. והנה בנתינה לגר, שהביא ג"כ מספר אוהב גר דאין תרגום על ברכת כהנים וכדמוכח מהא דאין מתרגמין, ותמה עליו, א"כ אמאי יש תרגום על מעשה ראובן וכו' עכ"ד. וכן תמה בעל מרפא לשון.

ונראה ביאור החילוק בין ברכת כהנים לשאר המקראות שאין מתרגמים, דלעולם לא חיישינן לכבודם של ראובן ואהרן שמא יעיינו הע"ה מעצמם בה, וכמש"כ בספר העיתים "ואשר שם לבו בלשון התרגום, מתבונן לעצמו בטעמיהן", ורק בציבור שהוא בזיון גדול חיישינן.

ושאני ברכת כהנים שאין מתרגמין משום ישא [כמפורש בדברי רה"ג ובתוספות רבינו יהודה החסיד שהזכירו טעם זה ולא דברי הירושלמי], חיישינן טפי לפי שתלויה ביסודי האמונה, שכביכול הוא יתברך נושא פנים, וה' אלוקים אמת, ושמא יבוא ע"ה וכאשר יעיין לא ירד בדעתו לחקר העניין כראוי, הלכך אין תרגום לפסוקים אלו כלל. [ולפי"ז צ"ל דסברי דמעשה העגל השני אינו מתרגם משום כבודו של אהרן וכשיטת תוס' וכמבואר בירושלמי ע' בסמוך פרק כ' אות ג', ואינו משום שמא יפקרו המינים, ומשום כבודו של אהרן לא חיישינן כ"כ, וסגי במה שאינו מתרגם בציבור].

ולדרך הירושלמי י"ל בפשיטות דפסוקי ברכת כהנים לא ניתנו לקריאה היינו דלא ניתנו לפרשם בתרגום, וזה בין ביחיד בין בציבור, דלא ניתנו לזה כלל ולא נתרגמו מעולם. וע"ע במרפא לשון מה שביאר באופ"א. וע"ע למהרצ"ח באגרת בקרת עמ' י"ד בהערה י"א.

פרק כ

מעשה העגל השני

ומעשה העגל מן ויאמר משה אל אהרן (שמות ל"ב כ"א) עד וירא משה את העם (שם כ"ה) ועוד פסוק אחר ויגוף י"י את העם וכו' (שם ל"ה):

שיטת רש"י וסיעתו דהטעם שמא יפקרו המינים

א] פירש רש"י במתניתין הטעם דלא יתרגם משום שכתוב בו (פסוק כ"ד) "ואומר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש ויצא העגל הזה" ויטעו עמי הארץ ממילת "ויצא" לומר ממש היה בו שיצא מאליו.

ובגמ' לא נתפרש טעם זה, רק מהא דמייתי הגמ' שם בסמוך "תניא ר"ש בן אלעזר אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המינים שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה". למד רש"י דזה הטעם שאין מתרגמים מעשה עגל השני שלא יטעו ע"ה כמו שפקרו המינים. וכן דעת הר"י מלוניל והנימוק"י. וכ"כ רבינו מנוח דכוונת הגמ' להביא טעם אמאי אין מתרגמין מעשה עגל השני. וכ"כ הר"ן דבגמרא הכי משמע טעמא. וכ"כ בספר השלחן (הל' תפלה שער ששי).

שיעור הפרשה לשיטת רש"י

ב] והנה אמרו בגמ' "איזהו מעשה עגל השני מן ויאמר משה עד וירא משה", זהו מעשה העגל השני האמור במשנה שנקרא ואינו מתרגם. ובפשוטו היינו עד וירא משה ועד בכלל, וכ"כ הגאונים (בתשובה הנזכרת לקמן אות ז) "כי בכל המקומות האלה עד בכלל". ולכאורה מכאן קשה לשיטת רש"י שכתב הטעם שמא יטעו ע"ה, דא"כ לא היה צריך להמנע מלתרגם אלא עד פסוק כ"ד דרק שם מוזכרת מילת "ויצא" העגל הזה.

ובשלמא מה שנמנעים מלתרגם גם את תחילת המעשה מפסוק כ"א זהו כמש"כ הריטב"א (שם) דכיון שהטעם הוא מפני עמי הארץ, אם לא תתרגם רק את התיבה עצמה כל שכן ששימו לב ויבואו לדרוש מה נסתר בה, ולכן מתחילת המעשה נמנעים, אבל פסוק אחרון שאינו שייך לסיפורו של אהרן מה טעם נמנעים מלתרגמו.

ואפשר לדחוק לפירש"י דכיון שהטעם משום שמא יפקרו המינים אין פסוק כ"ה בכלל, וכאן עד ולא עד בכלל, לפי שבארבעה פסוקים אלו נשלם העניין- תשובתו של אהרן.

אך התוספות (ד"ה מעשה) הוכיחו מדברי הירושלמי דגם פסוק זה בכלל דהנה בירושלמי (מגילה ס"פ הקורא עומד, הי"א) מצינו ג' שיטות בזה "רבי סימון בשם ריב"ל מתשובה שהשיב משה את אהרן (פסוק כ"א ויאמר משה אל אהרן) עד לשמצה בקמיהם (פכ"ה כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם). חנניה בר שלמיה בשם רב מתשובה שהשיב אהרן את משה (פכ"ב ויאמר אהרן אל משה) עד לשמצה בקמיהם (פכ"ה). רב אחא בשם ר' בא ומחא ה' ית עמא על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן (זהו תרגומו של פסוק ל"ה). וכתב בקרבן העדה דפליג וס"ל דעד פסוק זה הוא מעשה העגל השני וע"ע בסמוך אות ה' ביאורו של מהרי"ץ בדעת ר' אחא).

ומכאן תמהו התוספות על פירוש רש"י שכתב הטעם שמא יטעו ע"ה, דא"כ לא היה צריך להמנע מלתרגם אלא עד פסוק כ"ד דרק שם מוזכרת מילת "ויצא" העגל הזה. וכיון דאין ראייה לומר דנחלקו הבבלי והירושלמי בזה, יקשה על דברי רש"י מ"ט אין מתרגמים גם פסוק זה. [ועי' ברידב"ז, שביאר דברי הירושלמי בדרך חדשה. ולפי"ז אדרבה משם ראייה דהירושלמי ס"ל כפירש"י דאין מתרגמין משום ויצא העגל].

ומה שצ"ל בדעת רש"י כמש"כ לעיל בשם הריטב"א דאם יש חשש באיזו תיבה לא מתרגמים כל העניין, דאי לאו הכי ידעו הע"ה שבמילה זו יש איזה עניין שרצו להסתיר מהם, וכ"ש דמעייני בה. הלכך באמת לשיטת רש"י הטעם שמא יפקרו המינים אך בכדי שלא יעיינו בזה הע"ה, הוצרכו להוסיף עוד פסוק שהוא סוף מעשה העגל השני, ואע"פ שדברי אהרן מסתיימים בפסוק שלפניו, מ"מ עדיין לא נשלם העניין דרק בפסוק שלאחריו מתחיל "ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לי"י אלי".

ובאופן אחר יש ליישב דעת רש"י, דכיוון דס"ל דהטעם שמא יפקרו המינים, א"כ חייבים לומר דפסוק כ"ה אינו בכלל, שאינו שייך לתשובתו של אהרן. ומדברי הירושלמי שכלל פסוק זה אין להביא ראיה דלהירושלמי הטעם הוא משום כבודו של-אהרן וכבסמוך אות ג'. אבל לשיטת רש"י דהטעם שמא יפקרו המינים אין פסוק כ"ה בכלל. [ומש"כ בשם הגאונים היינו לשיטתם כהירושלמי, ע"י בסמוך אות ח'].

עלה בידנינו ב' דרכים בשיטת רש"י עד היכן הוא מעשה העגל השני [א] עד פסוק כ"ה ועד בכלל דשם מסתיים עניין העגל השני. [ב] עד פסוק כ"ד ופסוק כ"ה אינו בכלל, דאינו ששייך לתשובתו של-אהרן.

שיטת התוספות דגם הבבלי סובר כהירושלמי, דאין מתרגמין משום כבודו של-אהרן, ושיעור הפרשה לפי זה

ג] אך התוספות תירצו דנראה הטעם כדמפרש בירושלמי 'ר' מר עוקבן בשם רבנן דתמן, לא דומה גנאי יחיד בציבור לגנאי ציבור בציבור", דהיינו דהטעם שאין מתרגמים עשה העגל השני הוא משום כבודו של-אהרן, ואע"פ שמעשה העגל הראשון נקרא ומתרגם, מ"מ היינו גנאי ציבור, ואדרבה הוסיף בספר המכתם (מגילה שם) דבגנאי של ציבור "טוב הוא שיכלמו כולם כדי שיבושו ממעשיהם, והבושת יהיה להם לכפרה", אך במעשה העגל השני שנזכר שם אהרן זהו גנאי דיחיד, ומשום כבודו אין מתרגמים. ולפי"ז א"ש דגם פסוק כ"ה שנכתב בו "כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם" אינו מתרגם. וזהו הטעם ג"כ לשיטת ר' אחא בשם ר' בא דאף פסוק ומחה ה' ית עמא שהוא סוף הפרק כיון שנזכר בו "העגל אשר עשה אהרן" גנאי הוא לו.

ולדעת התוספות צ"ל דהא דמייתי בגמרא לתניא רשב"א אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו, היינו אגב שהזכירו בגמ' האיי קרא, ולא באו לומר שזהו הטעם שאין מתרגמין. וכן מוכח בתוספתא (פ"ג הי"ט) דס"ל שאין מתרגמין אף פסוק אחרון של ויגוף ה' את העם, וזה יתכן רק אי נימא כטעם המובא בירושלמי. ומ"מ מסיימת התוספתא "מכאן אמר רשב"א אין אדם רשאי להשיב על הקלקלה" מבואר דמייתי לה אגב מעשה העגל השני, דהא אין זה הטעם שאין מתרגמין. [יש להעיר דגירסת התוספתא בשינוי קצת "מכאן אמר רשב"א אין אדם רשאי להשיב על הקלקלה שמתשובה שהשיב אהרן למשה פרושו האפיקורסים"]. אכן ברבינו אברהם מן ההר מבואר דגירסת הרי"ף [שפסק כהירושלמי, ע"י בסמוך] "משום כבודו של אהרן", ולפי"ז להדיא נתפרש הטעם בגמ', ובוודאי הא דתניא רשב"א, היינו אגב שהזכירו פסוק זה.

הכרעת הרי"ף והרמב"ם להלכה כטעם הירושלמי, וכן הוא מנהיגו ק"ק תימן

ד] ופסק רבינו הרמב"ם כדעת הרי"ף (טז, א מדה"ר) שאין מתרגמין ה' פסוקים דמעשה עגל השני (כ"א-כ"ה) ועוד פסוק אחר ויגוף ה' את העם (ל"ה). [וגי' הרי"ף עד פסוק דמשמע כל הפרשה עד סוף הפרק טעות הוא. וכן מפורש בתוספתא "ועוד כתוב אחר". כן כתב בקרב"נ סק"ו. אכן רבינו ירוחם (נתיב ב' ח"ג) גרס להדיא "מן מה עשה לך העם הזה עד ויגוף ה' את העם". וזהו ממש כגירסא המובאת ברי"ף עד פסוק ויגוף. וכן פירש הקרבן העדה בירושלמי. וע"ע בסמוך שיטת הגאונים בדומה לזה].

וכ"כ הרא"ש (פ"ג סי' כ"ד). וכ"כ האשכול ועוד ראשונים. וכן המנהג אצלנו ק"ק תימן (שלחן ערוך המקוצר ח"ב סי' ס' סעיף י"א). וצ"ל דכאן אין את החשש של הריטב"א דכיון שיש כאן הרבה פסוקים שאינם מתרגמים אינו מודגש ההשמטה האחרונה ולא ידקדקו, משא"כ כשמחסיר מילה או פסוק אחד בתוך עניין.

ביאורו הנפלא של מהרי"ץ מהיכן למד הרי"ף את שיטתו בשיעור הפרשה

הן והנה לכאורה מקור דברי הרי"ף שהוסיף קרא דויגוף, הם כדעת ר' אחא בשם רב בא המובא בירושלמי. אך הנה דקדק מהרי"ץ (בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' ק"ב) בדברי ר' אחא, שתרגם רק רישא דקרא 'ומחא ה' ית עמא' וסיפא דקרא 'על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן' לא תרגם, משמע דסבירא ליה שאין לתרגם כלל סיפא דהאיי קרא משום כבוד ציבור וכבודו של אהרן. וע"ז הקשה עליו מר עוקבן בגמ' שם אינו דומה גנאי יחיד בציבור לגנאי ציבור בציבור, ולכך גם תיבות 'על אשר עשו את העגל' מתרגמים ורק סיפא דסיפא 'אשר עשה אהרן' אינו מתרגם משום כבוד אהרן. וממילא כתב לפי"ז דאין לומר דנסמך הרי"ף על דברי הירושלמי, דהא ליכא למאן דאמר שאין מתרגמין כל הפסוק.

אלא כתב מהרי"ץ דמקור דברי הרי"ף הם כמש"כ הכס"מ שהוא תוספת הרי"ף מעצמו כיון שפירש טעמא דמעשה העגל משום כבודו של אהרן [וזה יצא לו ע"פ הירושלמי. או שכך היתה גרסתו בגמ' כמש"כ ר"א מן ההרן], ממילא גם בפסוק זה שנוכר מעשה אהרן אינו מתרגם. 'והתלמוד לא חשש אלא לכתוב הפרשה', דהיינו רק מה שבפרשת מעשה העגל השני, אבל פסוק זה שנמצא בסוף העניין ממש לא חש להזכירו, אבל באמת גם הוא בכלל.

ביאור מחלוקת הירושלמי והרי"ף

ו[ן הטעם שנחלק הרי"ף על הירושלמי ולא רצה לפרש דרק סיפא דקרא לא נתרגם, כתב מהרי"ץ "דכיון דטעמא דגמרא דידן משום כבוד אהרן, א"כ אפילו שיניח סוף הפסוק כצורתו סוף סוף יתגלה עניין היחיד דהיינו סוף הפסוק במה שיתרגם ריש הפסוק". וזהו כמש"כ לעיל בשם הריטב"א דאם אין מתרגמים כל העניין כ"ש דמעייני הע"ה לדעת מה ועל מה זה, ויתגלה התיבה שחפצנו להסתירה מהע"ה.

והנה לפי דברי מהרי"ץ סברת רב עוקבן דלא חישינן ודלא כהריטב"א, אי משום שלא יעיינו כלל כל מקרה, אי משום שאדרבה כאשר יעיינו ירדו לחקר העניין, וידעו אמיתותו שאין כאן גנאי כלל לאהרן (כמובא בפרש"י בחומש פרק ל"ב פסוקים ד' וכ"ד).

ובאמת יש לבאר שיטתו לפי"ז אמאי בברכת כהנים אין מתרגמין כל הברכה ולא רק תיבת ישא [שטעמה שלא יאמרו כי השי"ת נושא פנים לישראל. רש"י], דבשלמא במעשה העגל בכל חמשה פסוקים הראשונים (כ"א-כ"ה) מוזכר מעשה אהרן, אבל ברכת כהנים אמאי לא. וצ"ל דלכך סיים הירושלמי 'ואתא כהיא דא"ר חלבו בשם רב חונה ברכת כהנים נקראות ולא מתרגמות, ר' בא בר כהן בעא קומי ר' יוסה מה טעמא א"ל כה תברכו לברכה ניתנה ולא לקריאה', דהיינו דברי רב עוקבן אתא כהאי מ"ד דברכת כהנים אינה מתרגמת לא משום מילת ישא לחודה אלא דברכת כהנים לברכה ניתנה ולא לקריאה. אלא דאכתי צ"ע ממעשה ראובן אמאי לא נתרגם רישא דקרא 'והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל'. וצ"ע.

ראיה מהגאונים לביאורו של מהרי"ץ בירושלמי

[ז] ובסוף התשובה הביא מהרי"ץ את דברי ארחות חיים (קריאת ס"ת סימן מ') דהפסוק שהוסיף הרי"ף לא נזכר בתלמוד כלל "ואמר רב האי דאיתמר משום זקנים הראשונים, כשמתרגמין ויגוף ה' אין משלימין אותו. ונהגו בני אדם כן ואין לו זכר אלא בתלמוד א"י" ע"ש. וזה סייעתא לדבריו דגם רב האי למד בירושלמי דרק חלק מהפסוק אחרון אינו מתרגם. וכ"ה בתשובת הגאונים (זכרון לראשונים הרכבי. סי' ר"ח) "ומה שנפסק מהזקנים הקדמונים ונהגין על פיו אע"פ שלא נזכר בתלמוד, ויגוף ה' את העם. אבל נמצא לו יסוד בתלמוד א"י שמתרגמין חלק מזה הפסוק ואין משלימין תרגומו. וזהו מאמר ר' אחא בשם ר' בא ומחא ה' ית עמא על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. וכן במנהגים אצלנו בכל המדינות". [ויל"ע אי זקנים הקדמונים נתכוונו שלא לתרגם חלקו של מקרא זה וכדעת הירושלמי, או שלא לתרגם כלל ורק סמך הביאו לזה מדברי הירושלמי וכמש"כ מהרי"ץ בדעת הרי"ף דנחלק עליו רק אי חיישינן בתרגום חלק מהפסוק שמא יתגלה. ומדברי רב האי שהביא בא"ח נזכר להדיא דאין משלימין אותו וכהירושלמי, ומסתבר דזהו המכוון גם בתשובת הגאונים].

שיטת הגאונים

[ח] והנה מצינו להגאונים (רס"ג בסדורו עמ' שס"ח. ותשובת הגאונים שם, בשם ראש הישיבה אלפיומי ז"ל) עוד עשרה פסוקים במעשה העגל יותר מהמבואר בדברי הראשונים, וז"ל רס"ג "ובתורה כ"א פסוקים שאין מתרגמין אותם, ב' בבראשית, ויהי בשכון ישראל, פחז כמים. ט"ז בואלה שמות, ויהי כאשר קרב, ויקח את העגל, ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך, ויאמר אהרן אל יחר אף, ויאמרו לי, ואמר להם למי זהב, וירא משה, ויאמר להם כה אמר ה', ויעשו בני לוי, ויאמר משה מלאו ידכם, ויהי ממחרת, וישב משה, ועתה אם תשא, ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא לי, ועתה לך, ויגוף ה' את העם. ובוידבר ג', יברכך, יאר, ישא".

הרי דמפסוק י"ט עד סוף הפרק פסוק ל"ה אין מתרגמין. מלבד פסוק כ"ו ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי להשם אלי ויאספו אליו כל בני לוי, ולכאורה הטעם לפי שאינו בכלל מעשה העגל או עונשו. נמצא דלשיטתם כל מה שבעניין מעשה העגל השני ועונשו אין מתרגמין, וכיון שלא נתפרשו תוספות אלו בשני התלמודים צ"ל שקבלה היתה ביד הגאונים על מקראות הללו. [אף שכל סוף הפרק יש מקום לפרש שלזה נתכוון רבי אחא בשם רבי בא, וכמו שיש הרוצים ללמוד בדעת הרי"ף דכוונתו עד פסוק זה, וכפירוש הקרה"ע בירושלמי, מ"מ שאר ההוספות אינם מפורשות].

עלו בידינו בס"ד ה' שיטות בדין מעשה העגל השני הנקרא ולא מתרגם: [א] משמעות דברי רש"י שהעמיד הטעם משום ויצא העגל הזה, דרק ה' פסוקים הראשונים בכלל [וצדדנו לומר דלשיטתו אין הכרח לומר דגם פסוק כ"ה בכלל. וצ"ע]. [ב] שיטת רב האי וכדמשמע בירושלמי לפי דרכו של מהרי"ץ, דהטעם משום כבודו של-אהרן ולכך מלבד ה' פסוקים אלו אף חלקו של קרא דויגוף אינו מתרגם. [ג] הרי"ף ורבינו העלו דמלבד ה' פסוקים הראשונים גם כל פסוק דויגוף אינו מתרגם וכן הוא מנהגנו ק"ק תימן. [ד] יש הגורסים ברי"ף דכל הפרשה עד ויגוף אינו מתרגם, וכן מבואר ברבינו ירוחם. [ה] שיטת הגאונים שלא לתרגם כל עניין מעשה העגל השני כמובא לעיל כ"א פסוקים, [ומיעטו קרא דויעמוד משה שאינו מעניין מעשה העגל או עונשו].

פרק כא

טעם שקורין המקרא בכל מקראות הללו

נקראין:

ב' טעמים דלא חיישינן במקרא להני חששות דלעיל.

א] הטעם דנקראין משום דלא שייכי חששות אלו אלא לע"ה וכלשון רבינו יהונתן מלוניל "מי שאין לו דעת שלמה" [דהלא ראובן עשה תשובה, והעגל לא יצא מאליו אלא ע"י מכשפי ערב רב שעשאוהו בכשפיהם א"נ ע"י שהשליך מיכה לאש טס שכתב עליו משה עלה שור עלה שור שהעלה בו ארונו של יוסף מן הנילוס. וכדפירש"י שם בחומש (פל"ב פ"ד), ואף אהרן לא ידע בו כמש"כ רש"י (שם פכ"ד), וכן בברכת כהנים משמעות המקרא ישא שישגיח עליך לטובה, וכן את הסתירות שבפסוקים יש ליישב ולבארם כדלעיל]. והם לא יבינו המקרא אלא התרגום "לפי שכל לשון לעז העם היה תרגום", וכמבואר לעיל (פרק ד' אות א') דעיקר תרגום נתקן לע"ה ולנשים שאינם מבינים לה"ק אלא לשון ארמי. הלכך נקראין אבל לא מתרגמין.

ב] אבל מהרש"א (ד"ה מעשה דוד ואמנון) כתב טעם אחר אמאי קורין, דבתורה וודאי נקרא, אע"ג דשייך נמי משום כבודו נגד המבינין המקרא, מ"מ א"א בלא קריאת התורה [ורק במעשה דוד ואמנון אין קורין, דיכולים לקרות הפטרה בעניין אחר]. וכע"ז כתב בתויו"ט דרק מעשה אמנון לא נקרא "דאין סברא לומר שתהא התורה נקראת בצבור שלא בשלמותה, משא"כ בהפטרות דבלא"ה אין הנביאים נקראים בשלמותם". והא דניידי מפירושו ראשון י"ל דס"ל דאי משום חשש ע"ה לא היה צריך לקרות פרשה זו בציבור כלל, והרוצה ילמדה ביחידות, וע"כ דא"א בלא קריאה"ת. ומלבד זאת בוודאי דטעם זה מוכרח לבאר החילוק אמאי מעשה אמנון לא נקרא ולא מתרגם לדעת רבינו וכבסמוך (פכ"ג אות ב').

פרק כב

צורת הקריאה והתרגום במקראות אלו

ולא מתרגמין:

חידושו של האשכול דכשאר מתרגמין חוזרין על המקרא

א] מדברי רבינו שסתם נקריין ואין מתרגמין משמע שאין צריך לחזור על המקרא. וכן המנהג. אכן דעת בעל האשכול (הל' סדר הסדרים של כל השנה סוף פי"ט) "וכל אלו שאמרו נקראין ולא מתרגמין וכו' בכולן חוזר המתרגם וקורא כל פסוק ופסוק כפשוטו לאחר הקורא כדי לצאת ידי חובת תרגום ולהודיע שלא משום עצלות מניחין אותו אלא משום כבוד ראובן אהרן ומשום ישא ה' וכדומה". וכ"ה בספר העיתים (סי' קס"ט) בשם רב האיי גאון. וקשה על לשון בעל האשכול, מה שייך כאן "לצאת ידי חובת תרגום", הלא כל דין תרגום קריאת התורה בציבור תקנת חז"ל היא, ועל פסוקים אלו לא תיקנו. ועוד היאך יעלה לו המקרא לחובת תרגום שהיא לפרש התורה בלשון ארמי. ואולי כוונתו לצאת ידי חובתנו לגלות ולהודיע שאיננו מזניחין חובת תרגום משום עצלות.

ב] ויש לי להביא מקצת ראיה להי"א שחוזרין המקרא מדברי ר' אחא בירושלמי במעשה העגל דס"ל שאין מתרגמין חלקו של פסוק אחרון, ולא כתב ומתרגמין "ומחא ה' ית עמא", אלא סיים הפסוק "על אשר עשו את

העגל אשר עשה אהרן, משמע דאין מתרגמים חצי פסוק בלבד, אלא התיבות שאין מתרגמים קורין אותם מקרא. וכן הביין מהרי"ץ (פעו"צ שם) בדברי ר' אחא "ונראה דכוונתו לומר דצריך לתרגם תחלת הפסוק לבד ויסיים שאר הפסוק כצורתו".

אכן ראייה גמורה אין כאן דיש מקום לחלק, דדוקא כאשר מתרגם חצי פסוק ישלים שאר הפסוק כצורתו, שלא יטעו לומר דמה שתרגם זהו ביאורו של כל הפסוק. אבל כאשר כל הפסוק אינו מיתרגם, א"צ לחזור המקרא שוב.

חידושו של רבינו מנוח דמ"מ קוראין המקרא בלחש

בן עוד עניין מצאתי בדברי רבינו מנוח "ועכשיו שאין מנהג לתרגם, מנהג לקרותו בלחש", דהיינו אף את קריאה"ת שחייבים לקרותם מ"מ בלחש קורין אותם. וצ"ע דהלא במקרא אין חששות כלל וכפי שנתבאר ומדוע יש לקרותו בלחש, ועוד מה שייך זה למנהג שלא היו מתרגמים כלל. וצ"ע.

פרק כג

מעשה אמנון

ובמעשה אמנון המקום שנאמר אמנון בן דוד לא נקרא ולא מתרגם:

ביאור דברי רבינו, וטעמא דמילתא.

א] המקום שנאמר בו אמנון בן דוד, היינו לא רק תיבות אלו, אלא הפסוק שכתוב בו אמנון בן דוד אינו מתרגם (שמואל ב' פ"ג פ"א. וקצ"ע על הרע"ב שכתב פסוקים לשון רבים ולא נמצא שם אלא אחד) כ"כ רבינו עובדיה מברטנורא. והסברא בזה כדברי הריטב"א שהובאו לעיל (פרק יט אות ג') דכל היכא שרצו חז"ל שלא לפרסם איזו תיבה מע"ה אין מתרגמים כל אותו העניין דאל"ה כש"כ דמעייני בה טפי.

וטעם דין זה כתב הר"י מלוניל "משום כבודו של דוד שיאמרו המשל כאמה בתה", וכוונתו למקרא דיחזקאל (ט"ז מ"ד) "הנה כל המושל, עליך ימשל לאמר, כאמה בתה" שיאמרו המשל הנה הלכה הבת בדרכי האם אחר מעשיה לרעה. והכא כוונתו שע"י מעשה הבת תמר יזכרו במעשה האב-דוד, וע"ש שכתב טעם זה גם לשיטות שאין מתרגמים מעשה בת שבע. [הא דלא חיישינן לכבודו של אמנון ע"י לעיל פ"ח אות א'. והטעם שמעשה אמנון אף אינו נקרא, ודלא כשאר המקראות שנקראין ואינם מתרגמים, כבר נתבאר לעיל פרק כ"א].

ב' דרכים לבאר מקור דברי רבינו

בן הנה במקור דין זה ישנם ב' דרכים הא' כגירסת הרמב"ם במשנה "מעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מתרגמין" וכע"ז בגמרא דידן לגירסת הב"ח. ובגמרא פריך "והאמרת מעשה אמנון ותמר נקרא ומתרגם" [ובפשוטו היינו מעשה תמר האמור בבריתא לעיל מיניה, אך ורבינו ס"ל דהיינו מעשה תמר שבמשנה הנקרא ומתרגם ודלא כפירש"י דמעשה תמר האמור במשנה הוא מעשה יהודה ותמר, וכמבואר בבריתא דנקרא ומתרגם. וכ"כ הר"ן ורבינו עובדיה מברטנורא. ועתויו"ט], ומשני "לא קשיא הא דכתיב אמנון בן דוד, הא דכתיב אמנון סתמא". הרי דמתניתין קאי על המקום שנאמר בו אמנון בן דוד שלא נקרא ולא מתרגם.

והדרך הב' מצאנו בראשונים שגרסו בבמתני' כגירסת הגר"א דמעשה אמנון נקרא ולא מתרגם [ע"י לקמן] ומ"מ במסקנת הגמרא העלו דהיכא דכתיב אמנון בן דוד לא נקרא ולא מתרגם, ופסקה הגמ' כברייתא ודלא כמשנתינו. כ"כ הכס"מ בדעת רבינו. וכ"ה גירסת הרי"ף במשנה "ומעשה דוד ואמנון נקראין ולא מתרגמין" ומ"מ במסקנת

הגמ' העלה דהיכא דכתיב אמנון בן דוד לא נקרא ולא מתרגם. ובאמת שכבר העיר עליו בשיטת הריב"ב "ותמיהני על הרב ז"ל שהביא בהלכותיו המשנה והברייתא ולא נשמר במה שחולקת הברייתא על המשנה". אבל הרי"ף ס"ל דכיון דבגמ' העלו כן לדינא ולא הזכירו דמתניתין פליגא משמע שכך תפסו לעיקר.

וכן דעת רבינו ירוחם (נתיב ב' ח"ג), דהנה במסקנת הגמ' גרס 'ואע"ג דתניא דמעשה אמנון ותמר דלא נקרא ולא מתרגם, ה"מ כשאמר אמנון בן דוד אבל כשאמר אמנון סתמא נקרא ומתרגם', ואפ"ה בתחילת דבריו כתב "מעשה אמנון ותמר נקרא ולא מתרגם", וצ"ע דין זה אהיכא קאי, דהלא למסקנת הגמ' הדין דנקרא ומתרגם או שאינו נקרא כלל, אבל נקרא ואינו מתרגם לא שמענו. והיה מקום לומר דט"ס נפלה בתחילה וצ"ל דמעשה אמנון נקרא ומתרגם, וכן נראה דמנאו בכלל הני הנקראין ומתרגמין. אכן יותר נראה דבמתניתין גרס 'נקרא ולא מתרגם' ובגמרא מיייתי ברייתא דפליגא אמתניתין וסברה דלא נקרא ולא מתרגם, ופריך עלה מיניה וביה דברי שא דבריתא תניא "מעשה אמנון ותמר נקרא ומתרגם" ומשני וכו', וכשיטת הרי"ף בגמ', ולא נצטרך להגיה בדבריו. וכן ראיתי בפסקי הרי"ד גרס במתניתין "מעשה דוד ואמנון נקראין ולא מתרגמין", וביאר את קושית הגמ' על הברייתא מיניה וביה ופליגא אמתניתין וכדארמון. ולפי דבריהם מסקנת הגמרא היא דלא כמתניתין, ונמצא דאף דלא גרסי במתניתין כגירסת רבינו מ"מ לדינא סברי כדעת רבינו.

ולמעשה כדעת רבינו כ"כ בה"ג (הל' צרכי ציבור מכוון י"ם עמ' רס"ו) ובספר הבתים (שערי קריאה"ת שער שלישי אות י"ב) האשכול (מהדורת הנחל אשכול הלכות סדר הסדרים של כל השנה סו"ס י"ט). ולא נתפרש בדבריהם מאין מוצאת הלכה זו, אם גרסי הכי במתני' אם לא.

שיטת רבנן דסברי דנקראין רק אין מתרגמין.

בן הגר"א גרס במתני' כגירסא שלפנינו "ברכת כהנים מעשה דוד ואמנון נקראין ולא מתרגמין", וכן לא גרס כלל בבריתא "ויש לא נקראין ולא מתרגמין", ולפי"ז מסקנת הגמ' דהיכא דכתיב אמנון בן דוד נקרא ולא מתרגם. וכן הוכיח בתיו"ט מהסימן הניתן בגמ' ואלו נקראין ולא מתרגמין רעבד"ן סימן, ועניינו ר'אובן ע'גל ב' השני דוד ואמנון. ויש ליישב דלעולם גם בזה היה ראוי לקרותו אם היה מקרא זה בתורה, לפי שהיא נקראת בשלמותה ואין מחסירין ממנה כלום, אלא בכיון שהוא בנביא, אין קורין אותו כלל. וכסברת מהרש"א והתיו"ט שהבאנו לעיל (פרק כ"א אות ב') ואולי לזה נתכוין התיו"ט בסוף דבריו לבאר שיטת הרמב"ם.

וכ"נ דעת הרי"י מלוניל שכתב דמעשה אמנון לא מתרגם, משמע אבל נקרא. וכ"ה בספר השלחן (הלכות תפלה שער ששי). וכ"ד ריא"ז. וכ"כ האשכול (אלבק עמ' קע"א). וכן גרסת הנימוק"י והאגודה במתני' נקראין ולא מתרגמין [ואע"ג שכבר כתבנו דמצינו מאן דגריס במתני' נקרא ולא מתרגם וגרס בגמ' כדעת הרמב"ם, מ"מ כאשר בארו דברי הגמ' לא הזכיר עניין זה כלל, ונראה דלא שני להו למסקנת הגמרא].

אימתי שייך בציבור קריאת מעשה אמנון.

גן ולמעשה תמהו מהר"י אבוהב ובכס"מ וכבר קדמם בספר האשכול (אלבק עמ' קע"א), אימתי קורין בציבור הפטרה שבה נזכר מעשה אמנון. ותירץ האשכול "כי ההפטרות לא היו סדורות בימי חכמי התלמוד כפי שהן סדורות היום אצלינו, ובאותן הימים היו מפטירין בכל מקום שהיו רוצים, לכך הוצרכו לומר באלו נקראין ומתרגמין באלו נקראין ולא מתרגמין. אבל מאחר כן הוקבעו ההפטרות". וכ"כ בכס"מ "דבימיהם היה כל אחד מפטיר ענין שנראה לו שהוא מתייחס לפרשה, וגם בזמננו יש חילוק מנהגים בהפטרה".

פרק כד

מעשה דוד ובת שבע

שיטת רבינו

א] מדברי רבינו שלא הזכיר מעשה דוד ובת שבע נראה פשוט שהוא נקרא ומתרגם. וכתב הכס"מ דרבינו מפרש מעשה דוד ואמנון "מעשה אמנון שנזכר בו דוד", ולא מעשה דוד ובת שבע. ובפר"ח (סי' קמ"ה) הוכיח כדברי רבינו דכיון דבבריתא המובאת בגמ' נחית למיתני כולהו, ומעשה דבת שבע לא הזכירו ש"מ שאינו נכלל במתניתין, ומעשה דוד האמור היינו מעשה אמנון שנזכר בו דוד. וטעמא כתבו הפר"ח והתויו"ט "או משום דניחא ליה דתיהוי ליה כפרה, או משום דשבחיה הוא דאודי".

ב' שיטות בדעת רבנן דסברי דאין מתרגמים

ב] אך יש מן הראשונים שפירשו דבשני מעשים מירי מעשה דוד היינו בבת שבע, ואמנון בתמר. כ"כ בנימוק"י. וכ"כ הר"י מלוניל שגם מעשה בת שבע נקרא ולא מתרגם "משום כבודו של דוד שיאמרו המשל כאמה בתה" [ושם נראה מדבריו שפירש טעם זה גם על מעשה אמנון]. וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב ב' ח"ג) וכ"כ בארחות חיים (הל' קריאה"ת סי' מ'). ובודאי דגירסתם במשנה נקרא ולא מתרגם גם במעשה אמנון וכהגר"א. דאי גרסי במשנה לא נקראין ולא מתרגמין, נקרא ולא מתרגם דבת שבע מנ"ל. ובאמת כ"ה גירסת נימוק"י. וכן דעת האשכול (אלבק הל' קריאה"ת שם) שכתב "מעשה דוד, ומעשה אמנון בן דוד כל אלו נקראין ולא מתרגמין".

אכן דעת בה"ג (הלכות צרכי ציבור מכון י-ם עמ' רס"ו) דאף אינו נקרא שכתב "ואלו לא נקראין ולא מתרגמין מעשה דוד בבת שבע ומעשה ואמנון בן דוד". אבל איך שיהיה דין אחד להם למעשה בת שבע ומעשה אמנון כיון שלא מצינו מאן דגרסי להו במתניתין בתרי בבי אלא "מעשה דוד ואמנון" וכדין זה כך דין זה. וכ"ה בתוספתא (פ"ג הי"ט) "מעשה דוד ובת שבע לא נקרא ולא מתרגם". אך ע"ש דהגר"א גריס "מעשה דוד ואמנון נקרא ולא מתרגם". וכן יגרוס רבינו בתוספתא, ואע"ג דאיהו ס"ל דמעשה אמנון לא נקרא, מ"מ לא קיי"ל כתוספתא זו אחר שבמשנה ובגמ' מבואר דאינו נקרא.

פרק כה

ברכות וקללות

שיטת מהרי"ץ

א] כתב מהרי"ץ (ע"ח ס"ה ע"ב) "בגמרא מגלה דף כ"ה ע"ב קללות וברכות נקריין ומתרגמין, פשיטא, מהו דתימא ניחוש דלמא אתו למעבד מאהבה ומיראה קמ"ל. ע"כ וכן המנהג פשוט". וכן שיטת רבינו הרמב"ם שלא העלה שלא לתרגם קללות, כיון דבגמ' נפסק דקללות וברכות נקראים ומתרגמים. ולא מצאנו למי מהגאונים והראשונים שחולק בזה.

וסיים מהרי"ץ "ומחדש רצו קצת שלא לתרגם הקללות וטעות הוא". ובבארות יצחק (הל' קריאה"ת ס"ק נ"ג) הביא מתכלאל מהר"י בשירי, ומתכלאל שנכתב ע"פ מהר"י ונה משנת הת"ה, מגדולי חכמי תימן כמאה שנה קודם מהרי"ץ שכתבו לתרגם ברכות וקללות. מבואר שמנהג חדש זה הינו ממש מתקופתו של מהרי"ץ שהרי בדור שלפניו העלו בפשיטות ללא חולק לתרגם.

שיטת מוהר"ח כ וביאורה

[ב] והנה מנהגו של מוהר"ח כסאר זצוק"ל שלא לתרגם הקללות. וכן השיב בספרו שו"ת החיים והשלום (סימן ס"ה) וז"ל: **שאל** השואל למה אין מתרגמין מקצת בתי כנסיות התוכחה שבת"כ ושכמשנה תורה, והא כוליהו שוין: **תשובה** דע דעיקר התרגום מתחילתו אינו אלא מנהג, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפיי"ב מהלכות תפלה, ולפיכך מקום שנהגו לתרגם התוכחה מתרגמין, ומקום שנהגו שלא לתרגם אין מתרגמין דומיא דשאר עדות.

הרי דגם מוהר"ח כ מסכים שאין חילוק בזה כפי ההלכה, ולפיכך מקום שנהגו לתרגם הקללות מתרגמין ואין מקום חילוק, ורק מקום שלא נהגו לתרגם קללות אין מתרגמין, בהיות וס"ל למוהר"ח כ דהתרגום אינו תקנת חז"ל אלא מנהג שנהגו העם, כיוון שכן אין הולכים בזה אחר ההלכה אלא אחר המנהג, וכי היכי שעיקר דין התרגום הוזכר בש"ס ומ"מ יש מקומות שאינם מתרגמין, ה"נ תרגום דקללות נפסק בש"ס אך לא נהגו בו כולם. ומ"מ חידוש יש בדבריו דס"ל דמנהג זה קדום הוא ודלא כמהרי"ץ, דהרי כתב דמקום שנהגו לתרגם אסור להם לבטלו, ואם הראשונים ביטלוהו ועשו שלא כדין היאך ימשיכו מנהגם האחרונים.

אך ע"פ האמור בדברינו (לעיל פ"ה אות ו') בדעת הרמב"ם דתרגום קריאה"ת מדינא הוא, אין מקום לחלק בזה, ומקום שמתרגמים חייבים לתרגם הכל, כהכרעת ההלכה, ומוהר"ח כ לטעמיה אזיל כיעו"ש.

פרק כו

הזמנים בהם אין מתרגמים

המנהג.

[א] דבר זה לא נמצא מפורש באר היטב בראשונים ואף בתורת האחרונים רבותינו חכמי תימן לא מצינו בזה משנה סדורה, אבל היה מנהג ידוע וברור ברוב המקומות, ונבוא בס"ד לברר פרטיו טעמו ושרשו. ומה' אשאלה שלא אכשל בדבר הלכה.

כך הוא מנהגנו, מתרגמים קריאה"ת וההפטרה בצבור רק בשבתות ויו"ט, אבל בימי החול אין מתרגמים. יוצאים מן הכלל הם, תשעה באב וחול המועד פסח שאע"פ שכימות החול הן מתרגמים. ומאידך המפטיר ומנחת שבת אין מתרגמים. כאשר ביאר כל זה **בשלחן ערוך המקוצר** (סימן ס' סעיף ט'). וכפי שסידר על פיו באור ההלכה (או"ח עמ' קצ"ו). וכפי שהעמידן על אחת וכללן **מוהר"ר עמרם קורח זצ"ל** בספרו **סערת תימן** (עמ' צ"ו בהערה) "וכל קריאה בס"ת שאין עמה הפטרה אין מתרגמין, מלבד הקריאה בחה"מ של-פסח נהגו לתרגם, כדי לחנך תינוקות הקטנים". אך בזאת לא ביאר ולא גילה לנו טעם חילוקי דנים אלו. ונפתח בראשונה בדברים המפורשים בסוגיא זו, ומהם נבוא לבאר המנהג בס"ד.

שיטת ספר העיתים, וביאור הירושלמי לדבריו.

[ב] **כתב בספר העיתים** (סי' קפ"ז) "ובשני וחמישי ובכל זמן שקורין בתורה מתרגמין". זהו הצד הפשוט דתקנת תרגום קריאת התורה תלויה היא בקריאת התורה, וכל היכא דקורין, מתרגמים להבין הנשים והעם. **וקשה לדבריו מהא דאמרו בירושלמי** (מגילה פ"ד ה"א כח, א) א"ר ייסא דאנן חמין רבנן נפקי לתעניתא וקרו ולא מתרגמי. ואי בכל קריאה יש לתרגם ואף שהיא בימות החול, מאי טעמא לא היו מתרגמים בתענית. ואם כי משמעות הלשון שלעולם מתרגמים בתעניות ורק העיד ר' ייסא שפעם אחת ראה רבנן שלא תרגמו, מ"מ אי כל קריאה צריכה תרגום אין מקום לחלק ולהתיר לוותר עליו באיזה פעם שיהיה, וצ"ל כמו שכתב בפני משה על הירושלמי

דתענית שאני דהקילו בה מפני טורח התענית. **נמצא** דמלבד טורח התענית אין טעם שלא לתרגם אע"פ שהוא יום חול. ואין חילוקים בזה.

ביאור הדרישה בירושלמי, וגדר הדין לפי"ו.

[ג] אך בדרישה (סי' קמ"ה) למד מדברי הירושלמי גדר אחר בקריאות המחויבות בתרגום, דקריאת התורה בימות החול שעיקרה רק מתקנת עזרא, התם אין התרגום חיוב גמור, ולכך לא היו רגילין לתרגם בכל המקומות משא"כ הקריאה בשבת שהיא תקנת מרע"ה, כמבואר בירושלמי (שם, הביאו הרא"ש פ"ג סו"ס ו') "משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חודשים ובחולו של-מועד שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין שלשה בתורה, בשני בחמישי ובמנחה בשבת". **נמצא** לדרכו של הדרישה דהכלל הוא כי הקריאות שהם מתקנת משה מתרגמים ומה שאינו מתקנת משה אין מתרגמים, ולפי"ז אף בר"ח ובחולו של-מועד חייבים לתרגם, שהם מתקנת משה, וא"כ לא תעלה ארוכה למנהיגנו מדבריו. ומלבד זאת כבר כתבנו (לעיל פרק ו' אות ז' בהערה שם) דאף קריאת שני וחמישי מתקנת משה, וא"כ אף באלו חייבים לתרגם מן הדין.

ב' דרכים בביאור המנהג.

[ד] ובבארות יצחק (הל' קריאה"ת סק"נ, ד"ה והנה מנהיגינו עמ' תצ"ה) **ביאר המנהג**, בב' דרכים הא' דקריאות שחוזרים לקרותן כגון שני וחמישי ומנחת שבת וכן ר"ח וחזה"מ שיקראו אותם ממילא כל פרשה בעיתה, לא תקנו לתרגם ורק קריאה דימים טובים אף שיקראוה בעיתה, מ"מ לא רצו לחלק בין שבת ליו"ט, א"נ היות ויש בה הפטרה ואותה צריכים לתרגם שאינה נקריית בזמן אחר לפי שאין קורין בציבור הנביאים על הסדר, לא רצו שתהא ההפטרה יותר מעיקר הקריאה, ולכך מתרגמים אף הקריאה ביו"ט.

ב' בימות החול לא רצו להטריח על העם משום ביטול מלאכה כהא דשנינו (מגילה כא, א) בשני וחמישי בשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ופרש"י דאין מוסיפין עליהן "שלא יקשה לציבור מפני שהן ימי מלאכה". ושם הוסיף רש"י לבאר הטעם דגם בקריאת מנחת שבת אין מוסיפין "ושבת במנחה סמוך לחשיכה הוא, שהרי כל היום רגילין לדרוש" לכך לא רצו נמי להאריך אז בתרגום. וכן על דרך זה ביאר בבארות יצחק הא דאין מתרגמים בר"ח ובחולו של מועד, דגם בזה פירש"י שם דאין מוסיפין [על ארבעה] משום ביטול מלאכה, ובחזה"מ איכא נמי מלאכת דבר האבד.

ומ"מ עמד בצ"ע דלפי ב' דרכים אלו חוה"מ פסח, אמאי מתרגמים. דהא קריאה זו נשנית, וחזה"מ יש בו מלאכת דבר האבד. והיה אפשר לומר דבחולו של-מועד היתר מלאכת דבר האבד אינה מספקת כ"כ בכדי להמנע מתרגום קריאת התורה בחולו של מועד, ולפי"ז תיושב התמיהה על קריאת חוה"מ פסח אך תבוא התמיהה על קריאת חול המועד סוכות שאין מתרגמים אותה. ולכך יותר נראה לומר כפי שכתב בסער"ת דבחזה"מ פסח נהגו לתרגם כדי לחנך התינוקות, ובאמת לאו מדינא אתו עלה. וכע"ז כתב בעיני יצחק (אות ל"ג) "ומאמור"ר זצ"ל קיבלתי שמנהגם בתימן היה ליתן לקטני קטנים לתרגם רביעי דחול המועד פסח הקורא בס"ת שני, שהוא והקרבתם וגו', ואע"פ שאינם יודעים לקרות כהוגן, עשו זה לחינוך ולהרגל בעלמא".

ואין להקשות מתשעה באב שאינו שבת או יו"ט ומ"מ מתרגמים בו, די"ל דשאני תשעה באב שאין ממנהיגין לצאת וכמו שהביא הרמ"א (סי' תקנ"ט סעיף ג') "ומאריכין עם הקינות עד מעט קודם חצות", [ועי' שע"ה סי' ק"ה אות ז'], ואף אסור בעשיית מלאכה עד חצות כמבואר בסי' תקנ"ד סעיף כ"ב, הלכך לא קפדינן אטורח הציבור ומתרגמים, וזה יישב אף לדרך הראשונה, דכיון שאין טורח ציבור לא הקפידו אם מאריך בתרגום, אף

שהן קריאות שחוזר וקורא אותם בזמנם. [ואולי מזה יש שנמשכו לתרגם גם במנחת ת"ב כמו שהביא בשע"ה הערה ל"ד, שהוא יום שאין עוסקין בו במלאכה].

ביאור לפי דרכו של האגרות משה.

ה) כתב באגרות משה (או"ח ח"א סי' ק"א ענף ב') דמצינו ב' עניני קריאת התורה, "חדא דחייבו ללמד התורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי ובמנחה בשבת, כמפורש בב"ק דף פ"ב מצד מצות למוד התורה. וכן ביום טוב הוא מצד מצות למוד התורה כדאיתא בסוף מגילה מודבר משה מצותן שיהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו והוא רק למצות למוד בעלמא וכו'. ויש עוד קריאה שתקנו לפרסם ולהודיע כמו שקלים ופרה וחדש כדאיתא ברש"י מגילה דף כ"ט וכן קריאת זכור הוא כדי לזכור בפה והוא עצם קיום המצוה דזכירה וא"כ אינם מצד מצות לימוד, וכן קריאה דתענית שהוא לעורר לתשובה וכן בחנכה ופורים שהוא לפרסומי ניסא". וע"ש שכתב כן גם גבי ר"ח ר"ה ויו"כ.

מעשה ע"פ דבריו יש לנו לומר גדר חדש בחילוקי הדינים בזמנים שיש בהם תרגום, כיון דעיקר כוונת חז"ל בתקנת התרגום היתה לפרש לעם כדי שיבינו ע"ה והנשים (כמבואר לעיל פרק ד' אות א'), הלכך קריאות שבאו לצורך לימוד יש לפרש לנשים וע"ה שיבינו המקרא, משא"כ קריאות שבאו לצורך הזכרת המועד פרסום העניין ולא ללמוד עצם המקרא, לא קפדינן שיבינוהו, כיון שיבינו העניין מפי השומעים. וכדאמרין במגילה (יח, א) והלועז ששמע אשורית יצא, ופריך והא לא ידע מאי קאמרי, ומשני רבינא דקריאת המגילה היא "מצוות קריאה ופרסומי ניסא", ופרש"י דאע"פ שאין יודעין מה ששומעין "שואלין את השומעין, ואומרין מה היא הקריאה הזו ואיך היה הנס ומודיעין להן".

ולפי"ז קריאות שבתות ומועדים חייבים בתרגום שיבינו לימוד הפרשה, ועל ר"ה ויו"כ צ"ל כמש"כ בבא"י צ' הו"ד לעיל דלא רצו לחלק בין יו"ט לשבת א"נ מפני ההפטר. וחולו של-מועד אינו בכלל קריאות שעיקרן ללימוד, ואע"פ שבירושלמי (הנזכר לעיל אות ג') ילפינן מהאיי קרא גם לחוש"מ, מ"מ לא ילפינן לגדר הקריאה כי היכי דילפינן מהתם לקריאת ר"ח שבודאי אין ענינה לימוד הלכות ר"ח אלא הזכרת הקרבן. ובשני וחמישי ובמנחת שבת צ"ל דהעיקר שלא ישהו ג' ימים ללא תורה ובשמיעה לבד גם אם אינם מבינים חשיב לימוד תורה כמבואר בהגר"ז הל' ת"ת (לציין מקור) אבל שאר קריאות שאין ענינם לימוד העניין אלא להודיע ולפרסם לא תיקנו תרגום וכדאמרן.

סכום השיטות וקושיא אלימתא מהירושלמי.

ו) וכשנעמוד למנין עלו בדינו ד' דרכים לבאר חילוקי הזמנים בהם אין מתרגמים [א] הדרישה כתב דהקריאות שהם מתקנת משה מתרגמים ומה שאינה מתקנת משה אין מתרגמים. [ב] בבארות יצחק בדרך הראשונה חילק בין קריאת שבת שמחויבים לתרגמה לבין שאר קריאות שחוזרות על עצמן שכבר נקראו על סדר הפרשיות ואין מתרגמים אותן. ויו"ט שאני כמבואר לעיל אות ד'. [ג] ובדרך השניה ביאר דמשום ביטול מלאכה אין מתרגמים בימות החול וכן בחוה"מ, ובמנחת שבת משום שסמוכה לחשיכה. [ד] ע"פ דברי האגרות משה הקריאות שחובתן לימוד הפרשה מתרגמים, והקריאות שבאו לפרסם ולהודיע א"צ לתרגם.

והנה בירושלמי הנז"ל הוכיח ר' ייסא מהא דרבנן נפקי לתעניתא וקרו ולא מתרגמי ש"מ דאין התרגום מעכב דאם היה מעכב לא היו מבטלים התרגום מפני שום טעם. והדברים קשים אם בתעניות אין חובת תרגום כלל אי מפני שאין קריאתה מתקנת משה, אי מפני שאינה קריאה שעל הסדר, אי מפני שיש בה ביטול מלאכה, אי מפני

שאינן עיקרה לימוד הפרשה, כל חד לפי דרכו, מה הוכיח ר' ייסא הלא בתעניות כלל אינן בהם חובת תרגום, ואינן זה טעם בתעניות דווקא אלא כך הוא גדר תקנת חז"ל, ולעולם במה שכן תקנו התרגום מעכב.

ומכאן משמע כשיטת ספר העיתים (הנזכר לעיל אות ב') דלעולם חייבים לתרגם, והיא גופא הראיה מהא דאין מתרגמים בתעניות בלבד מפני טורח התענית ש"מ שאינן התרגום מעכב, דלא היו רבנן מבטלים התרגום מפני טורח התענית אם הוא מעכב. **וביותר יש לדקדק** דא"ר ייסא מדחזינן דרבנן נפקי לתעניתא, משמע שלא היה מנהגם כן בכל תעניות לבטל התרגום, ולעולם אף בתעניות היו מתרגמים, דאל"כ היה מוכיח מדאין מתרגמים בתענית. וצ"ע.

תרגום קריאת המפטיר.

ו] הנה המנהג הידוע דאין מתרגמים קריאת המפטיר בין כשהוא חוזר על קריאת הפרשה, ובין כאשר היא קריאה חדשה. **והסברא בזה** י"ל **לטעם הדרישה** הלא אין קריאת המפטיר מעיקר תקנת משה. וכן **לטעם הראשון** שהביא בבאי"צ הלא כבר קראוהו ותרגמו עליו, ואף בקריאה חדשה הלא יחזרו לקרותו במועדו. **ולטעם האגר"מ** יש לחלק בין כאשר כבר קראוהו שאז אין בו שוב לימוד, לבין קריאה חדשה שבד"כ ענינה הזכרת המועד וקורבנותיו וא"צ לתרגם. **ואף לטעם השני** שהביא בבאי"צ צ"ל דכיון שבד"כ כבר תרגמו קריאה זו לא תקנו כלל לתרגם המפטיר.

ז] **אכן** כבר בימי מהרי"ץ היה מנהג לתרגם המפטיר במועדים, אמנם התם ביאורו באופן אחר דהנה ז"ל מהרי"ץ (ע"ח סה, ב) "ובמועדים שמתרגמין פרשת הקרבנות הרבה תינוקות ביחד, איני יודע להם סמך, וראיתי כמה גדולים שהיו מוחים בדבר" וכוונתו לתמוה על מנהג זה מדינא דלא יהיו המתרגמים שנים אלא אחד כמובא לעיל פרק ט"ו, וע"ע בעיני יצחק אות ל"ד מה שהביא פרטים במנהג זה.

וביאר בהגהות הר"ד על הע"ח (שכבר ידוע יחוסם למהר"ש כריף, ע"י דברי חפ"ץ ח"א תשרי ה'תשע"ד ב'שכ"ה עמ' י"א בדברי הרא"ח כהן שליט"א) הביאו בשע"ה (סי' ס' בעיני יצחק אות מ"ד) דמחמת חינוך נגעו בה, וכיון דאי"ז אלא למצווה לכתחילה התיירו. דהיינו שרצו לחנך את אלו שאינם מתרגמים דע"י שיתרגמו עם אחרים לא יחששו ויתרגלו לתרגם.

ודבריו קצ"ע, דלכאורה דין זה מעכב בתרגום דכיון שתרי קלי לא משתמעי לא יצאו ציבור ידי חובת תרגום. **אך להאמור** אין בו בית מיחוש כלל כיון דעיקר חיוב תרגום לא נאמר במפטיר, ומה שנהגו לתרגם המפטיר במועדות הוא משום חינוך להרגיל התינוקות וכדלעיל, ממילא בזה לא איכפת לן שיקראוהו שנים.

ח] **ובדברי רב האיי גאון** (הביאו בספר העתים סי' קפ"ז) נמצא מפורש דמלבד התרגום על קריאה"ת וההפטרה, מתרגמין גם על קריאת המפטיר. וז"ל "ועוד אמר מנהג בבבל, משלימין הפרשה ומחזירין ס"ת למקומה, ואומר יתגדל, ואח"כ נושאים אותה וקורין מסוף הפרשה או בספר אחר אם ההפטרה מקום אחר, ומתרגמין. וכן בימים טובים קורא המפטיר תחלה בתורה במוסף של אותו יום, ומעמידין עליו מתרגם".

והביאור יהיה בשני פנים או דס"ל כהסברא הפשוטה שהביא בעל העתים שם בתחילת הסימן דמתרגמין גם בשני וחמישי. דבכל קריאה מתרגמין. **א"נ** י"ל דס"ל כהטעם השני שהביא בבאי"צ דבשבתות ויו"ט שאינן חשש שיבטלו העם ממלאכתן מתרגמים, וממילא גם המפטיר בכלל, **ולטעם זה** נוכל להעמיד דבריו גם אי נימא דקאי רק אהיכא דקורין ענין אחר בפרשה, ומילת ומתרגמין שכתב קאי רק על "או בספר אחר", די"ל דלעולם צריך לתרגם המפטיר, ומ"מ כאשר חוזר המפטיר לקרות הפרשה, אין טעם לשוב ולתרגמו.

מנהגים נוספים במועדות המתרגמים.

[ז] עוד מנהג מצינו במסכת סופרים (פי"ט ה"ד) ומשום החשיבות שיש בענינים נוספים המובאים שם נביא ההלכה כצורתה. "ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה [לאחר קריאה"ת לאו היינו בסופה אלא לאחר קריאת כל פסוק ופסוק, כמבואר להדיא במשנה שלא יתחיל המתרגם פסוק עד שיכלה מפי הקורא וכו'. ועי' בחשק שלמה שם ד"ה בשבת שלמד באופ"א וצ"ע. אבש"ר].

וזו היא שאמרו בשבת מקדימין לבוא ומאחרין לצאת, מקדימין לבוא כדי לקרות ק"ש כותיקין ומאחרין לצאת כדי שישמעו פירוש של הסדר. אבל בי"ט מאחרין לבא שהן צריכין לתקן מאכל של-יום, וממהרין לצאת שאינו מן הדין לפרש להן, דאמרינן רב לא מוקי אמורא מיומא טבא לחבריה [ואע"פ שענינו שם בביצה ד, א מחשש שכרות שהיו רגילין בייך בסעודה, וקי"ל השותה רביעית יין אל יורה. וכבר הקשה כן בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ל"ד. מ"מ כתב בנחלת יעקב דמייתי ראייה שיש לשמוח בשמחת י"ט וכי היכי דרב דחה הדרשה משום שמחת י"ט ה"נ נדחה התרגום. אבש"ר]. ע"כ. הרי חזינן דלא היו מתרגמים ביו"ט. ולא נזכר חילוק זה בשום חד מהפוסקים.

וכן בסברא ע"פ כל גדרי הדין הנזכרים לעיל חייבים לתרגם, לטעמו של הדרישה חייבים כיון שהיא מתקנת משה, וכן לטעמו השני של הבאי"צ הלא אין ביום זה משום ביטול העם ממלאכה, וכמו כן לטעמו של האגר"מ קריאת יו"ט חייבת בתרגום, שהרי ללמד באה. אבל חילוק זה יש לו פנים לפי הטעם הראשון שהזכיר בבארי"צ דקריאת יו"ט יחזרו לקרותה במועדה על סדר הפרשיות.

וישנם עוד חילוקי מנהגים שלא נהגו בהם, כמו שהביא בשע"ה (סי' ס' בעיני יצחק אות ל"ד) מתכלאל ע"ח כת"נ הסופר רבי שלום מנזלי שהביא תרגום לקריאת חוה"מ סוכות. וכן בתכלאל ע"ח כת"נ הסופר אחי"ה הביא לתרגם קריאת ויבא עמלק דפורים, וקריאת ויחל דתעניות. ויש להראות להם פנים ע"פ הגדרים האמורים כאן.

תושלב"ע

חלק חמישי – דינים העולים

עיקרו של תרגום

א. התרגום ניתן מסיני¹. והיינו כי בסיני ניתנה תורה גם בלשון ארמי שהיו רגילין בה ישראל. ונשתכחה מהם, וחזר אונקלוס ותרגמה בימיו ללשון ארמי². ומלבד זאת הוסיף בתרגום פירושים כפי שהיה מקובל אצלו מסיני. ולהכי כתב הרא"ש (מגילה פ"ג סימן ו') דאין לתרגם בלע"ז, אלא בתרגום אונקלוס שנתקן ברוח הקודש, וכוונתו כמבואר כאן שניתן מסיני³.

יסוד חובת התרגום

- ב. נחלקו הראשונים בגדר מצוות התרגום. ד' רבינו הרמב"ם שאינה תקנה אלא מנהג שנהגו בו ישראל⁴. ד' רב האי גאון התשב"ץ והרי"א⁵ דתקנת נביאים היא⁵. וד' רב נטרונאי גאון ורבינו חננאל דאונקלוס תקנה למיקרי בה בציבורא⁶.
- ג. עיקר תקנת התרגום היתה כדי שיבינו נשים ועמי הארץ שאינם מבינים לשון הקודש⁷. ויש בזה עוד טעמים ע"ד הסוד⁸.
- ד. נחלקו הרא"ש והרמב"ם אם פשט תרגום בכל ישראל, דלדעת הרמב"ם ורב נטרונאי גאון כיון שכן הוי ככל תקנות ומנהגות שפשטו בישראל שאין לבטלם אף שבטל טעמם. אכן דעת הרא"ש והתוספות דלא פשט בכל ישראל, ומזה למדו דתקנה זו תלאוה חז"ל בטעם, וכיון שהיום אין מבינים לשון ארמי א"צ לתרגם⁹.
- ה. נמצא דאף רבותינו הסוברים דא"צ לתרגם היום היינו מדינא, אבל לדין הנוהגים לתרגם כהכרעת רבינו הרמב"ם, חלילה מלהתעצל בתרגום, וכפי שהאריכו בזה הראשונים הובאו דבריהם בפרק ו'.

דיני התרגום

- ו. אחר כל פסוק עוצר הקורא¹⁰, ורק כאשר יכלה התרגום מפיו יתרגם התורגמן¹¹.
- ז. ויקרא התורגמן בהשווית הקול עם הקורא ולא יגביה או ינמיך הקול ממנו, וכן הקורא. וכאשר מתרגם ילד א"צ להקפיד בזה¹².
- ח. לא יתרגם בציבור בישיבה, ואף לא בסמיכה במקצת, דכשם שניתנה תורה באימה ויראה כך צריכין אנו לנהוג בה. ובדיעבד א"צ לחזור ולתרגם. בעל בשר או מי שיש לו חולשה יכול לסמוך עצמו באיזה דבר ולתרגם, ואפילו סמיכה ממש, היכא דא"א לו בעניין אחר¹³.
- ט. קודם דהותרה כתיבת תורה שבע"פ היה הדין דאין לתרגם מתוך הכתב כדין כל תושבע"פ שאין לאומרה אלא על פה¹⁴. ומאחר שנחלשו הדורות וירדה שכחה לעולם, הותרה כתיבת תורה שבע"פ¹⁵, ומפני זה שרי לתרגם מתוך הכתב.

¹ מבוא פ"א מסוגיות הש"ס בנדרים לז, ב ובמגילה ג, א דהתרגום מסיני.

² שם פ"ב אות ז' בשם הרמ"א בתשובה סי' ק"ל והמהרש"א במגילה שם.

³ שם אות ט' וכ"כ התשב"ץ (ח"ג סי' קכ"א). ורב נטרונאי כתב כן לדינא אבל מטעמא אחרינא.

⁴ פ"א והוא מלשון הרמב"ם פ"ב מהלכות תפלה ה"י. וע"ש פרק ה' אות ו' מה שנחלקו בהגדרת מנהג זה השם טוב ובבארות יצחק.

⁵ פ"ב ושם מבואר כאר"א בלשונו.

⁶ פ"ג

⁷ פ"ד אות א'.

⁸ שם אותיות ב' וג'.

⁹ סעיף זה הוא קיצור ומסקנת כל פרק ה'. עיי"ש.

¹⁰ דקיי"ל לא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד, עי' פרק ח'.

¹¹ ואע"פ שהוא רק תיבה אחת עי' פרק י'.

¹² פרק ט'.

¹³ פרק י"א. וה"ה ההפטריות צריכין לתרגם מעומד אף שלא נתנו בסיני, משום כבוד ציבור.

¹⁴ פרק י"ב. אות א' ב' ג'.

- י. אך היות ולא הותרה כתיבת תושבע"פ לגמרי אלא במקום הצורך¹⁶, מי שיודע בעצמו שלא יטעה בתרגום, לכאורה צריך לתרגם בע"פ. ולא נהגו כן אבותינו ואף היודעים בע"פ תרגמו מתוך הכתב, ואולי לא רצו לבייש מי שאינו יודע או משום חשש יוהרא.
- יא. אין הקורא רשאי לסייע לתורגמן שטעה באיזה תיבה¹⁷, שמא יאמרו תרגום כתוב בתורה¹⁸. ולפי"ז אף בגערה אסור לו לסייעו, ומאיך כאשר סגר וכסה את הס"ת מותר לו לסייעו שלא יאמרו שמתקן את המתרגם מתוך מה שכתוב לפניו. וכן לפי"ז בהפטרה דאין חשש שיאמרו שמתקן הוא מתוך הספר שלפניו, שרי ליה לתקנו¹⁹.
- יב. הקטן מתרגם לגדול ואינו כבוד לגדול לתרגם לקטן, ואם מוחל על כבודו רשאי²⁰. וקטן בשנים אך גדול במעלה חשיב גדול²¹.
- יג. ולא יהיו המתרגמים שנים אלא אחד²². אך בנביא אפילו שנים מתרגמים²³. ובקריאות שאין בהם חובת תרגום יש שנהגו להרגיל התינוקות לתרגם כמה פסוקים יחד²⁴.
- יד. טעה בקריאת התרגום, במקום שמשנתנה העניין מחזירין אותו²⁵.

המקראות שאין מתרגמים

- טו. יש מקראות שאין מתרגמין אותם בעת קריאת התורה בציבור, [והמנהג שקורין המקרא בקול כשאר מקראות, וכן אין חוזרין לקרות המקרא שוב²⁶]. אבל ביחיד וכן בעת שקורין שמו"ת בבית הכנסת, מתרגמין כדרך²⁷. ואלו הן.
- טז. מעשה ראובן, בפרשת וישלח (בראשית פל"ה פכ"ב) "ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל", אבל מתרגמים סיפא דקרא "ויהיו בני יעקב שנים עשר"²⁸. והמנהג משתלשל והולך מימות הגאונים שלא לתרגם גם בפרשת וחי (בראשית מ"ט ג') "פחו כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך, אז חללת יצועי עלה"²⁹.
- יז. מעשה העגל השני, בפרשת כי תשא (שמות פל"ב פכ"א- פכ"ה) "ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדלה. ויאמר אהרן אל יחר אף אדני אתה יגעת את העם כי ברע הוא. ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וירא משה את העם כי פרעו הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. ועוד פסוק (שם פל"א) ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן"³⁰.
- יח. ברכת כהנים, בפרשת נשא (במדבר פ"ז פכ"ד-פכ"ו) "יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום"³¹.

¹⁵ שם אות ד' ה'

¹⁶ שם מאות י' ואילך. ומש"כ דלאא נהגו כן. כ"כ לי הגרא"ח כהן בהערותו באות י"ד.

¹⁷ פרק י"ג אות ד'

¹⁸ שם אות א'.

¹⁹ כל דינים אלו העלנו בס"ד באות ג' עפמש"כ מרן שליט"א בשע"ה סי' ס' עיני יצחק ס"ק מ"ג. וכהכרעת הרמב"ם והטור שלא הביאו טעמו של רב נטרונאי גאון. ע"ש.

²⁰ פרק י"ד אות ב' וכהכרעת הרמב"ם והטור.

²¹ שם אות ה' בשם הפרישה.

²² פרק ט"ו אות א' דתרי קלי לא משתמע.

²³ שם אות ג'.

²⁴ שם אות ד', עפ"ד מרן שליט"א בבארות יצחק (הל קריאה"ת ס"ק מ"ט).

²⁵ פרק ט"ז, אות ב' וכהכרעת מהר"ץ ומו"ז מוהר"ח קורח.

²⁶ פכ"ב אותיות א' ב'. וכל"ד רבינו הרמב"ם.

²⁷ פרק י"ז אותיות א' ב'.

²⁸ פי"ג אות ג'.

²⁹ שם אות ד'.

³⁰ פרק כ' אות ד' וע"ש בכל הפרק בבירורי השיטות בשיעור הפרשה שאינה נקראת במעשה העגל.

³¹ פרק י"ט אות א'.